

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ
KATEDRA HISTORIE

**PRAVĚK V REGIONÁLNÍCH DĚJINÁCH - SEVERNÍ
PLZEŇSKO**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Michal Trnka

Učitelství pro 2. stupeň ZŠ, obor NJ - Dě

Vedoucí práce: PaedDr. Helena Východská

Plzeň 2020

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně
s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

V Plzni, duben 2020

.....
vlastnoruční podpis

Děkuji paní PaedDr. Heleně Východské za odborné vedení, užitečné rady a připomínky k mé diplomové práci.

Obsah

Obsah.....	1
Úvod.....	4
1. Období paleolitu a mezolitu.....	9
1.1. Období paleolitu (300 000 – 9600 př. n. l.).....	9
1.2. Období mezolitu (9600 – 5600 př. n. l.).....	10
1.3. Lokality archeologických nálezů.....	11
1.3.1. Újezd nade Mží.....	11
1.3.2. Kozolupy.....	12
2. Období neolitu (5600 – 4500 př. n. l.).....	12
2.1. Kultura s lineární keramikou.....	13
2.1.1. Obytné stavby.....	14
2.1.2. Pohřební ritus.....	15
2.1.3. Keramika.....	15
2.1.4. Nástroje.....	16
2.2. Kultura s vypíchanou keramikou.....	16
2.2.1. Obytné stavby.....	16
2.2.2. Pohřební ritus.....	17
2.2.3. Keramika.....	17
2.2.4. Nástroje.....	18
2.2.5. Rondely.....	19
2.3. Lokality archeologických nálezů.....	19
2.3.1. Vochov.....	20
2.3.2. Kyšice.....	20
3. Období eneolitu (4500 – 2200 př. n. l.).....	21
3.1. Sídlní areály.....	22
3.2. Pohřební ritus.....	22
3.3. Keramika a nástroje.....	23
3.4. Schussenriedská kultura.....	24
3.4.1. Lokalita Bdeněves.....	24
3.5. Michelsberská kultura.....	25
3.6. Chamská kultura.....	26
3.6.1. Sídlní areály.....	26
3.6.2. Keramika a nástroje.....	27

3.6.3.	Lokality archeologických nálezů.....	28
3.6.3.1.	Město Touškov	28
3.6.3.2.	Plasy – Hradiště.....	29
4.	Doba bronzová (2200 – 800 př. n. l.)	30
4.1.	Mohylová kultura	31
4.1.1.	Sídelní areály	31
4.1.2.	Pohřební ritus.....	32
4.1.3.	Keramika, nástroje a šperky	32
4.1.4.	Lokality archeologických nálezů.....	34
4.1.4.1.	Dýšina.....	34
4.1.4.2.	Líšťany - Hůrka	35
4.2.	Milavečská skupina knovízské kultury.....	36
4.2.1.	Sídelní areály	36
4.2.2.	Pohřební ritus.....	37
4.2.3.	Keramika, nástroje a šperky	38
4.2.4.	Lokality archeologických nálezů.....	39
4.2.4.1.	Lhotka u Někmiře.....	39
4.2.4.2.	Stříbro a okolí.....	40
4.3.	Nynická kultura	40
4.3.1.	Sídelní areály	41
4.3.2.	Pohřební ritus.....	42
4.3.3.	Keramika, nástroje a šperky	42
4.3.4.	Lokality archeologických nálezů.....	43
4.3.4.1.	Nynice	44
4.3.4.2.	Luhov.....	44
5.	Doba halštatská (900 – 550 př. n. l.).....	45
5.1.	Halštatská mohylová kultura	45
5.1.1.	Sídelní areály	46
5.1.2.	Pohřební ritus.....	47
5.1.3.	Keramika, nástroje a šperky	48
5.1.3.1.	Keramika	48
5.1.3.2.	Nástroje a zbraně	49
5.1.3.3.	Šperky.....	50
5.1.4.	Lokality archeologických nálezů.....	50
5.1.4.1.	Manětín – Hrádek.....	50
5.1.4.2.	Ostrov u Bezdržic	51

6.	Doba laténská (550 – 30 př. n. l.)	52
6.1.	Sídelní areály	52
6.2.	Pohřební ritus.....	53
6.3.	Zemědělství a přidružená výroba	54
6.4.	Specializovaná řemeslná výroba	55
6.4.1.	Hutnictví, kovářství a mincovnictví	55
6.4.2.	Výroba keramiky a šperků.....	56
6.5.	Lokality archeologických nálezů.....	57
6.5.1.	Kralovice	58
6.5.2.	Úherce	58
7.	Didaktická část	60
7.1.	Teoretická část.....	60
7.2.	Role a funkce dějepisné učebnice.....	62
7.3.	Analýza vybraných učebnic - téma „Pravěk“	65
7.3.1.	FRAUS	66
7.3.2.	SPN.....	67
7.3.3.	NOVÁ ŠKOLA	67
7.4.	Komparace a shrnutí.....	68
7.5.	Didaktické a pracovní listy	70
	Závěr	85
	Summary	88
	Seznam literatury	89
	Seznam internetových zdrojů.....	94
	Další zdroje	97
	Seznam příloh.....	I

Úvod

Region severní Plzeňsko je z hlediska místní historie nesmírně zajímavým územím. Jeho dějiny určuje několik faktorů, z nichž nejdůležitější jsou podle mého názoru především přírodní podmínky, které jednoznačně určovaly zájem obyvatel v různých dobách osídlit právě tuto lokalitu: pro pěstitelství ideální nadmořská výška, bohatý říční systém, výhodné půdní složení a mnoho dalších. Druhý faktor spatřuji v blízkosti zásadní zemské hranice se všemi formami německého státu, které se v historii vystřídaly. Tato hranice na pozadí 2 tisíc let společně či blízce sdíleného prostoru byla vždy prostředníkem střídajících se přátelských a naopak válečných vztahů mezi oběma národy a jejich politickými i ekonomickými zájmy. Za třetí faktor, který vždy výrazně určoval místní život, považuji ojedinělé postavení regionu v rámci historického tranzitu na nejdůležitější evropské trase od pravěku až po současnost, jíž je bezesporu trasa ze západních zemí do východní Evropy, a dokonce ještě dál do Orientu.

Severovýchodní část Plzeňského kraje s nadmořskou výškou celého mírně zvlněného území je v rozmezí 300 – 600 m. Severním směrem od Města Touškova se krajina postupně zvyšuje v Plzeňskou pahorkatinu, kterou ze všech světových stran chrání vyšší pohoří, což výrazně ovlivňuje zdejší podnebí a celé Plzeňsko tak patří mezi oblasti s nejnižším srážkovým průměrem.¹ Jižní část oblasti tvoří poměrně nízko položená Plzeňská pánev, jejíž nejnižší částí je Touškovská kotlina s úrodnou půdou a klimaticky nejprůhodnějšími podmínkami, kdy tato mírně teplá oblast vyniká dlouhými a suchými léty a převážně suchou zimou s krátkodobým trváním sněhové pokrývky.² Východní hranici vymezuje hluboké údolí řeky Berounky. Severozápadní hranici odděluje od Karlovarského kraje Tepelská vrchovina, jejíž nejvyšší kótou je Stěnský vrch. Přírodní osou celého severního Plzeňska jsou řeky Střela, Mže a Berounka s širokými nivami a říčními terasami a se svou bohatou sítí menších říček a potoků, které v průběhu tisíciletí výrazně ovlivnily současný vzhled a charakter krajiny.³ Velké množství vodních toků, které zabezpečovaly trvalý zdroj vody, mělo výrazný vliv na průběh osídlování a rozvoj zemědělství v celém regionu. Geologické podloží zejména podél řeky Mže tvoří karbonské prachovce, jílovce a arkózy a dále hlíny, spraše, písky a štěrky, nepříliš rozsáhlé plochy úrodných hnědozemí

¹ *Plzeňsko*. [online]. Dostupné z URL: <<http://knihy.cyklotoulky.cz/regiony/region-plzensko.php>> [cit. 2020-03-15].

² DOBEŠ, Miroslav, METLIČKA, Milan. *Archeologie západních Čech, Supplementum 1. Raný eneolit v jihozápadních Čechách*. Západočeské muzeum v Plzni, 2014, s. 7-9.

³ BUKAČOVÁ, Irena, FÁK, Jiří. *Paměť krajiny VII. Soupis drobných památek Touškovska a Úněšovska*. Muzeum a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici, 2011, s. 7.

pak pokrývají území na západě mezi Mží a Vejprnickým potokem. V těchto oblastech dodnes převažuje orná půda a luční plochy, listnaté a smíšené lesní porosty jsou spíše menší a tvoří je hlavně smrky, borovice, bukové a dubové porosty, které poskytovaly trvalý zdroj dřeva.⁴

Severní Plzeňsko je dodnes relativně bohaté i na nerostné suroviny, zejména na kaolin, šterkopísky, cihlářskou hlínu a různé druhy kamene, v Plzeňské pánvi se také nacházela, dnes již vytěžená, ložiska černého uhlí. Celý region se proto řadí mezi zemědělsko-průmyslové oblasti. Zemědělství se dodnes rozvíjí zejména v periferních částech regionu a v centrální oblasti kolem říčních toků, průmysl se naopak soustřeďuje do blízkého okolí města Plzně.⁵

Celý region severního Plzeňska již od prvopočátků osídlení zdejší oblasti výrazně ovlivňovaly kultury a kulturní skupiny sousedních zemí, které se rozkládají převážně na území současné SRN. Uvedenou skutečnost dokazují četné hmotné předměty. Výsledky dlouholetého a podrobného zkoumání archeologů následně potvrdily původní domněnky o hospodářských a společenských kontaktech a vazbách na okolní kultury. Zejména keramické artefakty vykazují výrazné známky podobnosti s jednotlivými kulturními skupinami z oblastí bavorského Podunají⁶, z Dolního a Horního Bavorska, jižní části Horní Falce⁷, jihozápadního Německa a Rakouska.⁸ V době železné rozvoj severního Plzeňska začaly ovlivňovat středodunajské kultury a keltské kmeny z oblastí západní, střední a východní Evropy.⁹ Na přelomu letopočtu pak zesílil vliv jižní Evropy, zejména Římské říše, a na území regionu docházelo k následným vojenským střetům mezi Kelty, Germány a římskou armádou.

Podobnost se sousedními kulturními skupinami poukazuje na možnou existenci prehistorických obchodních cest a spojení jihozápadních Čech přes jižní Německo, střední Porýní a západní Švýcarsko s východní Francií, přes Dolní Rakousko a Podunají pak se Středomořím a severní Itálií. Staré obchodní cesty, které obvykle sledovaly tok velkých řek, byly zejména v období pravěku často jedinou formou komunikace a šíření kulturního

⁴ DOBEŠ, Miroslav, METLIČKA, Milan. *Archeologie západních Čech, Supplementum 1. Raný eneolit v jihozápadních Čechách*. Západočeské muzeum v Plzni, 2014, s. 7–9.

⁵ *Přírodní podmínky severního Plzeňska*. [online]. Dostupné z URL: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Okres_Plze%C5%88-sever> [cit. 2020-03-15].

⁶ PAVLŮ, Ivan. *Archeologie pravěkých Čech / 3. Neolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2007, s. 43

⁷ DOBEŠ, Miroslav, METLIČKA, Milan. *Archeologie západních Čech, Supplementum 1. Raný eneolit v jihozápadních Čechách*. Západočeské muzeum v Plzni, 2014, s. 59–60.

⁸ NEÚSTUPNÝ, Evžen. *Archeologie pravěkých Čech / 4 Eneolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008, s. 88.

⁹ VENCLOVÁ, Natalie. *Archeologie pravěkých Čech / 6. Doba halštatská*. Praha: Archeologický ústav AV, 2008, s. 151-155.

rozvoje. Zlomovým prvkem v oblasti obchodu byla domestikace koně a vynález prvního vozu, které si vyžádaly nové cesty a následně i dlouhodobě využívané obchodní trasy.¹⁰

Významným prvkem dálkových kontaktů byl obchod s nerostnými surovinami potřebnými k výrobě nástrojů, s keramickými nádobami, kožešinami a šperky, později byl možný i dovoz soli a baltského jantaru.¹¹ K nejznámějším prehistorickým obchodním trasám patřila „Zlatá stezka“, která zahrnovala celý systém severo-j jižních obchodních cest a přes šumavské lesy spojovala Čechy s Podunajím, dále východo-západní stezka, později známá jako „Norimberská cesta“, která směřovala od Prahy přes střední Čechy a některé oblasti severního Plzeňska až k dnešnímu Norimberku, a v neposlední řadě i síť dálkových obchodních komunikací, které navazovaly na „jantarovou stezku“ spojující sever Evropy s oblastmi kolem Středozemního moře.¹²

Můj dlouhodobý zájem o regionální dějiny a zároveň o nejstarší dějiny lidstva logicky vyústil do myšlenky na ucelené zpracování osídlení severního Plzeňska v období pravěku, se zaměřením na jednotlivé kultury v průběhu tohoto historického období. Získané a zpracované informace hodlám využít jednak pro doplnění učiva a rozšíření vědomostí žáků o regionální historii při výuce dějepisu 6. ročníků základních škol nebo víceletých gymnázií a jednak pochopitelně jako manuál pro pedagogy, kteří by měli zájem toto téma pro svou výuku využít.

Regionální dějiny tvoří nedílnou součást naší historie, a měly by tak mít své místo i ve výuce dějepisu. Domnívám se, že oblast severního Plzeňska má, z historického hlediska, dodnes velký vliv na správné pochopení postupného osídlování krajiny a následný rozvoj jednotlivých kultur nejen v jihozápadních Čechách, ale de facto všech oblastí v rámci celé České republiky. Snažil jsem se proto věnovat více pozornosti některým zajímavým lokalitám severního Plzeňska, kde probíhaly archeologické výzkumy, a podat tak ucelený pohled na osídlení celého regionu a na jednotlivé kultury, které se zde v průběhu několika tisíciletí vystřídaly.

Mé cíle byly vedeny také myšlenkou zprostředkovat a vysvětlit zájemcům o tuto problematiku důvody, které vedly pravěké obyvatelstvo ke změně životního stylu a k následnému budování trvalých sídelních areálů právě v této oblasti. Stejnou otázkou se dodnes zabývají odborníci z archeologického ústavu, kteří zde neúnavně pokračují ve

¹⁰ KRÁLOVÁ, A. *Rekonstrukce pravěkých komunikací*. In: *Archeologie nenalezaného*. Sborník přátel, kolegů a žáků k životnímu jubileu Slavomila Vencla. Plzeň-Praha, 2008, s. 101-107.

¹¹ SALAČ, Vladimír. *O obchodu v pravěku a době laténské především*. In: *Archeologické rozhledy*, ročník 58, sešit 1. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2006, s. 33-58.

¹² *Jak poznáte starou stezku?* [online]. Dostupné z URL: <<https://www.advojka.cz/archiv/2011/6/jak-poznate-starou-stezku>>[cit. 2020-04-10].

svých dalších výzkumech. Zajímají se zejména o přírodní podmínky, složení půdy, rostlinnou vegetaci a zdroje nerostných surovin. Četné nálezy z tohoto regionu potvrzují názory archeologů, že první sídelní areály vznikaly na úrodné půdě v blízkosti vodních toků a právě díky výhodné poloze se takové osady dále rozvíjely. Řada z nich tak zůstala v dané lokalitě i přes střídání různých kultur a společností v podstatě až do současnosti.¹³

Ve své badatelské práci jsem v mnohém vycházel z informací získaných a shromážděných od počátku svého studia na VŠ z dostupných literárních pramenů, zejména publikací, odborných studií a článků, jež jsem využil již ve své bakalářské práci na téma „Pravěk Touškovska a expozice regionálních muzeí“. Pro základní heuristiku a výběr důležitých informací hodnotím jako nejpřehlednější a nejpřínosnější kompletní edici *Archeologie pravěkých Čech*, dále *Archeologické rozhledy*, *Encyklopedii Keltů v Čechách*, *Encyklopedii hradišť v Čechách* a v neposlední řadě i Katalog expozice Západočeského muzea v Plzni *Pohledy do minulosti Plzeňského kraje* s názvem „Pravěk a raný středověk jihozápadních Čech“. Velmi důležitou součástí předkládané práce tvoří poznatky získané při terénním průzkumu. Pro účely diplomové práce jsem využíval především regionální muzea a pracoviště experimentální archeologie - archeopark v plzeňské ZOO.¹⁴

V aplikované části své absolventské práce se zabývám porovnáním učebnic dějepisu. Pro tuto analýzu jsem volil různá odborná hlediska, např. didaktickou vybavenost, míru obtížnosti textu, obsahovou správnost apod. Hlavním cílem v této části bylo tedy provést kvantitativní i kvalitativní výzkum současných učebnic dějepisu, a to prostřednictvím analýzy výše uvedených komponentů, které jsou pro hodnotu učebnic klíčové. Toto dílčí téma jsem si zvolil nejen z důvodu svého vlastního zájmu o dějiny pravěku, ale zároveň z hlediska profesionálního, kdy je mým záměrem zjistit, která z dostupných učebnic je pro edukaci nejefektivnější. Jsem si vědom, že tyto skutečnosti budu postupně zjišťovat a prakticky doplňovat především po nástupu do školství, v této fázi své přípravy na učitelské povolání však považuji za důležité zaměřit se na teoretickou komparaci nejpoužívanějších učebnic dějepisu pro 6. ročník ZŠ a primu víceletých gymnázií, kterými jsou jmenovitě tituly z nakladatelství FRAUS, SPN a Nová škola.¹⁵

¹³ METLIČKA, Milan a kol. *Pravěk a raný středověk jihozápadních Čech* (Katalog expozice Pohledy do minulosti Plzeňského kraje). Západočeské muzeum v Plzni, 2015, s. 18.

¹⁴ *Osada z doby železné*. [online]. Dostupné z URL: <<https://www.zooplzen.cz/expozice-a-zvirata/evropa/osada-z-doby-zelezne/osada-z-doby-zelezne.aspx>>[cit. 2020-03-15].

¹⁵ Viz. Příloha I., II., III.

Mým základním pedagogickým cílem při výuce dějepisu bude vybírat a podávat učivo tak, aby žáci získali o historii zájem a byli schopni její studium dále rozvíjet. Považuji za důležité, aby žáci nepohlíželi na výuku dějepisu pouze jako na „mrtvou minulost“, ale aby uplynulé děje, jevy a skutky, které výrazně ovlivnily vývoj lidské společnosti, aktivně poznávali z hlediska historie každodennosti, a pochopili tak „živé“ dějiny našich předků. Pokud je výuka dějepisu v hodinách zajímavá a přitažlivá pro většinu žáků, nabízí jim uplatnění a rozvoj nových dovedností a přesvědčuje je, že historie může být živá a užitečná i pro jejich současný život.¹⁶ Právě proto volím možnost implementovat do svých budoucích učebních plánů také výuku regionálních dějin a nedílnou součást mé diplomové práce tvoří didaktické a pracovní listy s regionální tematikou.

¹⁶ VÝCHODSKÁ, Helena.: *Dějepis hrou*. Metodické inspirace a didaktické hry. Plzeň, 2008; VÝCHODSKÁ, Helena. *Vlastivěda česko–bavorského pohraničí*. Didaktická příručka. Plzeň, 2015. [online]. Dostupné z URL: <https://fpe.zcu.cz/export/sites/fpe/khi/Publikace/Text-didak_prirucka.pdf>[cit. 2020-04-09].

1. Období paleolitu a mezolitu

Vývoj lidské společnosti trval nejméně 2,4 milionu let. Období paleolitu (starší doba kamenná) a mezolitu (střední doba kamenná) patří k nejstarším a nejdelším obdobím lidských dějin. První lidé si opatřovali potravu pouze sběrem divoce rostoucích plodin, postupně i lovem zvěře a rybolovem. Tento způsob obživy, kdy si člověk přisvojuje získané produkty, nazýváme kořistnický způsob života. Již v této době ale vědci dokladují prvopočátky sociálního chování lidí, kteří se začínají sdružovat v malých komunitách - tlupách. Vznikají první pojmy, jako je zejména domov, příbuzenské vztahy, spolupráce členů komunity, apod.¹⁷

Lidé si začínají zhotovovat první jednoduché nástroje a tím nastává počátek procesu objevů, učení, práce a sociálního chování, který však čeká dlouhá evoluce. Pravěcí lovci a sběrači potřebovali k získávání potravy poměrně velká území, často sledovali stáda migrující zvěře na vzdálenost mnoha kilometrů, proto je v té době jen málo základních nebo trvalých tábořišť.¹⁸ Podle poznatků, které archeologové získali při svých průzkumech, se převážně jednalo spíše o přechodná a krátkodobá tábořiště. Řídkost trvalého osídlení vede k obtížnému prokazování lokální vývojové kontinuity jednotlivých kultur, na základě nalezených artefaktů, jako jsou opracované kosti, parohy, dřevo a pozůstatky kamenných industrií, jsou doloženy pouze ojedinělé komunity pravěkých zemědělců.¹⁹

1.1. Období paleolitu (300 000 – 9600 př. n. l.)

Důkazy o přítomnosti lidí v období paleolitu v oblasti jihozápadních Čech ještě v nedávné době téměř chyběly. Vědci měli k dispozici pouze několik ojedinělých nálezů z Plzně a jejího nejbližšího okolí, ale díky intenzivním průzkumům a moderním archeologickým metodám bylo postupně doloženo osídlení širšího území severního Plzeňska.²⁰ Podrobnější studium vývoje člověka přináší nové významné poznatky do všeobecného kontextu vývoje lidského rodu. Člověk se začal již v této době velmi brzy odlišovat svým chováním a svými dovednostmi. K nejvýznamnějším z nich patří zejména objev a využívání ohně, zhotovování nejprve jednoduchých a později stále dokonalejších

¹⁷ VENCL, Slavomil. *Archeologie pravěkých Čech / 2 Paleolit a mezolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2007, s. 11.

¹⁸ *Doba kamenná* – informační panel, Městské muzeum ve Stříbře.

¹⁹ VENCL, Slavomil. *Archeologie pravěkých Čech / 2 Paleolit a mezolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2007, s. 11-13.

²⁰ *Období paleolitu* – informační panel a mapa osídlení, Pohledy do minulosti Plzeňského kraje – Archeologie, stálá expozice ZČM Plzeň.

nástrojů, experimentování, vztah člověka k mrtvým, rozvoj prvního primitivního náboženství a výtvarného umění.²¹ Nalezené a dochované artefakty jsou zhotoveny převážně z kamene, kostí zvířat a ze dřeva, nejčastějším a nejdokonalejším nálezem je kamenná štípaná industrie vyrobená podle určitých pravidel jednotlivých kulturních okruhů. Odlišnosti u jednotlivých nálezů poukazují na různé technologické možnosti a postupy, které následně procházely určitým vývojem. Pěstní klíny, otloukače, jádra a jejich úštěpy, později i drasadla, špičáky, sekáče, jednoduché nože a vrtáky jsou přesvědčivým důkazem toho, že člověk si již na samém počátku svého vývoje dokázal vyrobit účinné a svým způsobem i dokonalé nástroje, které mu umožňovaly nejen přežití, ale i další rozvoj. Již v období paleolitu se tak člověk stal, díky používání zbraní, nejsilnějším predátorem.²²

Podoba kamenné štípané industrie zůstávala poměrně dlouhou dobu neměnná a při různých činnostech našich předků byla i dlouhodobě využívána. Její nálezy jsou pro nás nejen významným zdrojem informací o chování, práci a schopnostech paleolitického člověka, ale i důkazem, že výroba nástrojů představovala od svého počátku složitou činnost, která vyžadovala určitou obratnost a lidské schopnosti.

Paleolit představuje základní stupeň vývoje člověka a jeho kultury, která je úzce vázána na jeho schopnost adaptability. V tomto období si člověk začal vytvářet umělé životní prostředí, kde dominuje stavba primitivního obydlí, jako jsou různé polootevřené stany po obvodu zpevněné kameny, dřevem nebo pomocí kostí velkých zvířat. Velmi často lidé využívali různé jeskyně nebo jeskynní převisy, kde si vytvářeli primitivní chaty z větví a kůží zvířete. Velký význam má objev a používání ohně a především výroba nástrojů. Lidskou kulturu paleolitu tak lze považovat za velmi dynamickou. Urychluje se sociální a duševní vývoj člověka, který postupně zdokonaluje své komunikační schopnosti, zlepšuje techniku a organizaci lovu zvířete, lépe využívá zdroje surovin, poprvé pohřbívá zemřelé do vyhloubených jam a jejich těla ukládá v rituální poloze.²³

1.2. Období mezolitu (9600 – 5600 př. n. l.)

V období mezolitu dochází k postupné adaptaci sběračských, loveckých a rybářských komunit na přírodní podmínky, začíná výrazný rozvoj zemědělství, který postupně vytlačuje kořistnický způsob života. Objevují se prvopočátky chovu zvířat,

²¹ *Období paleolitu* – informační panel a mapa osídlení, Pohledy do minulosti Plzeňského kraje – Archeologie, stálá expozice ZČM Plzeň.

²² VENCL, Slavomil. *Archeologie pravěkých Čech / 2 Paleolit a mezolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2007, s. 21–36.

²³ Tamtéž, s. 37–49.

začíná tak proces domestikace divokých zvířat, kdy si člověk cílevědomě volí druhy zvěře vhodné k chovu. V blízkosti vodních ploch vznikají první primitivní sídliště. Výrazným rysem mezolitických komunit byla jejich tendence k životu v omezených teritoriích, např. v lesních revírech, které poskytovaly dostatek lovné zvěře i plodin ke sběru potravy. Velkou zajímavostí je organizované zásobování komunity kamennými surovinami určenými k výrobě štípané industrie, která postupně začíná měnit svůj charakter. Typickým znakem tohoto období je výrazná tendence ke zmenšování až miniaturizaci vyráběných nástrojů. Zásadním vynálezem období mezolitu je luk a šípy s drobnými hroty. Hlavními komunikačními a obchodními trasami v té době byly převážně vodní toky, které tak umožňovaly šíření potřebných surovin a jejich směnu mezi jednotlivými osadami.²⁴

Kulturní rozvoj a postupný přechod od kořistnictví k zemědělství a výrobní ekonomice byl velmi často podmíněn lokálním přírodním prostředím. V oblastech s příznivými přírodními podmínkami brzy vzrůstala produktivita ekonomiky, která byla důležitým předpokladem k neolitizaci společnosti. Naopak v hornatých oblastech dochází většinou k určité stagnaci nebo zpomalení vývoje a přetrvává zde kořistnický způsob života. Detailní průběh neolitizace v Čechách nelze ani na základě archeologických průzkumů prozatím přesně určit. V určitých oblastech dochází k překrývání mezolitického a neolitického osídlení, kdy se mezolitické lokality vyskytovaly na písčitéch nebo kamenitých podloží, zatímco neolitické osady vznikaly převážně v oblastech se sprašovou půdou. Pro objasnění vztahů mezi mezolitem a neolitem nejsou dosud jasné průkazné prameny.²⁵

1.3. Lokality archeologických nálezů

1.3.1. Újezd nade Mží

Obec Újezd nade Mží leží ve vzdálenosti 4 km severozápadně od Města Touškova nad údolím řeky Mže a jejích menších přítoků a je jednou ze zajímavých lokalit severního Plzeňska. Při průzkumech zde vědci objevili první velké naleziště archeologických artefaktů z období paleolitu, které leželo na vysoké terase řeky Mže, což umožňovalo široký výhled do okolní krajiny.²⁶ Lokalita ale nabízela zejména dostatek suroviny vhodné pro výrobu štípané industrie, proto byla opakovaně využívána. Při archeologických

²⁴ VENCL, Slavomil. *Archeologie pravěkých Čech / 2 Paleolit a mezolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2007, s. 124–148; METLIČKA, Milan a kol. *Pravěk a raný středověk jihozápadních Čech* (Katalog expozice Pohledy do minulosti Plzeňského kraje). Západočeské muzeum v Plzni, 2015, s. 25–26.

²⁵ VENCL, Slavomil. *Archeologie pravěkých Čech / 2 Paleolit a mezolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2007, s. 148–150.

²⁶ *Zámecký statek Újezd nade Mží* [online]. Dostupné z URL: <http://zamekujezd.cz/?page_id=246>[cit. 2019-10-23].

průzkumech zde bylo nalezeno více než 100 kusů kamenných artefaktů, které zahrnovaly nejen části valounů, ale i zlomky otloukačů, jednoduché hrubé úštěpy a kromě toho i značný počet jader křemene a křemence větších rozměrů. Některé valouny nesou stopy částečného opracování, proto zde byla zjištěna i výraznější koncentrace výrobního odpadu. Mezi nálezy ale jednoznačně dominují jednoduché nástroje – nože, sekáče a drasadla. Vzhledem k získaným nálezům vědci usuzují, že jde jednoznačně o lokalitu výrobního charakteru, která nebyla trvale osídlena, ale spíše opakovaně navštěvována za účelem získání a využití místní suroviny, která zde byla částečně opracována a následně odnášena do širokého okolí.²⁷

1.3.2. Kozolupy

Obec Kozolupy leží v oblasti křižovatky silnic Plzeň – Stříbro – Město Touškov – Nýřany. První písemné zmínky o její existenci pocházejí z 12. století, kdy toto území náleželo k panství kladrubského kláštera. Kozolupy se sice staly spíše součástí novodobých dějin severního Plzeňska, ale archeologické nálezy získané v této oblasti jednoznačně dokazují osídlení zdejšího území již od nejstarších dob lidských dějin. Vzhledem ke značné členitosti terénu a stávající zástavbě byla prozkoumána jen malá část obce a získané nálezy tak většinou pocházejí z náhodných povrchových sběrů.²⁸

Díky rovinatému terénu chráněnému skalními útvary a blízkosti malého vodního toku, kterým je potok Myslinka, existují předpoklady o prvotním osídlení této oblasti již v nejstarších dobách lidských dějin. Důkazem pro toto tvrzení jsou archeologické nálezy kamenného klínu, hroty šípů a soubor úlomků štípané industrie z období mezolitu. Tyto artefakty jsou v současné době součástí sbírky obecního muzea.²⁹

2. Období neolitu (5600 – 4500 př. n. l.)

Neolit je obdobím kulturních a společenských změn, jehož typickým znakem je významná změna v rámci ekonomického rozvoje společnosti, přechod od nevýrobního (přisvojovacího) hospodářství k výrobnímu neboli produktivnímu. Proto bývá označováno termínem „neolitická revoluce“. Hlavním zdrojem obživy přestal být lov, a stalo se jím zemědělství a chov dobytka. Člověk začíná cíleně měnit divoce rostoucí plodiny v kulturní a vhodné druhy divoce žijících zvířat mění v domácí (proces domestikace).³⁰ To znamená,

²⁷ BŘICHÁČEK, Pavel. *Újezd nade Mží*. In: *Výzkumy v Čechách 1996-1997*. Praha, 1998, s. 233-234.

²⁸ *Historie obce Kozolupy* [online]. Dostupné z URL: <<http://www.obec-kozolupy.cz/historie/>> [cit. 2019-10-23].

²⁹ Expozice obecního muzea Kozolupy.

³⁰ *Mladší doba kamenná (neolit)* [online]. Dostupné z URL: <http://uprav.ff.cuni.cz/?q=system/files/3_Neolit.pdf> [cit. 2019-11-02].

že z člověka sběrače se stává člověk pěstitel a z člověka lovce pak člověk chovatel. Člověk tedy opouští kočovný způsob života a začíná si budovat stálá sídliště a pevné příbytky. Z historického hlediska má právě toto období nebývalý význam, protože v úrodných oblastech začínají vznikat první trvalé nehrazené osady, kde se rozvíjí ryze zemědělská civilizace zaměřená na pěstování obilí a chov dobytka. Každá z těchto osad tvořila ekonomicky samostatnou jednotku. Přejít k zemědělství znamenal nejen změnu v životě člověka ale i v samotné přírodě, protože člověk svou činností začal vytvářet tzv. kulturní krajinu.³¹

Díky novému výrobnímu postupu, jakým je štípání a následné broušení kamene, začínají vznikat stále dokonalejší nástroje. Objevují se první motyky, kamenné sekery a klíny, které sloužily zejména k opracování dřeva, drtidla na obilí a pískovcové brousky. Vypalování lesa, příprava polí a stavba domů jsou prvními zásahy do přírodního prostředí. Tato skutečnost přinášela získávání a rozvoj nových znalostí při pěstování kulturních plodin a vznik prvního výrobního odvětví, což byla výroba keramiky.³²

Právě keramika začala mít od období neolitu svůj typický tvar a výzdobu charakteristickou pro určité období. Její velká typová a tvarová různorodost, různé pracovní postupy při výrobě, výzdoba, jakož i způsoby využití, mají důležitý význam při určování stáří jednotlivých nálezů v oblasti archeologie a umožňují vědcům její správné chronologické zařazení do jednotlivých kultur lidské společnosti.³³

2.1. Kultura s lineární keramikou

Lid této kultury původně obýval území střední a západní Evropy, odkud se přes střední Čechy postupně rozšířil i do oblasti západních Čech. K nebývalému rozvoji této kultury na území severního Plzeňska přispěly výborné klimatické podmínky a prostředí vhodné pro zemědělství. Archeologické nálezy pozůstatků neolitických sídlišť pochází zejména ze širšího okolí vodních toků, kterým zde dominují řeky Mže, Střela a Berounka se svými přítoky.

Neolitická sídliště vznikala převážně na mírně svažitém terénu v místech s úrodnou a kvalitní sprašovou půdou v blízkosti menšího vodního toku, který byl důležitým zdrojem pitné vody. Trvalá sídliště umožnila člověku setrvání na místě, které plně vyhovovalo jeho realizaci zemědělského způsobu obživy. Často šlo o celé soustředěné sídlištní areály,

³¹ *Mladší doba kamenná (neolit)* [online]. Dostupné z URL: <http://uprav.ff.cuni.cz/?q=system/files/3_Neolit.pdf> [cit. 2019-11-02].

³² SKLENÁŘ, Karel a kol. *Archeologické památky, Čechy, Morava, Slezsko*. Opava: Optys, 1993, s. 16.

³³ METLIČKA, Milan a kol. *Pravěk a raný středověk jihozápadních Čech* (Katalog expozice Pohledy do minulosti Plzeňského kraje). Západočeské muzeum v Plzni, 2015, s. 28–30.

v jejichž okolí se mohla vyskytovat i menší sídliště obývaná dočasným společenstvím lidí.³⁴ Samotný sídlištní areál tvořilo několik obytných staveb, tzv. dlouhých domů, a další většinou zahlobené sídlištní objekty ve volném prostoru sídliště. K nim řadíme zejména zásobní jámy, obilná síla, hliníky a pece. Celý areál byl obvykle volně přístupný, jen v některých případech archeologové našli pozůstatky obranného systému, který tvořila palisáda z dřevěných kůlů nebo příkop.³⁵

2.1.1. Obytné stavby

První domy měly charakteristickou stavební konstrukci ve své podstatě společnou pro všechny neolitické zemědělské kultury. Dlouhé domy měly pravidelný obdélníkový půdorys a tvořily většinou nepravidelné seskupení staveb v prostoru sídliště, což potvrzuje domněnky archeologů, že jejich obyvatelé využívali celý i neosídlený prostor. Běžná osada byla tvořena většinou 3-5 stavbami.

Téměř všechny byly orientovány ve směru severozápad – jihovýchod. Šířka takového domu byla většinou 5-7 m, délka dosahovala někdy až 40 m. Někteří vědci zastávají názor, že extrémně dlouhé stavby sloužily ke shromažďovacím účelům. Mohla se v nich uskutečňovat poradní setkání členů komunity ke společnému rozhodování ve vztahu k životu ve vesnici nebo shromáždění v případě ohrožení.³⁶ Hlavní nosnou konstrukci tvořily různě silné dřevěné kůly seskupené do několika řad a pevně zahlobené do země. Pozůstatky kůlových jamek jsou dodnes důležitým artefaktem při archeologických průzkumech. Řady tenčích kůlů tvořily asi 2 m vysoké vnější stěny domu, které byly propleteny proutím a omazány hlinou, často promíchanou s plevami, trávou nebo rostlinnými zbytky (tzv. mazanicí). Vnitřní řady kůlů tvořily mohutnou, většinou třířadovou konstrukci, a nesly sedlovou střechu tvořenou větvemi, kůrou stromů, rákosím, slámou a listy.³⁷

Vnitřní část domu byla obvykle rozdělena na tři části. Přední část sloužila jako skladovací prostor, ve střední části domu tvořilo součást obytného prostoru několik ohnišť

³⁴ PAVLŮ, Ivan. *Archeologie pravěkých Čech/ 3. Neolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2007, s. 53-56.

³⁵ ČTVERÁK, Vladimír, LUTOVSKÝ, Ivan, SLABINA, Miloslav, SMEJTEK, Lubor. *Encyklopedie hradišť v Čechách*. Praha: Libri, 2003, s. 15.

³⁶ *Mladší doba kamenná (neolit)* [online]. Dostupné z URL: <http://uprav.ff.cuni.cz/?q=system/files/3_Neolit.pdf> [cit. 2019-11-02].

³⁷ *Nejstarší historie západočeského regionu* [online]. Dostupné z URL: <<http://natura.baf.cz/natura/1995/11/9511-5.html>> [cit. 2019-10-26]; PAVLŮ, Ivan, METLIČKA, Milan. *Neolitický sídelní areál ve Vochově*. Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i. a Západočeské muzeum Plzeň, 2013, s. 125–127.

a zadní část domu byla ponechána nejspíše pro přechodné ustájení dobytka. Dům obývalo většinou společně několik rodin.³⁸

2.1.2. Pohřební ritus

Způsob pohřbívání, některé znalosti a zvyky svědčí o rozvinutém abstraktním myšlení neolitického člověka a jeho víře v posmrtný život. Pro toto období jsou typické kostrové pohřby, kdy mrtví byli ukládáni ve skrčené poloze, většinou na levém boku, do obdélníkové hrobové jámy.³⁹ Velmi často bývají do hrobu vloženy i milodary, zejména keramické nádoby, zbraně a šperky. V období kultury s lineární keramikou bývaly hroby součástí sídliště nebo tvořily samostatné pohřebiště mimo sídelní areál.

2.1.3. Keramika

Výroba keramiky v období neolitu rozhodně nebyla jednoduchá. Pro různé druhy nádob musela být použita i různá hmota, většinou se jednalo o směs vody a hlíny s přísadkou slídy, grafitu, uhlíků, plev nebo zbytků slámy. Keramické nádoby zprvu vznikaly výhradně ručním hnětením, proto měly poměrně silné stěny, a díky různému tvaru a typu výzdoby byla každá z nich svým způsobem unikátem. Všechny se nejprve sušily na slunci a až poté následovalo konečné vypálení na otevřeném ohni nebo v jednoduché kopulovité peci. Při výrobě ale velmi často docházelo k jejich deformaci, takže tvar nádoby neodpovídal původnímu záměru. Při vypalování v peci také občas celá nádoba praskla.⁴⁰

Typickým tvarem nádob pro kulturu s lineární (původně volutovou) keramikou jsou kulovité a polokulovité nádoby, vyšší uzavřené putny a hluboké kónické a oblé misky. Již v této době lze odlišit hrubší (kuchyňskou) keramiku a jemnější (stolní) keramiku, která nese známky bohaté ryté výzdoby. Jedná se zejména o široké lomené žlábků, ryté voluty a linie, které někdy tvoří i geometrické obrazce vyplněné drobnými vpichy. Pro hrubou užitkovou keramiku byla typická výzdoba prstovými důlky, otisky nehtů a plastická výzdoba, kterou tvořily výčnělky spojené páskami s prstovými důlky. Později se na keramice objevuje tzv. šárecký stupeň, jehož typickým znakem jsou jemně ryté linie s důlky (notami) a výzdoba černou smolnou barvou.⁴¹

³⁸ METLIČKA, Milan a kol. *Pravěk a raný středověk jihozápadních Čech* (Katalog expozice Pohledy do minulosti Plzeňského kraje). Západočeské muzeum v Plzni, 2015, s. 30–32.

³⁹ *Mladší doba kamenná (neolit)* [online]. Dostupné z URL: <http://uprav.ff.cuni.cz/?q=system/files/3_Neolit.pdf> [cit. 2019-11-02].

⁴⁰ *Výroba keramických nádob* – informační panel, Pohledy do minulosti Plzeňského kraje – Archeologie, stálá expozice ZČM Plzeň.

⁴¹ METLIČKA, Milan a kol. *Pravěk a raný středověk jihozápadních Čech* (Katalog expozice Pohledy do minulosti Plzeňského kraje). Západočeské muzeum v Plzni, 2015, s. 35–37.

2.1.4. Nástroje

V období neolitu lidé postupně začali objevovat nové způsoby výroby jemnějších kamenných broušených a hlazených nástrojů, které byly mnohem dokonalejší než původní štípané industrie. Takto vyrobené nástroje měly i širší možnosti využití. Celá řada z nich dostává novou specifickou podobu a tvar. Vznikají tak nové broušené nástroje na opracování dřeva, jako jsou kopytovité klíny nebo ploché sekery s oblým hřbetem. Mění se i drobná štípaná industrie, škrabadla, hroty a čepelky, které byly nově zasazeny a upevněny do dřevěné násady.⁴²

Pro výrobu nástrojů obyvatelé neolitických sídlišť nejčastěji používali bavorský rohovec, baltský pazourek, křemenec nebo spilit, ze kterých složitým a časově náročným postupem pomocí otloukání, štípání a následného hlazení a broušení vytvářeli potřebné nástroje. Suroviny používané na výrobu nástrojů pocházejí nejen z domácích zdrojů a nalezišť, ale jednoznačně dokazují i obchodní styky a propojení severního Plzeňska se sousedním Bavorskem již v období neolitu.⁴³

2.2. Kultura s vypíchanou keramikou

Kulturu s lineární keramikou postupným vývojem plynule nahradila kultura s vypíchanou keramikou. Přestože se základní rysy obou těchto neolitických kultur od sebe příliš neodlišují, najdeme mezi nimi určité rozdíly, které tvoří z archeologického hlediska důležité poznávací znaky. Nejdůležitějším z nich je rozdíl ve tvaru a výzdobě keramiky. Obě kultury se liší ale i tvarem obytných budov, způsobem pohřbívání a novým poznatkem při výrobě nástrojů.

2.2.1. Obytné stavby

Sídliště lidu kultury s vypíchanou keramikou většinou můžeme nalézt ve stejných nebo blízkých lokalitách, kde původně sídlil lid kultury s lineární keramikou. Vnitřní uspořádání sídlištního areálu se příliš neodlišuje. Jisté rozdíly ale můžeme najít v konstrukci dlouhých domů, které začínají mít výrazný lichoběžníkový půdorys. Vnější dlouhé stěny domu nově tvořily zdvojené řady dřevěných kůlů, což dokazují pozůstatky otisků kůlových jamek při archeologických objevech. Samotné stěny domů tak mají neobvyklý vypouklý tvar. Tento efekt vytvářelo proutí, do kterého byla nově svisle vsunuta

⁴² METLIČKA, Milan a kol. *Pravěk a raný středověk jihozápadních Čech* (Katalog expozice Pohledy do minulosti Plzeňského kraje). Západočeské muzeum v Plzni, 2015, s. 37–38.

⁴³ PAVLŮ, Ivan, METLIČKA, Milan. *Neolitický sídelní areál ve Vochově*. Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i. a Západočeské muzeum Plzeň, 2013, s. 131–133.

plochá štípaná dřeva⁴⁴, a mazanice. Vchod do domu byl obvykle z kratší strany a u některých staveb vědci předpokládají ve vstupní části možnou existenci podkroví. Celkové rozměry domů se v tomto období mírně zmenšují, nejspíše v závislosti na velikosti a struktuře společenských jednotek.⁴⁵

2.2.2. Pohřební ritus

Na přelomu kultury s lineární a vypíchanou se poprvé v dějinách lidstva setkáváme s novým způsobem pohřbívání mrtvých. Jedná se o žárový ritus, tedy spalování těla mrtvého, a uložení kosterních pozůstatků do nádoby (popelnice) nebo jejich vysypání na hromádku do hrobové jámy. Archeologické nálezy kostí zvířat a zlomků opálené keramiky nebo šperků dokazují dobový zvyk spalování mrtvého s výbavou, která byla vždy bohatší u mužů. Tento způsob pohřbívání tvořil asi polovinu všech pohřbů v období kultury s vypíchanou keramikou. Často se ale můžeme setkat s oběma způsoby pohřbívání, tedy žárový i kostrový, na jednom pohřebišti. Téměř žádný rozdíl není ani v posmrtné výbavě, kterou tvoří většinou keramické nádoby, šperky nebo zbraně.⁴⁶

2.2.3. Keramika

Nejvýznamnějším rozdílem mezi oběma kulturami je výrazná proměna ve tvaru a výzdobě keramiky. Keramické nádoby byly nejprve vyšší se širším hrdlem, takže tvoří výrazný zvoncovitý tvar, později se jejich podoba mění, hrdlo je užší a protáhlé a vzniká tak spíše hruškovitý tvar s typickým zalomením na výduti. Výzdobu nádob tvoří typické jednoduché vpichy a dvojvpichy vytvářené nejprve dvouhrotým dřevěným nebo parohovým nástrojem, později pak otáčivými pohyby vícehrotého nástroje, takže vzniká tzv. tremolový vpich. Velmi časté je uspořádání vpichů do řady nebo pásu. Výzdoba bývá umístěna nejčastěji pod horním okrajem nádoby a tvoří krokvicový ornament, některé nádoby ale byly ozdobeny téměř celé.⁴⁷

U některých nalezených artefaktů z prozkoumaných neolitických sídlišť archeologové objevili zdobené nádoby pravým rössenským kolkovaným dvojvpichem a výzdobné prvky typické pro skupinu Oberlauterbach, což navozuje domněnku o možných kontaktech a vazbách zdejšího obyvatelstva na oblast bavorského Podunají.

⁴⁴ *Mladší doba kamenná (neolit)* [online]. Dostupné z URL: <http://uprav.ff.cuni.cz/?q=system/files/3_Neolit.pdf> [cit. 2019-11-02].

⁴⁵ METLIČKA, Milan a kol. *Pravěk a raný středověk jihozápadních Čech* (Katalog expozice Pohledy do minulosti Plzeňského kraje). Západočeské muzeum v Plzni, 2015, s. 32.

⁴⁶ Tamtéž, s. 28-35.

⁴⁷ *Výroba keramických nádob* – informační panel, Pohledy do minulosti Plzeňského kraje – Archeologie, stálá expozice ZČM Plzeň; METLIČKA, Milan a kol. *Pravěk a raný středověk jihozápadních Čech* (Katalog expozice Pohledy do minulosti Plzeňského kraje). Západočeské muzeum v Plzni, 2015, s. 38-39.

Výsledky dlouholetého a podrobného vědeckého zkoumání tyto předpoklady jednoznačně potvrzují. Ke keramice typu Oberlauterbach náleží zejména nádoby s vysokým prohnutým nebo válcovitým hrdlem a zalomenou výdutí, nádoby s kónickým hrdlem a zaoblenou výdutí, mělké i hluboké mísy s esovitě profilovanou stěnou a oblým dnem nebo pohárovité nádoby. V mladších fázích kultury s vypíchanou keramikou můžeme na nádobách nalézt prvky lengyelské kultury, která dokazuje vliv jihovýchodních kultur. Velké množství archeologických nálezů v celé oblasti severního Plzeňska, různé tvary a zdobnost keramiky poukazují na období nebyvalého společenského a hospodářského rozkvětu a na předpokládané hospodářské, obchodní a společenské kontakty lidu kultury s vypíchanou keramikou se sousedními kulturami a skupinami.⁴⁸

Kromě keramických nádob lidé vytvářeli z hlíny i užitkové a kultovní předměty. K užitkovým předmětům patří zejména závaží a přesleny k tkalcovským stavům, což dokazuje rozvoj ve výrobě tkanin. Do oblasti kultovních předmětů řadíme zejména figurální plastiku, kterou v období neolitu zastupují různé figurky zvířat a ženské postavy.

Mezi nejvýznamnější nálezy kultury s vypíchanou keramikou patří figurální plastika ženy z pálené hlíny nalezená ve Vochově, tzv. Vochovská venuše, která je dodnes součástí trvalé expozice Západočeského muzea v Plzni a řadí se k nejkrásnějším plastikám nalezeným ve střední Evropě.⁴⁹ Jedná se o neolitickou sošku celé ženské postavy z pálené hlíny, objevenou v jámě ve tvaru nepravidelného obdélníku, na jejímž dně bylo nalezeno středové ohniště s hojnými zbytky dřevěného uhlí. Vochovská venuše se stala důkazem kultu, kterým je žena uctívána jako dárkyně života a ochránkyně rodiny.⁵⁰

2.2.4. Nástroje

Při výrobě kamenných nástrojů se lidé této kultury ještě více zdokonalovali. Štípanou industrii již uměli nejen ohladit a obrousit do požadovaného tvaru podle způsobu jejího využití, ale začíná se ve větší míře prosazovat také vrtání kamene. Tato technika umožnila pevnější a lepší upevnění nástroje do dřevěné násady, což dokazují nálezy sekeromlatů, motyk a diskovitých mlatů. K vrtání lidé využívali duté tyče, které

⁴⁸ PAVLŮ, Ivan. *Archeologie pravěkých Čech/ 3. Neolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2007, s. 43.

⁴⁹ BÖHM, J. *Neolitický ženský idol z Vochova u Plzně*. *Obzor prehistorický XIV*, sv. 2, Praha, s. 329–332; ČTRNÁCT, Václav. *Jáma s volutovou keramikou u Vochova na Plzeňsku*. In: *Archeologické rozhledy*. Praha: Academia, 1953, str. 443–447.

⁵⁰ BÖHM, J. *Neolitický ženský idol z Vochova u Plzně*. *Obzor prehistorický XIV*, sv. 2, Praha, s. 329–332; ČTRNÁCT, Václav. *Jáma s volutovou keramikou u Vochova na Plzeňsku*. In: *Archeologické rozhledy*. Praha: Academia, 1953, str. 443–447.

podsyřávali křemičitým pískem a postupným třením tak dokázali vyvrtat potřebný otvor. Tento pracovní postup byl bezpochyby fyzicky i časově velmi náročný.⁵¹

2.2.5. Rondely

Rondely jsou velké většinou kruhové objekty tvořené několika soustřednými příkopy a řadami palisád. Jedná se o neolitické stavby, které byly nalezeny v různých oblastech střední Evropy. Poloha rondelů bývala obvykle zvolena na nejvyšším místě sídliště, aby poskytovaly obyvatelům sídelního areálu dobrý výhled do kraje, většinou se zaměřením na některý výrazný terénní bod v okolí.⁵² Jejich průměr bývá značně rozdílný 30-210 m, regionálně se velmi liší, ale většinou jsou obehnány 1-3 příkopy a jednou nebo více křlovými palisádami. Příkopy mají charakteristický hrotitý tvar, šířku 3-5 m a hloubku 2-4 m, ale ta bývá průběhu příkopu velmi rozdílná. Výzkumy archeologů prokázaly, že tyto monumentální neolitické stavby nemají funkci obrannou, ale spíše kultovní, společenskou a shromažďovací. Velký význam má i vlastní symbol kruhu, jako koloběh času, života a přírody, existují ale i domněnky, že jde o kult slunce. Přesto se vědecké názory na funkci a využití rondelů dodnes velmi různí.⁵³

Prvním objeveným rondelem v Čechách se stal v roce 1978 rondel ve Vochově na severním Plzeňsku. Tato výjimečná pravěká stavba se skládala celkem z pěti soustředných kruhových žlábků, které tvořily dva soustředné příkopy a trojitá palisáda uvnitř tohoto ohrazení. Vnitřní prostor kruhového areálu ale neměl žádné výraznější objekty. V roce 2004 byl v lokalitě Vochov objeven druhý neolitický rondel o průměru asi 70 m, z něhož se ale zachovala asi jen 1/3 celé stavby. Na základě přítomnosti dvou rondelů vědci předpokládají, že v období kultury s vypíchanou keramikou bylo toto místo nejspíše centrem celého plzeňského regionu.⁵⁴

2.3. Lokality archeologických nálezů

Pozůstatky neolitických sídelních areálů z období kultury s lineární a vypíchanou keramikou můžeme nalézt v podstatě v celém širším okolí Plzně kolem čtyř hlavních říčních toků regionu (Mže, Úhlavy, Úslavy a Radbuzy) a následně i kolem Berounky, která spojuje Plzeňsko a oblast středních Čech. Díky této rozsáhlé říční síti existovala i celá řada

⁵¹ METLIČKA, Milan a kol. *Pravěk a raný středověk jihozápadních Čech* (Katalog expozice Pohledy do minulosti Plzeňského kraje). Západočeské muzeum v Plzni, 2015, s. 39-40.

⁵² *Rondely* – informační panel, Pohledy do minulosti Plzeňského kraje – Archeologie, stálá expozice ZČM Plzeň.

⁵³ *Rondely – možné doklady nejstarších hřišť* [online]. Dostupné z URL <<http://www.arup.cas.cz/?p=382>> [cit. 2019-10-29].

⁵⁴ PAVLŮ, Ivan, METLIČKA, Milan. *Neolitický sídelní areál ve Vochově*. Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i. a Západočeské muzeum Plzeň, 2013, s. 128-142; METLIČKA, Milan. *Nově objevený rondel u Vochova, okr. Plzeň-sever*. Archeologické výzkumy v Čechách 2004, Zprávy ČAS. Praha 2005.

komunikačních a obchodních tras, které spojovaly celé Plzeňsko se sousedními kulturami a skupinami. Pro severní Plzeňsko má největší význam řeka Mže a její menší přítoky. Podél jejího toku směrem od plzeňských okrajových částí Křimice, Radčice a Malesice až ke Stříbbru archeologové postupně odkryli na obou březích říčního koryta pozůstatky celého komplexu sídelních areálů z období neolitu.⁵⁵ K nejzajímavějším lokalitám severního Plzeňska patří Vochov a Kyšice.

2.3.1. Vochov

Současná obec Vochov se rozkládá asi 2 km severozápadně od okrajové části Plzně – Křimic, v oblasti železniční trati a hlavní silnice Plzeň – Stříbro, na mírně svažitém terénu. Přestože první písemné zmínky o existenci Vochova pocházejí až z roku 1318, z hlediska četnosti archeologických nálezů patří toto naleziště k nejznámějším a nejvýznamnějším lokalitám celého severního Plzeňska. Archeologické nálezy z období kultury s lineární a vypíchanou keramikou tvoří dnes významnou součást trvalé expozice Západočeského muzea v Plzni. Příznivé klimatické podmínky a úrodná sprašová půda v okolí Vochovského potoka, který protéká obcí a vlévá se do řeky Mže, vytvořily ty nejvhodnější předpoklady pro trvalé osídlení této oblasti, kde se v průběhu několika tisíciletí vystřídala celá řada různých společností a kultur. Archeologické průzkumy zde probíhaly již od roku 1952 a trvají až do současnosti. Díky nim bylo postupně získáno nebývale velké množství nalezených artefaktů z období neolitu (kultura s lineární a s vypíchanou keramikou), eneolitu (kultura michelsberská), doby bronzové (mohylová kultura a milavečská skupina knovízské kultury), následně i z doby halštatské, laténské a římské je přesvědčivým důkazem o existenci poměrně rozsáhlého trvalého sídelního areálu. Vochov lze tedy označit pojmem polykulturní lokalita.⁵⁶

2.3.2. Kyšice

Obec Kyšice leží asi 10 km od Doubravky, okrajové části města Plzně. Jedná se o poměrně rozsáhlou archeologickou lokalitu značného významu. Při stavbě železničního koridoru a modernizaci trati Rokycany - Plzeň objevili archeologové uměle vytvořenou pravěkou nádrž, jejíž stáří odhadli na 8000 let.⁵⁷ Tento výjimečný nález přináší velmi cenné informace nejen o životních podmínkách a o přírodním prostředí, ale také nové

⁵⁵ METLIČKA, Milan a kol. *Pravěk a raný středověk jihozápadních Čech* (Katalog expozice Pohledy do minulosti Plzeňského kraje). Západočeské muzeum v Plzni, 2015, s. 30.

⁵⁶ *Historie obce Vochov* [online]. Dostupné z URL: <<https://www.obec-vochov.cz/historie-vochova>> [cit. 2019-10-30].

⁵⁷ *U Plzně se našla pravěká vodní nádrž, může být stará až 8000 let* [online]. Dostupné z URL: <https://www.idnes.cz/plzen/zpravy/kyšice-vodni-nadrz-arheologicky-nalez.A140711_134931_plzen-zpravy_pp> [cit. 2019-11-01].

poznatky pro chronologii osídlení Plzeňska v období pravěku. Ve výplni nádrže byly nalezeny různé keramické artefakty zejména z období neolitu, dále i z eneolitu a z doby bronzové. Nádrž je součástí velké pravěké polykulturní lokality, což dokládají i pozůstatky rozsáhlého sídliště a objektů z několika období. Toto výjimečné pravěké dílo vzniklo nejspíše tak, že obyvatelé této lokality přehradili potok, který místem osídlení protékal. Podle předběžných průzkumů mohla nalezená nádrž představovat zdroj vody nebo sloužila k chovu ryb.⁵⁸

3. Období eneolitu (4500 – 2200 př. n. l.)

Toto historické období bylo původně považováno jen za přechodné, jako doba koexistence kamenných a měděných artefaktů. Postupně však vědci došli k názoru, že je nutné toto období charakterizovat mnohem podrobněji a eneolit tak získal své důležité místo v pravěkých dějinách lidstva. Nálezová základna v celých Čechách je poměrně chudá, a to jak počtem lokalit tak i nálezů, zejména díky souběhu nepříznivých faktorů, jako je chudá výbava pohřbů, málo zdobná keramika nebo neobvyklé umístění obydlí.

V průběhu období se postupně objevují nové kulturní skupiny, např. kultura jordanovská, schussenriedská a michelsberská, později kultura nálevkovitých nebo zvoncovitých pohárů a kultura se šňůrovou keramikou. V oblasti severního Plzeňska byly v některých lokalitách objeveny artefakty dokazující osídlení těmito kulturami, přesto zde ale dominuje zejména kultura chamská. Přítomnost některých kultur ale byla, podle názoru některých vědců, nejspíše podmíněna migrací etnických a kulturních skupin ze sousedních oblastí. Detailnímu rozpoznání jednotlivých kultur často brání malý počet nalezených artefaktů, souběh některých kultur nebo skutečnost, že některé výzdobné prvky se vyskytují na keramice z různých období eneolitu, což může vést k jejich mylnému zařazení.⁵⁹

Nejvýraznějším rysem eneolitu je přílohové zemědělství s využitím oradla a tažné síly dobytka, které zcela nahradilo původní způsob žárového zemědělství. Dalším významným prvkem je změna sídelní struktury, kdy zanikají velká sídliště a vznikají jen

⁵⁸ *Archeologové našli na Plzeňsku osm tisíc let starou vodní nádrž* [online]. Dostupné z URL: <https://www.tyden.cz/rubriky/veda/clovek/archeologove-nasli-na-plzensku-osm-tisic-let-starou-vodni-nadrz_312608.htm> [cit. 2019-11-01]; *U Plzně se našla pravěká vodní nádrž, může být stará až 8000 let* [online]. Dostupné z URL: <https://www.idnes.cz/plzen/zpravy/kysice-vodni-nadrz-archeologicky-nalez.A140711_134931_plzen-zpravy_pp> [cit. 2019-11-01].

⁵⁹ NEÚSTUPNÝ, Evžen. *Archeologie pravěkých Čech / 4 Eneolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008, s. 38.

malé většinou rozptýlené osady, a dále dochází ke změně společenských vztahů, kdy v komunitě sílí význam mužského elementu, což vede k postupnému rozvoji válečnictví.⁶⁰

V osadách docházelo také k dalšímu rozvoji řemesel, zejména hrnčířství a textilní výroby, což dokazují nálezy přeslenů a různých závaží. Zdokonalovala se i výroba štípané a broušené industrie, základním materiálem pro výrobu nástrojů a zbraní přesto zůstával stále kámen. Vznikaly nové specializované zbraně pro boj zblízka – kamenné sekeromlaty. Přesto lidé v tomto období začali využívat první kov – měď, nejprve spíše pro výrobu šperků, později i nádob a zbraní. Proto byl také eneolit nazván dobou měděnou.⁶¹

3.1. Sídlní areály

V období eneolitu postupně zanikly velké sídlní areály, které nahradily menší osady s několika rozmístěnými obydlími. Tato malá sídliště byla poměrně hustě rozložena na březích řek a potoků. Lidé většinou osídlovali oblasti s úrodnou půdou a pastvinami, které jim poskytovaly snadnou a bezpečnou obživu. Obytné rovinné areály tak byly většinou obklopeny poli a pastvinami, částečnou ochranu jim poskytovaly vybudované obranné valy, příkopy a palisády. Později ale začínají převažovat opevněná výšinná sídliště na území, kde se terén pod nimi alespoň ze tří stran prudce svažuje, přírodní ochranu jim tak zajišťovaly vysoké skalnaté ostrožny nad říčním tokem nebo terénní skalní bloky.⁶²

Vlastní obytné stavby tvořily nejprve dlouhé kúlové domy obdélníkového dvoulodního půdorysu, později polozemnice až zemnice o menší obytné ploše čtvercového nebo oválného půdorysu, tzv. chaty. Obydlí stála poměrně blízko u sebe, přesto celou osadu tvořila jen malá komunita rodin - maximálně 20 osob. V některých objevených lokalitách se ale často vyskytuje jen jeden osamocený dům. Součástí obytného areálu byly zásobní jámy (sila), jámy s ohništi, hliníky a pece čtvercového nebo kruhového půdorysu kryté kopulí.⁶³

3.2. Pohřební ritus

Pro období eneolitu byly typické pohřební areály s obdélníkovými mohylami, jejichž délka často dosahuje až několika desítek metrů. Vlastní hroby leží uvnitř příkopového ohrazení a bývají překryty násypy okrouhlého tvaru o průměru asi 10 m.

⁶⁰ NEÚSTUPNÝ, Evžen. *Archeologie pravěkých Čech / 4 Eneolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008, s. 11.

⁶¹ METLIČKA, Milan a kol. *Pravěk a raný středověk jihozápadních Čech* (Katalog expozice Pohledy do minulosti Plzeňského kraje). Západočeské muzeum v Plzni, 2015, s. 44.

⁶² NEÚSTUPNÝ, Evžen. *Archeologie pravěkých Čech / 4 Eneolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008, s. 63-68.

⁶³ JOHN, Jan. *Výšinné lokality středního eneolitu v západních Čechách*. In: *Opomíjená archeologie*, sv. 1. Plzeň: Západočeská univerzita, 2010., s. 6-33; NEÚSTUPNÝ, Evžen. *Archeologie pravěkých Čech / 4 Eneolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008, s. 29-40.

Samotné pohřby jsou kostrové, mrtví bývali obvykle uloženi ve skrčené poloze na boku s obličejem obráceným k severu. Hrobovou výbavu tvořil jen velmi malý počet keramických nádob, zbraní nebo šperků, což je hlavní příčinou malé objevitelnosti a diferenciaci eneolitických pohřebních areálů. Skupiny hrobů jsou obvykle prostorově vymezené, někde tvoří velká pohřebiště, jinde jen malé hřbitůvky. Vlivem půdní eroze a hluboké orby ale byla v průběhu tisíciletí většina z nich prakticky zničena.⁶⁴

3.3. Keramika a nástroje

Keramické nádoby sloužily převážně k přechovávání tekutin a sypkých hmot, k vaření, ale i k přípravě a podávání pokrmů a nápojů. Většina z nich měla nejprve typický jednoduchý vázovitý tvar, jen mísy na nožce byly zdobeny četnými výčnělky a rytou výzdobou. U větších a středních nádob byla podrobným zkoumáním prokázána příměs drobnozrnného písku, tvrdý výpal a oxidační barevné tóny. Později se začínají objevovat čtyřuché a dvojuché amfory, džbány, poháry, hrnce, mísy a zásobnice s nálevkovitým nebo úzkým hrdlem. Keramika tohoto typu je většinou jen málo zdobná, jde spíše o plastické lišty a výčnělky, které tvoří tzv. románskou (arkádovitou) lisénu, zřídka se objevují hladké, přesekávané nebo vykrajované pásy. Výjimku tvoří bohatě zdobená jordanovská a schussenriedská keramika, která má svůj zvláštní význam ve spojení s nějakým symbolickým účelem, většinou s tzv. picím rituálem. Tato keramika bývá zdobena rytím, otisky šňůry, kolkováním, geometrickými výzdobnými vzory a plastickými páskami.⁶⁵

Nejvýznamnějším vynálezem období eneolitu bylo bezesporu oradlo k obdělávání zemědělské půdy, dále žatevní nože a první srpy ke sklizení obilí a dobře opracované hlazené sekery s hrotitým nebo zaobleným týlem, které sloužily převážně k těžbě dřeva a tesařské práci.⁶⁶

S rozvojem válečnictví se objevují i nové druhy zbraní, k nimž řadíme zejména sekeromlaty, palice a bojové sekery, které měly svůj specifický tvar, výrazně odlišný od pracovních nástrojů. Tyto sekery měly ostří většinou rozšířené směrem dolů, časté byly i těžké bojové sekery válcovitého tvaru. Tento typ zbraní tvořil obvykle hrobovou výbavu dospělých mužů. Kromě kamenných nástrojů se začínají objevovat i první měděné dýky, které pravděpodobně také sloužily k boji, nový typ luku a šípy s hroty srdcovitého tvaru.

⁶⁴ NEÚSTUPNÝ, Evžen. *Archeologie pravěkých Čech / 4 Eneolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008, s. 20-23.

⁶⁵ Tamtéž, s. 20-43.

⁶⁶ *Pozdní doba kamenná – eneolit* – informační panel a mapa osídlení, Pohledy do minulosti Plzeňského kraje – Archeologie, stálá expozice ZČM Plzeň.

Díky narůstajícímu fondu nálezové základny tak mohou archeologové postupně rekonstruovat hustotu osídlení severního Plzeňska v tomto historickém období.⁶⁷

3.4. Schussenriedská kultura

V období raného eneolitu postupně zaniká kultura s vypíchanou keramikou, která je nejspíše pod vlivem okolních etnických a kulturních skupin nahrazena kulturou schussenriedskou. Lid této kultury budoval svá sídliště převážně v oblastech s rovinatým nebo mírně svažitém terénem, úrodnou půdou a množstvím okolních lesů v blízkosti vodních toků. Osady tvořila převážně malá komunita maximálně 3 rodin. V oblasti severního Plzeňska archeologové našli pozůstatky takových sídlišť, ale dosud nebylo objeveno žádné pohřebiště. Existují pouze domněnky, že nálezy džbánek schussenriedské kultury by mohly pocházet z výbavy zničených hrobů.⁶⁸

Keramik schussenriedské kultury má své typické rysy. Dominuje zejména výzdoba plastickou páskou umístěnou těsně pod okrajem nádoby, která je zdobena prstovými důlky a tvoří tzv. románskou lisénu. Jedná se především o bohatě zdobené menší džbánky, které jsou spíše vyšší než širší, zalomené ucho většinou nasedá pod okrajem nádoby, ale někdy až hluboko na jejím hrdle. Pod hrdlem bývá typické zdobení klikatky s hluboce rytými liniemi, pásy klikatky jsou vyplněny liniemi ve tvaru žebříčku.⁶⁹ V ryté výzdobě bývají obvykle i stopy inkrustace bílou barvou, která vznikla přetřením rytiny bílou hlinkou. Vzhledem k typu bohaté výzdoby nádob vědci tuto keramiku často spojují s mladší jordanovskou skupinou nebo s kulturou michelsberskou, což dokazuje úzké kontakty západním směrem, zejména s dnešním Německem. Podle nejnovějších výzkumů znalci z oblasti archeologie usuzují, že nejde o samostatnou kulturní skupinu, ale spíše jen o součást michelsberské kultury.⁷⁰

3.4.1. Lokalita Bdeněves

Obec Bdeněves leží 10 km západně od Plzně na pravém břehu řeky Mže a je z archeologického hlediska významnou lokalitou severního Plzeňska. Při podrobných průzkumech a několika navazujících plošných odkryvech zde byly nalezeny pozůstatky osídlení různými kulturami z období pravěku. Ve všech prozkoumaných objektech

⁶⁷ T NEÚSTUPNÝ, Evžen. *Archeologie pravěkých Čech / 4 Eneolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008, s. 29.

⁶⁸ Tamtéž s. 20-43.

⁶⁹ DOBEŠ, Miroslav, METLIČKA, Milan. *Archeologie západních Čech, Supplementum 1. Raný eneolit v jihozápadních Čechách*. Západočeské muzeum v Plzni, 2014, s. 51-54.

⁷⁰ METLIČKA, Milan a kol. *Pravěk a raný středověk jihozápadních Čech* (Katalog expozice Pohledy do minulosti Plzeňského kraje). Západočeské muzeum v Plzni, 2015, s. 46-49; NOVÁČEK, Karel. *Příklad interpretace historického vývoje mikroreliefu Bdeněves u Plzně*. In: *Archeologické rozhledy*, ročník 49, sešit 3. Praha, 1997, s. 495.

zdejšího sídliště byly objeveny pozůstatky stavební konstrukce jednotlivých domů, které poukazují na rozlehlost a velký počet různých staveb této osady.⁷¹ K nejpočetnějším českým kolekcím svého druhu patří zdejší eneolitická keramika. Vzhledem k velkému počtu nalezených a chronologicky zařazených zlomků keramických nádob a nástrojů vědci usuzují na nebývalý rozkvět obce právě v období eneolitu.⁷²

Zdejší naleziště poskytlo dva tvarově-výzdobné styly, u nichž lze zcela jasně rozlišit mladší jordanovskou keramiku a schussenriedskou kulturu. U některých nalezených zlomků byla popsána i jistá podobnost s kulturou typu Altenmarkt, která je příznačná pro oblasti Horního a Dolního Bavorska a jižní část Horní Falce.⁷³

Důležitou a nedílnou součástí sbírek Západočeského muzea v Plzni se staly také nalezené štípané industrie, mezi kterými převládaly různé typy škrabadel, drásadel, čepelí, dírkovačů a šipek vyrobených z křemence a bavorského rohovce, což poukazuje na kontakty obyvatel této části severního Plzeňska s jižním Německem a ostatními oblastmi Čech.⁷⁴

3.5. Michelsberská kultura

Tento typ kultury začal do jihozápadních Čech pronikat ze sousedních západních oblastí, především z dnešního Německa. Jedná se o kulturu s typickou výzdobou, která částečně vychází z předchozího vývoje. Keramické nádoby mají výrazné zdobení plastickou páskou pod okrajem nebo přímo na okraji nádoby, polokulovitá dna a tunelovitá ouška.⁷⁵ Velmi pozoruhodné jsou typické tzv. tulipánovité poháry, u kterých můžeme pozorovat výrazné zeštíhlení těla poháru, prodloužení a prohnutí hrdla, takže tvoří tvar rozvinutého květu. Dno poháru i celý spodek nádoby se výrazně zmenšuje.

Mezi další zvláštnosti patří mísy se vklopeným hrdlem a výrazným zdobením svíslými kolky nad lomem nádoby a pod jejím okrajem a tzv. pečící talíře. Větší nádoby, zejména hrnce a zásobnice, měly prohnuté hrdlo a okraj zdobený románskou lisénou, někdy přesekávaný. Dno těchto nádob bylo velmi masivní a její stěny tvořily široký oblouk, dříve se pro ně používal název „nákolní hrnc“. Objevují se amfory s věncem uch

⁷¹ *Archeologický výzkum v Bdeněvsi ukončen*. [online] Dostupné z URL:

<<https://21stoleti.cz/2006/09/20/archeologicky-vyzkum-v-bdenevsi-ukoncen/>> [cit. 2019-12-06].

⁷² NOVÁČEK, Karel. *Příklad interpretace historického vývoje mikroreliefu Bdeněves u Plzně*. In: *Archeologické rozhledy*, ročník 49, sešit 3. Praha, 1997, s. 495; DOBEŠ, Miroslav, METLIČKA, Milan. *Archeologie západních Čech, Supplementum 1. Raný eneolit v jihozápadních Čechách*. Západočeské muzeum v Plzni, 2014, s. 7–14.

⁷³ DOBEŠ, Miroslav, METLIČKA, Milan. *Archeologie západních Čech, Supplementum 1. Raný eneolit v jihozápadních Čechách*. Západočeské muzeum v Plzni, 2014, s. 59-60.

⁷⁴ Tamtéž, s. 67-76.

⁷⁵ METLIČKA, Milan a kol. *Pravěk a raný středověk jihozápadních Čech* (Katalog expozice Pohledy do minulosti Plzeňského kraje). Západočeské muzeum v Plzni, 2015, s. 48-49.

a provrtnou plastickou lištou, které v pozdní fázi mají jen jedno ucho na výduť nádoby. Překvapivé jsou nálezy malých naběraček a lžiček charakteristického tvaru, které bývají zdobeny řadami vytlačovaných čoček nebo rytou výzdobou.⁷⁶

Kromě ojedinělých nálezů keramických zlomků byly v oblasti severního Plzeňska nalezeny kamenné hlazené nástroje, a to zejména masivní sekeromlaty s hrotitým týlem. Soubor těchto artefaktů doplňují i nalezené štípané industrie v podobě vysokých škrabadel, plošně retušovaných hrotů, srpů a nožů vyrobených z tenkého bavorského rohovce, což opět potvrzuje domněnky vědců o komunikačním propojení této oblasti s bavorským Podunajím.⁷⁷ Michelsberská kultura je na území severního Plzeňska zastoupena jen několika nálezy v různých lokalitách. K nejvýznamnějším z nich patří polykulturní lokalita Vochov.

3.6. Chamská kultura

Tato eneolitická kultura, která dostala svůj název podle výšinného sídliště u Chamu v Horní Falci, se do oblasti jihozápadních Čech rozšířila ze sousedního Bavorska. Původně byla označována jako shodná s kulturou řivnáčskou, typickou pro střední Čechy. Až výsledky podrobnějšího vědeckého zkoumání určily jasné rozdíly mezi těmito dvěma kulturními skupinami. Pro chamskou kulturu je typická návaznost na skupinu badenského okruhu a jasný vliv Podunají, jihozápadního Německa a Rakouska.⁷⁸

Extrémní rozdíly vědci zaznamenali zejména při budování osad, zatímco řivnáčská kultura osídlila převážně vyšší polohy, kultura chamská se soustředila spíše do nížin. Jádrem této kultury je v západočeském regionu Plzeňská kotlina se svou sítí řek a potoků až ke Slavkovskému lesu, Tepelské vrchovině a rozvodí Střely, dále Rokycansko a povodí Úslavy až k pomyslné hranici, kterou tvoří Hořovická kotlina. V současné době známe více než 70 lokalit rozestých po celém území regionu s výjimkou pohraničních oblastí Tachovska.⁷⁹

3.6.1. Sídelní areály

Lid této kultury si pro svá sídliště vybíral malé terénní vyvýšeniny, zejména terasy a skalnaté ostrožny nad tokem řeky nebo potoka. Známe ale i malá sídliště na temenech

⁷⁶ NEÚSTUPNÝ, Evžen. *Archeologie pravěkých Čech / 4 Eneolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008, s. 39-50.

⁷⁷ METLIČKA, Milan a kol. *Pravěk a raný středověk jihozápadních Čech* (Katalog expozice Pohledy do minulosti Plzeňského kraje). Západočeské muzeum v Plzni, 2015, s. 49.

⁷⁸ NEÚSTUPNÝ, Evžen. *Archeologie pravěkých Čech / 4 Eneolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008, s. 88.

⁷⁹ METLIČKA, Milan a kol. *Pravěk a raný středověk jihozápadních Čech* (Katalog expozice Pohledy do minulosti Plzeňského kraje). Západočeské muzeum v Plzni, 2015, s. 50-51.

kopců. Celá sídelní struktura byla velmi specifická, osady měly velmi malé rozměry a obývala je komunita 1 – 3 rodin, zaměřená na zemědělství, chov dobytka a výjimečně i lov zvěře. Pro existenci rovinných areálů dosud chybí přesvědčivé důkazy, doloženy jsou tak spíše výšinné osady budované na skalnatých hůrkách, výběžcích stolových hor, nebo na ostrožnách, kde zaujímal strategickou polohu s výhledem do okolí. Většina z nich byla na přístupových stranách opevněna příkopem, kamenným valem nebo palisádou. Zcela odlišné je sídliště objevené u Města Touškova umístěné na ploše vysoké říční terasy Mže, které vykazuje výraznou podobnost s typem výšinných osad s ohrazením z rovinných oblastí Podunají a z lokalit řivnáčské kultury.⁸⁰

V objevených lokalitách archeologové našli pozůstatky zahloubených objektů, většinou jen velmi mělce zapuštěných do skalního podloží, otisky kůlových jam tvořící čtvercový nebo obdélníkový půdorys stavby a někdy i zbytky pece nebo ohniště. Polozemnice typické pro období eneolitu v těchto lokalitách většinou chybí, důvodem může sice být odlišnost kultury, ale spíše fakt, že podloží osad tvoří většinou skalní útvary. V samotných sídelních areálech ani v jejich okolí dosud nebyly objeveny žádné pozůstatky pohřebišť. Vědci tedy zastávají názor, že se pravděpodobně jednalo o žárové pohřby, shodné s kulturou řivnáčskou, uložené v mělkých hrobech, které se nejspíše vlivem značné destrukce krajiny nedochovaly.⁸¹

3.6.2. Keramika a nástroje

Typickým znakem keramických nádob lidu chamské kultury je velká různorodost forem a výzdobných prvků. Téměř ve všech zkoumaných lokalitách byly objeveny vysoké silnostěnné soudkovité hrnce esovitého tvaru s odsazeným hrdlem, s drsněným nebo slámovaným povrchem a ozdobnou plastickou lištou v podhrdlí. Mezi nalezené artefakty patří i zásobní mísy s rozevřeným hrdlem, dvojuché amfory, koflíky a různé miniaturní nádobky.⁸² Z pálené hlíny byly vyrobeny i další keramické předměty, zejména různě velké cívky, kuželovitá závaží a zvláštní masivní přesleny používané zejména při zpracování ovčí vlny. Ve výzdobě dominuje motiv přesekávané lišty, různé ryté ornamenty, zejména linie a svazky rýh, motiv trojúhelníku, krokvice nebo různé vpichy. U některých nádob

⁸⁰ NEÚSTUPNÝ, Evžen. *Archeologie pravěkých Čech / 4 Eneolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008, s. 110-113; JOHN, Jan. *Výšinné lokality středního eneolitu v západních Čechách*. In: *Opomíjená archeologie*, sv. 1. Plzeň: Západočeská univerzita, 2010., s. 6-33.

⁸¹ JOHN, Jan. *Výšinné lokality středního eneolitu v západních Čechách*. In: *Opomíjená archeologie*, sv. 1. Plzeň: Západočeská univerzita, 2010., s. 6-33; METLIČKA, Milan a kol. *Pravěk a raný středověk jihozápadních Čech* (Katalog expozice Pohledy do minulosti Plzeňského kraje). Západočeské muzeum v Plzni, 2015, s. 50.

⁸² NEÚSTUPNÝ, Evžen. *Archeologie pravěkých Čech / 4 Eneolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008, s. 110-113.

byla objevena i výzdoba pomocí otisků šňůry, někde ale dominuje výrazná podoba s keramikou kultury kulovitých amfor, což vedlo vědce k domněnce o importu této keramiky, případně o jejím napodobení místními hrnčíři. Existuje i názor, že velká část nádob byla v lesnatých oblastech regionu vyráběna ze dřeva.⁸³

Kamenným nástrojům stále dominují sekery, teslice, pracovní sekeromlaty a dláta, což potvrzuje názory vědců, že v tomto období měla velký význam těžba dřeva a jeho zpracování. Další skupinu nástrojů tvoří různé typy brousků, srpů, hladítek a drtidel obilí využívaných při zpracování zemědělských produktů. Drobnou štípanou industrií v období chamské kultury zastupují zejména škrabadla a malé čepelky. Mezi nalezenými artefakty byla ale i skupina kostěných nástrojů, která zahrnovala různé typy šidel, hrotů a hladítek. Při podrobnějším zkoumání artefaktů vědci zjistili, že nalezené nástroje vykazují jasné známky podobnosti s bavorskými a středočeskými řivnáčskými skupinami, a že kámen, ze kterého jsou vyrobeny, pochází z různých nalezišť nejen v Čechách ale i z okolních zemí. Tím potvrdili svou původní domněnku o existenci kontaktů lidu chamské kultury nejen s bavorským Podunajím, ale i s oblastí středních Čech, kdy předpokládané komunikační spojnice tvořily zejména velké řeky a horské přechody.⁸⁴

3.6.3. Lokality archeologických nálezů

Pozůstatky sídelních areálů lidu chamské kultury byly objeveny téměř v celé oblasti severního Plzeňska. Důležitou roli zde sehrály nejen přírodní podmínky, dostatek lesních porostů a vodních toků, ale i rozmanitá členitost terénu, které umožnily budování rovinných i výšinných sídlišť a svým obyvatelům poskytovaly vhodné prostředí pro zemědělství, chov dobytka i lov. Z celé řady zajímavých objevených lokalit chamské kultury jsem vybral Město Touškov a Plasy – Hradiště.⁸⁵

3.6.3.1. Město Touškov

Obec s rozšířenou působností, která je dnes centrem Mikroregionu Touškovsko, leží asi 10 km západně od Plzně na levém břehu řeky Mže v oblasti, kde se poměrně úzké údolí výrazně rozšiřuje do říční nivy. Zdejší oblast patří díky své nadmořské výšce pouhých 330 m k nejúrodnějším místům celého severního Plzeňska. Samotné Město Touškov zaujímá významné místo v historii západních Čech, a to již od počátku

⁸³ NEÚSTUPNÝ, Evžen. *Archeologie pravěkých Čech / 4 Eneolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008, s. 113-115.

⁸⁴ METLIČKA, Milan a kol. *Pravěk a raný středověk jihozápadních Čech* (Katalog expozice Pohledy do minulosti Plzeňského kraje). Západočeské muzeum v Plzni, 2015, s 53-54.; NEÚSTUPNÝ, Evžen. *Archeologie pravěkých Čech / 4 Eneolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008, s. 113-115.

⁸⁵ ČTVERÁK, Vladimír, LUTOVSKÝ, Ivan, SLABINA, Miloslav, SMEJTEK, Lubor. *Encyklopedie hradišť v Čechách*. Praha: Libri, 2003, s. 240.

12. století.⁸⁶ V severozápadní části obce, na území bývalého zničeného židovského hřbitova, archeologové objevili pozůstatky rovinného eneolitického sídliště chamské kultury. Tato lokalita byla jednou z prvních podrobněji prozkoumaných nížinných sídlišť chamské kultury na území České republiky. Vysoko nad současným tokem řeky Mže, na zbytcích původní říční terasy, odkryli částečný čtvercový půdorys domu, nejspíše nadzemní stavby o velikosti asi 3,5 x 3,5 m. Objekt byl vymezen kúlovými jamkami a větší koncentrací kamenů. Vzhledem k velikosti areálu lze předpokládat, že zde žila komunita nejspíše pouze jedné osady, která zahrnovala jen pár rodin.⁸⁷

Kromě pozůstatků nadzemního obydlí zde archeologové našli i části keramických nádob, z nichž k nejlépe zachovaným patří malá miska, pohár a mísa se zalomenou stěnou zdobená několika řadami jemných důlků. Hlubší sondáže terénu a podrobnější průzkumy lokality ale nebylo možno provést vzhledem ke skalnatému a značně kamenitému podloží. V tomto případě se přesto jedná o zajímavý a ojedinělý nález, protože pro většinu rovinných sídlišť chamské kultury byly typické spíše zahloubené polozemnice. Zkoumaná lokalita tak vykazuje určitou podobnost spíše s výšinnými sídlišti tohoto období, která byla obvykle strategicky situována na dobře hájitelném místě, většinou na ostrožně nebo říční terase.⁸⁸

3.6.3.2. Plasy – Hradiště

Severozápadně od obce Plasy byly v lese Bor, v lokalitě zvané Hrádek, objeveny pozůstatky pravěkého hradiště lidu chamské kultury, doloženo je ale i jeho pozdější osídlení v době bronzové a halštatské. Sídlní areál ležel na úzké ostrožně, která se vyvyšuje nad smyčkovitým zákrutem řeky Střely a od okolního terénu ji odděluje hluboké sedlo. Plocha vnitřního hradiště měla rozlohu asi 1 ha a celý areál chránil z jedné strany mohutný skalní masiv a z vnější okrajově strany pak obloukový val dlouhý asi 15 m a vysoký většinou 1 m, místy porušený pozdější přístupovou cestou. Při podrobnějším zkoumání pozůstatků valu vědci objevili na několika místech známky tzv. spečení, což vede k domněnce, že areál zanikl v důsledku požáru. Zvláštností zdejší lokality je její výrazná podobnost s areálem ležícím na protějším břehu řeky Střely u obce Horní Hradiště.

⁸⁶ BUKAČOVÁ, Irena, FÁK, Jiří. *Paměť krajiny VII. Soupis drobných památek Touškovska a Úněšovska*. Muzeum a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici, 2011, s. 7.; *Historie Města Touškov* [online]. Dostupné z URL: <<http://www.touskov.cz/mesto/historie-mesta/>> [cit. 2019-11-27].

⁸⁷ JOHN, Jan. *Výšinné lokality středního eneolitu v západních Čechách*. In: *Opomíjená archeologie*, sv. 1. Plzeň: Západočeská univerzita, 2010., s. 6-33.

⁸⁸ NEÚSTUPNÝ, Evžen. *Archeologie pravěkých Čech / 4 Eneolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008, s. 99-112; METLIČKA, Milan a kol. *Pravěk a raný středověk jihozápadních Čech* (Katalog expozice Pohledy do minulosti Plzeňského kraje). Západočeské muzeum v Plzni, 2015, s. 50.

Obě lokality jsou dokladem pravěkého osídlení povodí Střely, pravděpodobně se jednalo o opevněné obchodní stanice a jejich hlavní úlohou byla ochrana důležité nejspíše obchodní cesty, která zde překonávala řeku pomocí mělkého brodu.⁸⁹

4. Doba bronzová (2200 – 800 př. n. l.)

Toto historické období přineslo novou vlnu osídlení celé oblasti severního Plzeňska. Jak již napovídá název, hlavním materiálem pro výrobu nástrojů, šperků a zbraní se stal bronz, slitina mědi a cínu. Oba tyto kovy se však vyskytují v různých oblastech, a proto si jejich distribuce, stejně jako obchod s hotovými výrobky, vyžádala vznik nových dálkových obchodních tras nejen v Čechách, ale i v Evropě. Samotný objev bronzu umožňoval výrobu nových mnohem kvalitnějších a dokonalejších zbraní, nástrojů a šperků různých tvarů a forem. To vedlo k nebyvalému rozvoji v oblasti hospodářství, ekonomiky společnosti, obchodu a řemeslné výroby.⁹⁰

Využití bronzu bylo spojeno s rozvojem specializovaných znalostí a dovedností, tak vznikaly významné skupiny řemeslníků, kteří se věnovali pouze této činnosti a postupem času objevovali nejen nové technologie výroby, ale značně rozšířili i spektrum vyráběných artefaktů. Kromě zemědělských a řemeslných nástrojů vznikaly i nové typy zbraní (dýka, meč, oštěp), ochranná zbroj (štít, helma) a šperků (náramky, spony, jehlice, náhrdelníky) s novou výzdobnou technikou.

Vlastní zpracování nerostů probíhalo v jámových nebo šachtových pecích s přívodem vzduchu, kde po roztavení byla slitina vyčištěna a následně vlita do jednodílné nebo dvojdílné formy (kadlubu) podle typu požadovaného výrobku. Výroba forem však byla poměrně složitá, většinou se používala hlína, kámen nebo kov.⁹¹

Díky intenzivním archeologickým výzkumům patří doba bronzová k nejlépe poznaným úsekům pravěkých dějin v oblasti západních Čech. Zatímco se na počátku doby bronzové v ostatních oblastech Čech rozvíjí únětická kultura, na severním Plzeňsku postupně nastupuje staromohylová a mohylová kultura, milavečská skupina knovízské kultury a kultura nynická.⁹² Podle archeologických nálezů spojují tyto kulturní skupiny některé společné znaky, mezi nimiž dominují mohylová pohřebiště (mohylníky) v blízkosti

⁸⁹ ČTVERÁK, Vladimír, LUTOVSKÝ, Ivan, SLABINA, Miloslav, SMEJTEK, Lubor. *Encyklopedie hradišť v Čechách*. Praha: Libri, 2003, s. 240.

⁹⁰ METLIČKA, Milan a kol. *Pravěk a raný středověk jihozápadních Čech* (Katalog expozice Pohledy do minulosti Plzeňského kraje). Západočeské muzeum v Plzni, 2015, s. 56.

⁹¹ JIRÁŇ, Luboš. *Archeologie pravěkých Čech/ 5. Doba bronzová*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008, s. 11-16.

⁹² ČECHURA, Martin. *Všeruby u Plzně 1212-2012*. [online]. Dostupné z URL:

<https://www.academia.edu/942907/Vseruby_u_Plzne_1212-2012._in_Czech> [cit. 2020-01-03]

sídlíšť, ale i na tzv. kultovních místech, většinou v jeskyních nebo skalních útvech. Archeologové při podrobnějších výzkumech odkryli hroby s kruhovým nebo oválným půdorysem a centrálně umístěnou konstrukci, která kryje vlastní pohřeb a tvoří ji kamenné jádro kryté hliněným pláštěm. Mohylové pohřby bývaly obvykle doplněny bohatou výbavou - zejména množstvím keramiky, ale i bronzovými zbraněmi nebo šperky.⁹³

4.1. Mohylová kultura

Na počátku doby bronzové byly západní Čechy postupně osídlovány novou kulturní skupinou, která původně obývala zejména oblasti sousedního Bavorska a Falce a střední Podunají. Lidé mohylové kultury většinou budovali svá sídliště na místech, která již dříve obývala společnost s jinou kulturou. Přijímáním nových kulturních prvků z oblastí Podunají a jižního Bavorska zde tak postupně vznikala nejen sídliště rovinná, ale i výšinné opevněné areály.⁹⁴ V těchto areálech byly zakládány nové dílny specializované na výrobu bronzových artefaktů. Od prvotní etapy doby bronzové nastal téměř nepřerušovaný kulturní rozvoj v oblastech severního Plzeňska, který trval téměř tisíc let, kdy nedocházelo k výraznější migraci obyvatelstva.

4.1.1. Sídelní areály

Pro lid mohylové kultury byla typická rovinná sídliště s výhledem do širokého okolí, proto osídloval většinou rozsáhlejší plošiny s preferencí jižních a jihovýchodních svahů, vzdálené od vodního toku maximálně 300 m. Úrodná sprašová půda a zdroj vody zajišťovaly příznivé podmínky pro zemědělství a chov dobytka, okolní smíšené lesy pak poskytovaly dostatek dřeva.⁹⁵ Vlastní osadu tvořily obvykle 3 – 4 rodiny, které obývaly nadzemní kúlové domy obdélníkového nebo lichoběžníkového půdorysu o rozměrech většinou 6 x 4 m s hliněnou podlázkou, na které bývalo uprostřed domu ohniště.⁹⁶ Kromě obytných objektů zahrnoval sídlištní areál také zásobní, výrobní a odpadní jámy, řemeslné dílny, sila a někde i studny nebo cisterny. Celý areál chránily valy nebo příkopy.⁹⁷

Kromě rovinných areálů vznikala i opevněná výšinná sídliště, většinou na ostrohu nebo na temeni kopce, který dominuje okolní krajině. Celé hradiště pak bylo rozděleno na

⁹³ METLIČKA, Milan a kol. *Pravěk a raný středověk jihozápadních Čech* (Katalog expozice Pohledy do minulosti Plzeňského kraje). Západočeské muzeum v Plzni, 2015, s. 59-60.; JIRÁŇ, Luboš. *Archeologie pravěkých Čech/ 5. Doba bronzová*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008, s. 68-72.

⁹⁴ JIRÁŇ, Luboš. *Archeologie pravěkých Čech/ 5. Doba bronzová*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008, s. 78.

⁹⁵ Tamtéž, s. 78-90.

⁹⁶ JIRÁŇ, Luboš. *Doba bronzová v Čechách* [elektronický zdroj]. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2012, s. 6-8.

⁹⁷ BAŠTA, Jaroslav, BAŠTOVÁ, Dara. *Nová staromohylová sídliště v západních Čechách*. In: *Archeologické rozhledy* 41. Praha: Academia, 1989, s. 258-281.

výrazně opevněnou akropoli a méně opevněné předhradí. Vlastní opevnění tvořily příkopy s palisádou a hliněné valy, někdy doplněné vodorovně uloženými větvelemi.⁹⁸

4.1.2. Pohřební ritus

Lid mohylové kultury pohřbíval své zemřelé členy komunity pod mohylovými náspy, které tvořily rozsáhlá mohylová pohřebiště, někdy i s více než 100 mohylami. Mohylníky byly obvykle zakládány v zalesněném terénu v těsné blízkosti sídelních areálů. V západních Čechách jsou dodnes mohyly součástí okolní krajiny a dotváří její ráz. Snad i proto často upoutávaly pozornost hledačů pokladů, kteří většinu z nich zničili dříve, než mohly být vědecky prozkoumány.⁹⁹

Jak dokazují archeologické poznatky, vlastní pohřby z období mohylové kultury byly žárové i kostrové. Při žárovém pohřbu byly pozůstatky vysypány přímo na zem nebo na plochý kámen, při kostrovém pohřbu pak byli mrtví uloženi do hrobu v natažené poloze na zádech.¹⁰⁰ K pozůstatkům muže byly do hrobu ukládány především zbraně a jedna bronzová jehlice, ženám pak obvykle šperky, bohatě zdobené keramické nádoby a jehlice vždy dvě. Vlastní hroby překrýval kamenný kryt kruhového nebo oválného půdorysu a hliněný násep ohraničený věncem z kamenů, který zabraňoval rozvalení a rozplavení mohyly nebo vymezoval posvátné místo.¹⁰¹ Někdy byl celý povrch mohyly překryt kamenným pláštěm. Po jednu společnou mohylou bývalo někdy i více jednotlivých hrobů.¹⁰² Proto mívala celá řada mohyl rozdílný průměr od několika metrů až po velké mohyly o průměru až 30 m a výšce větší než 3 m.

4.1.3. Keramika, nástroje a šperky

Keramické nádoby z období mohylové kultury patří z archeologického hlediska k těm nejkrásnějším. Vynikají nejen různorodostí tvarů ale i velkou zdobností. Nalezené amforovité nádoby patřící k jemné keramice přecházely od menších a širších typů k vysokým s dutou nožkou a silně prohnutým hrdlem.¹⁰³ Vlastní výzdobu tvořily lišty s důlky, ryté trojúhelníky, vodorovné rýhy pod hrdlem nádoby, později i pupky a originální žlábkování. Dalším typem nádob byly mísy s kroužkovými otvory pod okrajem, s jedním

⁹⁸ JIRÁŇ, Luboš. *Archeologie pravěkých Čech/ 5. Doba bronzová*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008, s. 78-90.

⁹⁹ Tamtéž, s. 78.

¹⁰⁰ METLIČKA, Milan a kol. *Pravěk a raný středověk jihozápadních Čech* (Katalog expozice Pohledy do minulosti Plzeňského kraje). Západočeské muzeum v Plzni, 2015, s. 62-64.

¹⁰¹ *K současnému stavu a ochraně archeologických nemovitých kulturních památek* [online]. Dostupné z URL: <<http://old.npu.cz/pp/dokum/ppclanky/ppcl05/ppcl021221/&tisk=1>> [cit. 2019-12-27].

¹⁰² METLIČKA, Milan a kol. *Pravěk a raný středověk jihozápadních Čech* (Katalog expozice Pohledy do minulosti Plzeňského kraje). Západočeské muzeum v Plzni, 2015, s. 64.

¹⁰³ JIRÁŇ, Luboš. *Archeologie pravěkých Čech/ 5. Doba bronzová*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008, s. 86-88.

nebo dvěma uchy nebo nejdokonalejší mísy na nožce bohatě zdobené šrafovanými trojúhelníky, motivem rybí kosti nebo jedlové větvičky. Hrubší užitková keramika byla zastoupena několika typy zásobnic, které sloužily k uskladnění různých produktů. Pro tento typ nádob je typický spíše prstovaný povrch a jednoduchá nebo zdvojená plastická lišta s důlky nebo výčnělky (pupky).¹⁰⁴ Zajímavým artefaktem je džbán tzv. „českého typu“ s vysokým mírně rozšířeným hrdlem, nízkým ostře zalomeným spodkem na prstencovité nožce a bohatou rytou výzdobou. Tento typ džbánu se, dle názoru vědců, vyvinul v podunajských oblastech a do Čech se dostal nejspíše podunajskou cestou přes Moravu a Rakousko, ale v nálezových fondech sousedního Bavorska a Falce se již nevyskytuje.¹⁰⁵

Tvarové rozmanitosti a zdobnosti keramiky se vyrovnají i další nalezené bronzové artefakty – nástroje, zbraně a šperky. Při archeologických průzkumech byly objeveny různé typy seker, a to s bočními lištami, se srdčítým schůdkem nebo se středovými laloky, dále sekeromlaty s terčovitým nebo kotoučovým týlem a delší čepelí, které sloužily spíše jako znak společenského postavení majitele.¹⁰⁶ Kromě těchto artefaktů byly nalezeny také menší nástroje denní potřeby, jako nože, dvoubřité břitvy se závěsným očkem, srpy s bočním trnem tvarově podobné nožům, šídla nebo pérové pinzety. Nože z oblastí severního Plzeňska nalezené v mohylách měly obvykle plnou nebo prolamovanou rukojeť, přesto je archeologové prozatím nedokázali spolehlivě typologicky zařadit.¹⁰⁷

Mezi zbraněmi se objevily nožovité dýky s rukojetí litou vcelku a rovným nebo zaobleným týlem s několika otvory pro nýty. Prodloužením čepele dýky vznikaly různé typy mečů a mečů s destičkovitou rukojetí. Zvláštností byly honosné a zdobné meče s osmibokou rukojetí zcela pokrytou výzdobou z rytých koncentrických kružnic, které doplňovaly svislé a vodorovné rýhy.¹⁰⁸ Kromě těchto osobních zbraní byly v mohylách nalezeny i pozůstatky hrotů kopí a oštěpů listovitého tvaru, někdy se zesíleným středem, ale většinou bez výzdoby.

Archeologické nálezy zahrnují i velké množství typově různorodých a bohatě zdobených bronzových šperků, které svědčí o dokonalé technologii práce s bronzem.

¹⁰⁴ METLIČKA, Milan a kol. *Pravěk a raný středověk jihozápadních Čech* (Katalog expozice Pohledy do minulosti Plzeňského kraje). Západočeské muzeum v Plzni, 2015, s. 66.

¹⁰⁵ JIRÁŇ, Luboš. *Archeologie pravěkých Čech/ 5. Doba bronzová*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008, s. 89-106.

¹⁰⁶ METLIČKA, Milan a kol. *Pravěk a raný středověk jihozápadních Čech* (Katalog expozice Pohledy do minulosti Plzeňského kraje). Západočeské muzeum v Plzni, 2015, s. 66-67.

¹⁰⁷ JIRÁŇ, Luboš. *Archeologie pravěkých Čech/ 5. Doba bronzová*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008, s. 107-110.

¹⁰⁸ Tamtéž s. 110-112.

Typickou ozdobou lidu mohylové kultury byly jehlice různého tvaru, převážně čtyřhranné s kulovitou, pečetítkovitou nebo prolamovanou hlavicí a se zdobeným plasticky členěným krčkem. Zvláštní skupinu tvoří jehlice s kolečkovitými hlavicemi nebo očky typické zejména pro celou oblast západních Čech.¹⁰⁹ Různorodostí tvarů a bohatou výzdobou vynikají i náramky, které bývaly jak tyčinkovité zdobené rýžkami, tak i masivní bohatě zdobené ornamenty se šrafovanými trojúhelníky. Zvláštností byly ploché náramky zakončené spirálou zdobené rytým a vybíjeným ornamentem, žebírky nebo rýžkami. Charakteristickou ozdobu šatů nebo opasků tvořily nášivky, bronzové různě zdobené vypouklé pokličky nestejně velikosti opatřené dvěma nebo čtyřmi otvory umístěnými proti sobě, závěsky zdobené perličkami se soustřednými žebírky, cvočky, knoflíky nebo nýty. Zvláštní kolečkovité závěsky se soustřednými paprsky se kromě výzdoby oděvů mohly po navlečení na kožený řemínek nebo bronzový drát využít i jako součást náhrdelníku.¹¹⁰

4.1.4. Lokality archeologických nálezů

Severní Plzeňsko dodnes patří společně s jihozápadními a jižními Čechami k nejrozsáhlejší oblasti, které v době bronzové obýval lid mohylové kultury. V různých zejména lesnatých územích kraje archeologové objevili a postupně prozkoumali nebývale velké množství mohylových pohřebišť s poměrně zachovalými mohylami, přestože velká část z nich byla již výrazně narušena a poničena nejen vlivem okolního prostředí a erozí krajiny, ale i neodborným zásahem hledačů pokladů.¹¹¹ Průzkumy prokázaly, že se v celé oblasti západních Čech na mohylových pohřebišťích zpravidla objevují mohyly z několika pravěkých období a že byly budovány obvykle na mírných návrších nedaleko sídelních areálů. Proto kromě mohylníků byly v celé řadě lokalit objeveny i pozůstatky rovinných nebo výšinných sídlišť.¹¹² Přestože území severního Plzeňska nabízí celou řadu z archeologického hlediska velmi zajímavých lokalit, zmíním ve své práci dvě z nich, a to Dýšinu a Líšťany.

4.1.4.1. Dýšina

Pozůstatky mohylového pohřebiště v Dýšině se nachází v lesní lokalitě „Kokotsko“, kde výzkum na ploše asi 2 ha probíhal již od 70. let 19. století. Archeologové

¹⁰⁹ METLIČKA, Milan a kol. *Pravěk a raný středověk jihozápadních Čech* (Katalog expozice Pohledy do minulosti Plzeňského kraje). Západočeské muzeum v Plzni, 2015, s. 70-71.

¹¹⁰ JIRÁŇ, Luboš. *Archeologie pravěkých Čech/ 5. Doba bronzová*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008, s. 113-119.

¹¹¹ METLIČKA, Milan a kol. *Pravěk a raný středověk jihozápadních Čech* (Katalog expozice Pohledy do minulosti Plzeňského kraje). Západočeské muzeum v Plzni, 2015, s. 62-63.

¹¹² *Doba bronzová – Mohylová kultura* - informační panel a mapa osídlení, Pohledy do minulosti Plzeňského kraje – Archeologie, stálá expozice ZČM Plzeň.

zde postupně objevili a prozkoumali velký počet mohyl se žárovým typem pohřbu, kde pod mohylovým náspem našli spálené lidské kůstky ve zbytcích rozdrčených nádob a někde jen volně na zemi. Mnohem rozsáhlejší mohylové pohřebiště však leží jen několik metrů severně, a to v lokalitě Dýšina – Nová Huť, kde se rozkládaly pozůstatky více než 120 mohyl o průměru 5 – 15 m.¹¹³ Mohylový násep byl někde kamenitý jinde jen hlinitý a téměř vždy vysoký cca 1 m. Při prokopání mohyl byly objeveny převážně žárové pohřby s pozůstatky hrobové výbavy, kterou většinou tvořily zlomky keramických nádob charakteristických pro kulturu mohylovou střední doby bronzové, v průběhu výzkumu byly vyzvednuty i zlaté předměty, zdobené puklice, spirálky a pásky. Ostatní keramické nádoby, šperky a zbraně jiných kultur byly z archeologického hlediska důležitým důkazem toho, že do mohyl byli dodatečně pohřbíváni i mrtví z období kultury halštatské nebo laténské.¹¹⁴

4.1.4.2. Líš'any - Hůrka

Líš'any jsou obec vzdálená přibližně 4 kilometry od vodní nádrže Hracholusky. Mohylové pohřebiště bylo objeveno ve vzdálenosti 1,5 kilometru od obce v lese Hůrka a na přilehlých polích. Pohřebiště původně čítalo asi 98 mohylových náspů o průměru 5 až 22 m a výšce 30-150 cm. Z celkového počtu mohyl bylo objeveno a prozkoumáno asi 60 větších zachovalých mohyl v severní části lesa, 20 mohyl rozrušených orbou na přilehlém poli a ostatní se nedochovaly.¹¹⁵ Pracovníci Západočeského muzea v Plzni při podrobnějších průzkumech na poli u lesa blíže identifikovali jeden kostrový hrob v mohyle, který byl narušen při výkopu pro plynovod. V hrobové části mohyly objevili zbytky kostí a hrobovou výbavu. Z pozůstatků keramických nádob se dochovaly úlomky hrnců s plastickou páskou, koflík s páskovým uchem a esovitě profilovaná miska. Velkou vzácností byly nalezené bronzové šperky, k nimž náležela zejména jehlice s pečetítkovou hlavicí, kornoutovité závěsky a drobné bronzové pokličky původně našité na

¹¹³ METLIČKA, Milan a kol. *Pravěk a raný středověk jihozápadních Čech* (Katalog expozice Pohledy do minulosti Plzeňského kraje). Západočeské muzeum v Plzni, 2015, s. 74-76.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 73-77.

¹¹⁵ ČECHURA, Martin. *Všeruby u Plzně 1212-2012*. [online]. Dostupné z URL: <https://www.academia.edu/942907/Vseruby_u_Plzne_1212-2012._in_Czech_>[cit. 2020-01-03]; SUTROVÁ, Barbora. *Dějiny archeologie na území okresu Plzeň-sever*. Plzeň, 2016. Bakalářská práce. Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta filozofická. [online]. Dostupné z URL: <<https://docplayer.cz/104811747-Dejiny-archeologie-na-uzemi-okresu-plzen-sever.html>>[cit. 2020-01-03].

koženém oděvu. Nalezené artefakty byly z chronologického hlediska přiřazeny ke kultuře mohylové střední doby bronzové.¹¹⁶

4.2. Milavečská skupina knovízské kultury

Na konci střední a na počátku mladší doby bronzové sílil vliv nových kulturních skupin z jihovýchodních oblastí Evropy, které dnes mají souhrnný název – kultury popelnicových polí. Zatímco většina území Čech byla osídlena lužickou kulturou, jižní a střední Čechy kulturou knovízskou, na území Plzeňska dominovala milavečská skupina knovízské kultury.¹¹⁷ V tomto historickém období dosáhlo pravěké osídlení západních Čech maximálního rozsahu, osídleny byly i výše položené oblasti kromě Šumavy a dalších horských pásem. Hlavním zdrojem obživy zůstávalo i nadále zemědělství, a to zejména obilnářství, které prosperovalo téměř ve všech osídlených oblastech. V hornatých méně úrodných oblastech naopak dominoval chov dobytka a sběr divoce rostoucích plodin.¹¹⁸

4.2.1. Sídelní areály

Podoba sídelních areálů v mladší době bronzové byla značně rozdílná. Zatímco zemědělci budovali v blízkosti vodních toků dlouhodobě obydlená sídliště s velkým množstvím objektů různého charakteru, pastevecká skupina osídlovala méně úrodné oblasti bez větších stálých sídel. Rozlehlá rovinná sídliště na mírných svazích často zaujímal plochu několika hektarů, ale výjimkou nejsou ani areály umístěné na říčních terasách chráněné převýšením terénu.¹¹⁹ Osídlená oblast se obvykle shodovala s místy dříve obydlenými lidem mohylové kultury, obytné areály od sebe bývaly vzdáleny 0,5-2 km a tvořily tzv. mikroregion stabilních sídlišť s dlouhodobým vývojem. Existuje ale i domněnka o posunu sídlišť v celé oblasti. Podle názoru odborníků ovlivnila změnu polohy sídliště, tedy právě jeho posun, nejspíše omezená životnost domů, devastace plochy sídelního areálu a také množství odpadků.¹²⁰

Archeologické nálezy dokládají, že rovinná sídliště tvořilo obvykle několik obytných nadzemních kúlových budov obdélníkového půdorysu různé velikosti, se zahloubenou podlahou a ohništěm různého typu, s dvorcovým uspořádáním kolem volného

¹¹⁶ ČECHURA, Martin. *Všeruby u Plzně 1212-2012*. [online]. Dostupné z URL:

<https://www.academia.edu/942907/Vseruby_u_Plzne_1212-2012._in_Czech_> [cit. 2020-01-03].

¹¹⁷ METLIČKA, Milan a kol. *Pravěk a raný středověk jihozápadních Čech* (Katalog expozice Pohledy do minulosti Plzeňského kraje). Západočeské muzeum v Plzni, 2015, s. 78-79.

¹¹⁸ JIRÁŇ, Luboš. *Archeologie pravěkých Čech/ 5. Doba bronzová*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008, s. 120-127.

¹¹⁹ METLIČKA, Milan a kol. *Pravěk a raný středověk jihozápadních Čech* (Katalog expozice Pohledy do minulosti Plzeňského kraje). Západočeské muzeum v Plzni, 2015, s. 81.

¹²⁰ JIRÁŇ, Luboš. *Archeologie pravěkých Čech/ 5. Doba bronzová*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008, s. 162-166.

prostranství, což vytvářelo dojem kruhu o průměru větším než 100 m.¹²¹ Volné plochy obytného areálu vyplňovaly sídlištní jámy, kuželovité zásobnice s plochým dnem, které sloužily k uskladnění obilí, a pece.¹²²

Odlišné pak bylo uspořádání výšinných sídlišť opevněných ve většině případů jen okolním terénem, proto obvykle zaujímal strategickou polohu na kopcích nebo ostrožnách. Některá z nich chránily 3 – 10 m široké příkopy, dřevěná nebo kamenná hradba s náspem a palisádami.¹²³ Obytné budovy, polozemnice, byly prokazatelně budovány uprostřed rovné plochy areálu tak, aby byl dokonale využit jeho vnitřní prostor.¹²⁴ Archeologové zastávají názor, že v některých lokalitách mohlo být takové hradiště považováno za ekonomicko- správní středisko příslušného území.¹²⁵

4.2.2. Pohřební ritus

V oblasti severního Plzeňska přetrvávalo po celou mladší dobu bronzovou pohřbívání pod mohylami, kdy dominoval zejména žárový typ pohřbu. Mohylníky různého typu a velikosti se rozkládaly převážně v blízkém okolí sídlišť na rovinách nebo mírných svazích, podstatná část z nich byla ale bohužel poškozena vlivem okolního prostředí, zejména růstem stromů, kácením lesa nebo lidskými zásahy. Jejich pozůstatky tak byly objeveny většinou náhodně, ale následný archeologický průzkum přinesl celou řadu důležitých poznatků.¹²⁶

Dosud nebyly objeveny dvě zcela identické mohyly, každá stavba je tak svým způsobem jedinečná. Základ ale vždy tvořil kruhový věnec z kamení nebo jen jednotlivé kameny, vnitřní prostor byl rozdělen kamennou konstrukcí a vlastní pohřeb uložený na úrovni terénu zakrýval hlinitý nebo kamenný plášť. Zkoumané zbytky žárových pohřbů přinesly důkazy o výborné technice kremace založené na dokonalém výběru dřeva.¹²⁷ Kremační pozůstatky byly následně uloženy do amforovité nádoby a překryty plochou mísou nebo kamenem, vedle této popelnice pak obvykle ležely přidané milodary, bronzová jehlice, nůž nebo náramek. U osob s vyšším společenským postavením tvořily hrobovou

¹²¹ SKLENÁŘ, Karel. *Encyklopedie pravěku v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Libri, 2002, s. 203.

¹²² METLIČKA, Milan a kol. *Pravěk a raný středověk jihozápadních Čech* (Katalog expozice Pohledy do minulosti Plzeňského kraje). Západočeské muzeum v Plzni, 2015, s. 81.

¹²³ ČTVERÁK, Vladimír, LUTOVSKÝ, Ivan, SLABINA, Miloslav, SMEJTEK, Lubor. *Encyklopedie hradišť v Čechách*. Praha: Libri, 2003, s. 25-30.

¹²⁴ JIRÁŇ, Luboš. *Archeologie pravěkých Čech/ 5. Doba bronzová*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008, s. 162-166.

¹²⁵ ČTVERÁK, Vladimír, LUTOVSKÝ, Ivan, SLABINA, Miloslav, SMEJTEK, Lubor. *Encyklopedie hradišť v Čechách*. Praha: Libri, 2003, s. 25-30.

¹²⁶ JIRÁŇ, Luboš. *Archeologie pravěkých Čech/ 5. Doba bronzová*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008, s. 120-127.

¹²⁷ Tamtéž, s. 120-127

výbavu honosné bronzové šperky, zbraně a větší množství keramiky. Mohylníky byly často využívány více generacemi. Současné poznatky archeologů dokazují, že obvyklým jevem byla kombinace mohylových a plochých pohřbů na jednom pohřebišti.¹²⁸

4.2.3. Keramika, nástroje a šperky

Na počátku období mladší doby bronzové tvořily předěl mezi mohylovou a knovízsko- milavečskou kulturou nádoby se žlábkovanou výzdobou. Až později se začaly objevovat nové typy nádob, a to zejména velké amfory s válcovitým hrdlem a leštěným povrchem, které sloužily jako zásobnice. Rozhraní hrdla a těla těchto nádob zdobila promačkávaná plastická páska. Výroba keramiky se rychle rozvíjela, a tak vznikaly nové složitější nádoby.¹²⁹ Skupina užitkové keramiky se rozšířila o dvouuché nádoby s nízkým odsazeným hrdlem vyrobené z hlíny s příměsí hrubšího křemencového ostřiva, mezi jemnou stolní keramikou vynikaly dvojkónické nádoby (okříny) různých velikostí, zdobené vodorovnými žlábkami, etažovitě nádoby a různé typy koflíků.¹³⁰ Zvláštní skupinu nádob tvořily mísy větších rozměrů se široce rozevřeným tvarem, oblými stěnami a odsazeným dnem, zdobené důlky a vodorovnými nebo šikmými žlábkami, atypickým tvarem se vyznačovala mísa na nožce se široce vytaženým okrajem. Povrch nádob býval obvykle pečlivě vyhlazený, leštěný a tuhovaný, což keramice dodávalo stříbrný lesk.¹³¹ Velmi zajímavá byla i různorodá bohatá výzdoba tvořená žlábkami, svazky rýh, ornamentálními pásy, klikatkami, šrafovanými trojúhelníky a třásněmi.

Kromě keramických nádob se změnila i tvary a typy bronzových nástrojů a zbraní, mezi nimiž dominovaly zejména velké těžké sekery se středovými laloky, menší sekery s lištovitým schůdkem a očkem a nový typ srpů. Vznikaly i nové podoby nožů s plnou kovovou nebo rámcovou rukojetí a nože s vyklenutým týlem a trnem s nýty, které se upevňovaly do dřevěné rukojeti.¹³² Nový tvar dostaly i dvouhrané břitvy s prolamovanou rukojetí zakončenou kroužkem. Naopak téměř beze změny zůstaly bronzové meče s litou rukojetí, dýky a hroty kopí.

¹²⁸ METLIČKA, Milan a kol. *Pravěk a raný středověk jihozápadních Čech* (Katalog expozice Pohledy do minulosti Plzeňského kraje). Západočeské muzeum v Plzni, 2015, s. 82.

¹²⁹ JIRÁŇ, Luboš. *Archeologie pravěkých Čech/ 5. Doba bronzová*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008, s. 146-150.

¹³⁰ BAŠTA, Jaroslav, BAŠTOVÁ, Dara, METLIČKA, Milan. *Osídlení mikroregionu Čemínského potoka v době bronzové*. In: *Archeologické rozhledy* 42. Praha: Academia, 1990, s. 147-157.

¹³¹ METLIČKA, Milan a kol. *Pravěk a raný středověk jihozápadních Čech* (Katalog expozice Pohledy do minulosti Plzeňského kraje). Západočeské muzeum v Plzni, 2015, s. 86-88.

¹³² JIRÁŇ, Luboš. *Archeologie pravěkých Čech/ 5. Doba bronzová*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008, s. 146-150.

Skupině nalezených šperků knovízsko- milavečské kultury dominovaly zejména různé formy a varianty bronzových jehlic s kulovitou, prolamovanou nebo dutou hlavicí a zesíleným krčkem zdobeným vroubkou.¹³³ Další skupinu šperků tvořily náramky, a to zejména jednoduché tyčinkovité s jednoduchým zakončením ozdobené rýhováním a masivní lité žebrované náramky. Zajímavou ozdobou byly i nalezené pásové nárameníky s rytou klikatkou nebo nákrčníky s očky a různé typy náhrdelníků.¹³⁴

4.2.4. Lokality archeologických nálezů

Artefakty z mladší doby bronzové chronologicky zařazené k milavečské skupině knovízské kultury byly nalezeny v různých lokalitách severního Plzeňska. Kromě movitých artefaktů byla blíže prozkoumána mohylová i plochá pohřebiště a také rovinná i výšinná sídliště této kultury.¹³⁵ Mezi nimi i některé již výše uvedené lokality, jako např. polykulturní lokalita Vochov, Dýšina nebo Město Touškov. Z mnoha dalších zajímavých lokalit bych se blíže zmínil o Lhotce u Nekmíře a okolí města Stříbra.

4.2.4.1. Lhotka u Nekmíře

V lokalitě Lhotky bylo již ve 40. letech 20. století objeveno a následně prozkoumáno mohylové pohřebiště. Pod pozůstatky dvou mohyl archeologové našli dva žárové pohřby ve zbytcích keramických nádob. Mohylové násypy, které je původně překrývaly, byly však v průběhu staletí téměř zničeny intenzivní orbou a jinými polními pracemi, které v této lokalitě probíhaly. Přesto nalezené artefakty poskytly důležité informace o pravěkém osídlení této oblasti. První pohřeb byl uložen ve velké zásobní nádobě s válcovitým hrdlem a plochým vyhnutým okrajem. Zásobnici překrývaly ploché kameny a keramická miska a v jejím těle byl nalezen bronzový nůž s trnem pro nýtovanou rukojeť a bronzová břitva. Kromě dané nádoby byl v hrobové jámě nalezen i zlomek bronzové jehlice s pečetítkovou hlavicí a střepy dalších keramických nádob. Druhý hrob obsahoval střepy keramických nádob a úlomky bronzové jehlice, přičemž při bližším prozkoumání byly dané artefakty chronologicky zařazené do období knovízsko-milavečské kultury.¹³⁶

¹³³ METLIČKA, Milan a kol. *Pravěk a raný středověk jihozápadních Čech* (Katalog expozice Pohledy do minulosti Plzeňského kraje). Západočeské muzeum v Plzni, 2015, s. 88-89.

¹³⁴ JIRÁŇ, Luboš. *Archeologie pravěkých Čech/ 5. Doba bronzová*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008, s. 146-160.

¹³⁵ *Doba bronzová – Milavečská skupina knovízské kultury* - informační panel a mapa osídlení, Pohledy do minulosti Plzeňského kraje – Archeologie, stálá expozice ZČM Plzeň.

¹³⁶ ČECHURA, Martin. *Všeruby u Plzně 1212-2012*. [online]. Dostupné z URL:

<https://www.academia.edu/942907/Vseruby_u_Plzne_1212-2012._in_Czech_> [cit. 2020-01-09].

4.2.4.2. Stříbro a okolí

Město Stříbro leží asi 30 km západně od Plzně. Historické jádro města se rozkládá na ostrožně, která vybíhá do hlubokého údolí řeky Mže. Na území města, okolních zalesněných stráních i v blízkých lesích byla objevena a následně prozkoumána mohylová pohřebiště z doby bronzové. Unikátní nálezy přinesl zejména archeologický průzkum nedaleko Ostrova u Stříbra.¹³⁷

Na ploše asi 15 ha bylo při výstavbě průmyslové zóny objeveno žárové pohřebiště se zbytky mohyl a pozůstatky rovinného sídliště s palisádou, které tak dokládaly osídlení zdejší, poměrně rozsáhlé, oblasti. Ve zkoumaných hrobech archeologové našli kromě keramických nádob s popelem i mnoho dalších milodarů. Kromě zlomků keramiky zahrnovala hrobová výbava i bronzový meč a bronzovou konvici, která byla atributem důležitého společenského či majetkového postavení pohřbeného. Konvice je jedinečným nálezem, protože dosud byly na území Čech objeveny jen dvě, jedna v Hradišti u Písku a druhá v Chlumu u Zbiroha.¹³⁸ Na základě dosavadních průzkumů zatím archeologové nebyli schopni určit, zda se jednalo o několik pohřbů pod jednou velkou mohylou nebo o několik samostatných mohyl, protože mnohé pozůstatky v průběhu staletí zničily intenzivní zemědělské práce v této oblasti. Nalezené artefakty jsou dodnes součástí sbírky Městského muzea ve Stříbře.¹³⁹

4.3. Nynická kultura

V konečné fázi mladší doby bronzové sílil na území západních Čech vliv jihozápadních kulturních skupin, které výrazným způsobem ovlivnily další vývoj milavečsko-knovízské kultury, a tak v pozdní době bronzové vznikla samostatná kultura nynická. Tato kulturní skupina dostala své jméno podle obce Nynice na severním Plzeňsku, kde bylo objeveno rozsáhlé žárové pohřebiště.¹⁴⁰ Nynická kultura tvořila pomyslný předěl mezi dobou bronzovou a starší dobou železnou (halštatskou). V tomto období vrcholila druhová i tvarová rozmanitost bronzových artefaktů a i civilizace

¹³⁷ *U Stříbra odkryli unikátní naleziště.* [online]. Dostupné z URL: <<http://www.regionplzen.cz/zpravodajstvi/u-stibra-odkryli-unikatni-naleziste-z-doby-zelezne>>[cit. 2020-01-09].

¹³⁸ *Archeologové při průzkumu na Stříbrsku našli unikátní bronzovou konvici.* [online]. Dostupné z URL: <https://www.idnes.cz/plzen/zpravy/archeologicky-pruzkum-ostrov-konvice-mec-archeologove.A140307_085451_plzen-zpravy_pp>[cit. 2020-01-09].

¹³⁹ Stálá expozice - Městské muzeum ve Stříbře.

¹⁴⁰ *Pozdní doba bronzová – Nynická kultura*, informační panel Pohledy do minulosti Plzeňského kraje – Archeologie, stálá expozice ZČM Plzeň; *Nynická skupina.* [online]. Dostupné z URL: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Nynick%C3%A1_skupina>[cit. 2020-01-09].

dosahuje svého maximálního vrcholu.¹⁴¹ V pozdní době bronzové výrazně vzrůstaly společenské rozdíly, což vedlo ke vzniku privilegovaných vrstev a organizovaných komunit. To byl zřejmě i hlavní důvod k budování rozsáhlých hradišť a rovinných sídlišť nejen v oblasti severního Plzeňska, ale i v celých západních Čechách, centrem regionu se v tomto období stala Plzeňská kotlina.¹⁴²

4.3.1. Sídlní areály

Rovinná (nížinná) sídliště typická pro období nynické kultury vznikala obvykle v otevřené krajině na mírných jižních nebo jihovýchodních svazích v dosahu vodního zdroje. Vzhledem k výraznější členitosti terénu celého severního Plzeňska měly sídlní areály menší rozlohu, což ale neovlivňovalo jejich rozvoj ani společenský význam.

Obytné budovy tvořily většinou polozemnice, nadzemní kúlové stavby se zahloubenou podlahou. Domy měly obvykle obdélníkový půdorys o velikosti 40-50 m², na některých sídlišťích ale byly nalezeny pozůstatky budov mnohem menších o rozloze do 5 m². Menší obytné budovy mívaly stěny z lehčí dřevěné konstrukce, vnitřní úpravu domu tvořily různé přístěnky, schodovité lavičky a různé typy ohnišť, někde hliněná, jinde měly spíše podobu zapuštěné mísy.¹⁴³ Sídlíště nynické kultury se vyznačovala menší koncentrací obytných objektů, které byly rozloženy na větší ploše. Toto uspořádání navozuje domněnku, že by se mohlo jednat o rozptýlenou dvorcovou zástavbu, kdy vlastní hospodářskou jednotku tvořil obytný dům a několik menších výrobních objektů, pece, sklípky a zásobní jámy.¹⁴⁴

V některých oblastech lid nynické kultury budoval i větší výšinné opevněné areály, často umístěné na vysokém kopci se širokým výhledem do okolní krajiny. Tato hradiště vynikala stabilním opevněním s obrannými valy, hradbami a příkopy. Vnější hradbu tvořila zeď z hlíny a kamení, kterou zpevňovaly dřevěné trámy, a hluboký příkop. Při její výstavbě lidé často využívali i různou členitost terénu. Vlastní prostor hradiště byl rozdělen na akropoli a předhradí, do opevněného areálu pak vedla úzká přístupová ulička s bránou jednoduchého nebo klešťovitého typu.¹⁴⁵ Pozůstatky obranných valů se

¹⁴¹ JIRÁŇ, Luboš. *Archeologie pravěkých Čech/ 5. Doba bronzová*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008, s. 129-140.

¹⁴² METLIČKA, Milan a kol. *Pravěk a raný středověk jihozápadních Čech* (Katalog expozice Pohledy do minulosti Plzeňského kraje). Západočeské muzeum v Plzni, 2015, s. 92-94.

¹⁴³ JIRÁŇ, Luboš. *Archeologie pravěkých Čech/ 5. Doba bronzová*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008, s. 167-177.

¹⁴⁴ METLIČKA, Milan a kol. *Pravěk a raný středověk jihozápadních Čech* (Katalog expozice Pohledy do minulosti Plzeňského kraje). Západočeské muzeum v Plzni, 2015, s. 94-95.

¹⁴⁵ JIRÁŇ, Luboš. *Archeologie pravěkých Čech/ 5. Doba bronzová*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008, s. 161-166.

v některých lokalitách zachovaly dodnes, a to v podobě terénní vlny nebo zalomení na hraně svahu. Zřetelné červené zbarvení některých z nich svědčí pro tzv. spečený val, a je podle názoru archeologů důkazem zániku hradiště požárem.¹⁴⁶

Pro nynickou kulturu byla ale typická i menší výšinná sídliště na ostrožnách nad řekou. Strategicky zvolená poloha těchto osad a jednoduchý až trojitý obranný val s příkopem, který přepažoval celou ostrožnu, chránily vnitřní prostor sídliště.¹⁴⁷

4.3.2. Pohřební ritus

V období nynické kultury převládaly žárové pohřby pod nízkými mohylami. Samotné hroby měly většinou kruhový půdorys o průměru 2-4 m obložený kolmo zasazenými kameny. Vnitřek kruhu tvořilo ploché kamenné dno s mělkou jamkou uprostřed, do které se obvykle ukládaly kremační pozůstatky nebo keramická nádoba (popelnice). Vlastní pohřeb překrývaly keramické misky a ploché kameny nebo břidlicové desky, kolem kterých byly rozmístěny milodary.¹⁴⁸ Později ustupovalo překrývání pohřbu kameny, kremační pozůstatky v mělké jamce kryla pouze miska nebo byla doprostřed hrobu uložena pouze urna s popelem. Tak vznikla plochá žárová pohřebiště – popelnicová nekropole.¹⁴⁹ Většina pohřebišť byla vázána na okolní osídlení, vznikala tedy v blízkosti osad a sídlišť, často bývala společná i pro několik z nich. Při průzkumech archeologové popsali rozdíly mezi jednotlivými pohřby, které byly uspořádány a vybaveny milodary podle sociálního postavení zemřelého.¹⁵⁰

4.3.3. Keramika, nástroje a šperky

Západočeská skupina nynické kultury byla výrazně svázána s dnešním falckým a bavorským prostředím, což mělo velký vliv na různorodost a zdobnost keramiky. Základním a nejvýraznějším tvarem nádob byly baňaté amfory s malými výčnělky a bohatě zdobeným hrdlem. Mezi další zajímavé nálezy patřily zásobnice zdobené horizontálními pásy nebo žlábků, vyšší štíhlé hrnce různé velikosti, hlubší mísy s esovitě prohnutými stěnami a zesíleným fasetovým okrajem, malé koflíkovité misky zdobené rýhami nebo

¹⁴⁶ METLIČKA, Milan a kol. *Pravěk a raný středověk jihozápadních Čech* (Katalog expozice Pohledy do minulosti Plzeňského kraje). Západočeské muzeum v Plzni, 2015, s. 95-96.

¹⁴⁷ ČTVERÁK, Vladimír, LUTOVSKÝ, Ivan, SLABINA, Miloslav, SMEJTEK, Lubor. *Encyklopedie hradišť v Čechách*. Praha: Libri, 2003, s. 193-194; JIRÁŇ, Luboš. *Archeologie pravěkých Čech/ 5. Doba bronzová*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008, s. 161-166.

¹⁴⁸ METLIČKA, Milan a kol. *Pravěk a raný středověk jihozápadních Čech* (Katalog expozice Pohledy do minulosti Plzeňského kraje). Západočeské muzeum v Plzni, 2015, s. 97-98.

¹⁴⁹ ŠALDOVÁ, Věra. *Žárové pohřebiště z konce doby bronzové v Nynicích*. In: *Archeologické rozhledy*. Praha: Academia, 1954, s. 442-456.

¹⁵⁰ JIRÁŇ, Luboš. *Archeologie pravěkých Čech/ 5. Doba bronzová*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008, s. 225-235.

dvojitými girlandami.¹⁵¹ Keramické nádoby byly většinou vypáleny do červena až černa, tuhováním jim dodávalo kovový lesk, na některých z nich archeologové objevili povlak mírně lesklé červené barvy. Povrch nádob vykazoval stopy drsnění, někde naopak vyhlazení dřívkem. Výzdobné motivy se velmi často opakují u všech typů nádob. Jednalo se zejména o prstování, hřebenové rýhování, souběžné rýhy doplněné žlábkem (tzv. obrvení), krátké šikmé čárky, výzdobné prvky se často různě kombinovaly a tvořily dvojitou girlandu.¹⁵²

Druhová i tvarová rozmanitost bronzových artefaktů dosáhla v tomto období svého vrcholu. K typickým nástrojům a zbraním nynické kultury patřily bronzové nože s oblým týlem a odsazeným trnem, sekery s plasticky zdobenou tulejí nebo s týlními laloky a očkem nebo menší výrazně zahnuté srpy s řapem a hladkými žebry. V různých lokalitách archeologové dále objevili i hroty kopí a oštěpů, bronzové štíty různé velikosti, kladiva, dýky, dláta a dvojbřité břitvy s vykrojeným ostrím a krátkou prolamovanou nebo plnou rukojetí s kroužkem na zavěšení.¹⁵³

Ve skupině nalezených bronzových šperků dominují drobnější zdobené jehlice různého tvaru s malou dvojkónickou, cibulovitou nebo vázičkovitou hlavicí. Pro nynickou kulturu byly také typické páskové náramky s podélnými rýhami a tyčinkovité nebo ploché náramky s rytými ornamenty. K dalším ozdobným šperkům se řadí i sedlovitě prohnuté nánožní kruhy a různé typy závěsků.¹⁵⁴

4.3.4. Lokality archeologických nálezů

Archeologické nálezy velkého množství keramiky, nástrojů a šperků v celé oblasti severního Plzeňska svědčí pro existenci komunikačních spojnic a vzájemných kontaktů mezi jednotlivými regiony, rozvoj řetězového obchodu a směnu zboží prostřednictvím kupců.¹⁵⁵ Přestože v celém regionu archeologové objevili a následně prozkoumali celou řadu sídelních areálů a mohylových nebo plochých žárových pohřebišť, zmíním ve své práci dvě nejzajímavější lokality, a to Nynice a Luhov.

¹⁵¹ METLIČKA, Milan a kol. *Pravěk a raný středověk jihozápadních Čech* (Katalog expozice Pohledy do minulosti Plzeňského kraje). Západočeské muzeum v Plzni, 2015, s. 98-99.

¹⁵² JIRÁŇ, Luboš. *Archeologie pravěkých Čech/ 5. Doba bronzová*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008, s. 203-224.

¹⁵³ METLIČKA, Milan a kol. *Pravěk a raný středověk jihozápadních Čech* (Katalog expozice Pohledy do minulosti Plzeňského kraje). Západočeské muzeum v Plzni, 2015, s. 100-101.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 100-101.

¹⁵⁵ JIRÁŇ, Luboš. *Archeologie pravěkých Čech/ 5. Doba bronzová*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008, s. 235-242.

4.3.4.1. Nynice

Obec leží na levém břehu řeky Berounky severovýchodně od Plzně, většina vsi je chráněna jako vesnická památková zóna. Již v roce 1953 zde bylo díky náhodnému nálezu na mírném svahu objeveno rozsáhlé pravěké pohřebiště.¹⁵⁶ Následné archeologické průzkumy odhalily na ploše asi 2000 m² více než 200 hrobů s žárovými pohřby, které náležely ke třem různým kulturám, a to z doby bronzové, halštatské a časného laténu. Kromě kremačních pozůstatků zde archeologové objevili množství keramických nádob, nástrojů a šperků, nejstarší z nich pak chronologicky zařadili do období mladší doby bronzové a podle lokality nálezu nazvali nynickou kulturou.¹⁵⁷ Objevené hroby vyznačené kameny měly ve většině případů kruhový půdorys o průměru 2-4 m, který mohl být pozůstatkem menších mohyl poničených půdní erozí a zemědělskými pracemi. Kremační pozůstatky a milodary ležely v některých případech přímo na úrovni obvodových kamenů, jindy byl popel uložen v nádobě tvaru amfory do mělké jámy uprostřed hrobu s milodary rozloženými okolo.¹⁵⁸ Nejcennějším nálezem je ale železný nožík, protože představuje první nález předmětu ze železa v oblasti jihozápadních Čech a tedy i jasný důkaz toho, že nynická kultura byla předělem mezi dobou bronzovou a halštatskou.¹⁵⁹

4.3.4.2. Luhov

Luhov u Líšťan je malá vesnice na severním Plzeňsku u vodní nádrže Hracholusky. Pozůstatky bývalého pravěkého hradiště, které se rozkládalo na oválné ostrožně nad řekou Mží, jsou dnes chráněny jako národní kulturní památka. Tento sídelní areál vznikl již v době bronzové, ale podle archeologických nálezů byl dále využíván i v době halštatské a možná i v raném středověku.¹⁶⁰ Původně dvoudílné hradiště o rozloze 9 ha chránila obvodová hradba, kterou tvořily hlinito-kamenité valy s příkopy. Prostor vnitřního hradiště rozděloval příčný val. Na východní straně, kde ostrožna plynule přechází do okolní krajiny, jsou dodnes patrné pozůstatky mohutného opevnění, které původně tvořily 4 valy. Z nich se ale zachoval pouze zdvojený val s příkopem. Obvodová hradba dodnes nese

¹⁵⁶ ŠALDOVÁ, Věra. *Žárové pohřebiště z konce doby bronzové v Nynicích*. In: *Archeologické rozhledy* 6. Praha: Academia, 1954, s. 442-456.

¹⁵⁷ *Nynická skupina*. [online]. Dostupné z URL: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Nynick%C3%A1_skupina>[cit. 2020-01-09]; SKLENÁŘ, Karel, SKLENÁŘOVÁ, Zuzana, SLABINA, Miloslav. *Encyklopedie pravěku v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Libri, 2002, s. 237.

¹⁵⁸ METLIČKA, Milan a kol. *Pravěk a raný středověk jihozápadních Čech* (Katalog expozice Pohledy do minulosti Plzeňského kraje). Západočeské muzeum v Plzni, 2015, s. 97-98.

¹⁵⁹ JIRÁŇ, Luboš. *Archeologie pravěkých Čech/ 5. Doba bronzová*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008, s. 129-140.

¹⁶⁰ *Luhov (hradiště)*. [online]. Dostupné z URL: <[https://cs.wikipedia.org/wiki/Luhov_\(hradi%C5%A1t%C4%9B\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/Luhov_(hradi%C5%A1t%C4%9B))>[cit. 2020-01-19].

známky spečení, což vedlo archeology k domněnce, že hradiště v pozdějších dobách zaniklo požárem. K nejvýznamnějším nalezeným artefaktům této lokality patří keramické nádoby nynické kultury, bronzové jehlice, knoflík a třmenový náramek.¹⁶¹

5. Doba halštatská (900 – 550 př. n. l.)

Dobou halštatskou, nazvanou podle lokality Hallstatt v Rakousku, začala ve střední Evropě starší doba železná, která ve všech ohledech přímo navazuje na předchozí období nynické kultury. Pokračovalo pohřbívání pod mohylami, objevily se však i ploché hroby a podobná zůstává i struktura sídlišť.¹⁶² Objev železné rudy však vedl k dynamickému hospodářskému, kulturnímu a ekonomickému vývoji lidské společnosti, díky kterému rostl i kontakt s okolním světem. Důležitým prvkem v tomto procesu rozvoje bylo poznávání a ovládání nových technologií při získávání a následném zpracování nového kovu – železa. Na základě těchto vývojových změn se začaly měnit i vztahy v lidské společnosti, kdy se poprvé objevily privilegované nejvyšší vrstvy obyvatel - náčelníci, obklopení vojenskou družinou.¹⁶³ Rostl význam náboženských rituálů a uctívání různých bohů (slunce, měsíce, domácích bůžků,...), proto vznikaly vyvýšené ohraničené kultovní objekty a důležitou roli hrála i symbolika, která vyjadřovala vztah člověka a boha. Velký význam měly také předměty osobní ochrany, což byly různé amulety z jantaru, skla nebo různobarevných korálků.¹⁶⁴ Kultury doby halštatské zastupuje na většině území Čech kultura popelnicových polí, ale v oblasti celého Plzeňska dominuje halštatská mohylová kultura.

5.1. Halštatská mohylová kultura

V tomto období se začala výrazně měnit lidská společnost. Kromě nížinných rovinných sídlišť, kde se jejich obyvatelstvo zabývalo dále zemědělstvím a chovem dobytka, stoupl počet opevněných výšinných hradišť. Obyvatelstvo hradiště tvořilo uzavřenou komunitu rozdělenou na několik společenských vrstev, obvykle bylo centrem rozvoje řemeslné výroby, strategickým obchodním střediskem a centrem celého regionu. Tento fakt patrně souvisel s neklidnou dobou, kdy se získávání železné suroviny a budování nových obchodních kontaktů většinou neobešlo bez konfliktů a vojenských

¹⁶¹ ČTVERÁK, Vladimír, LUTOVSKÝ, Ivan, SLABINA, Miloslav, SMEJTEK, Lubor. *Encyklopedie hradišť v Čechách*. Praha: Libri, 2003, s. 193.

¹⁶² ČECHURA, Martin. *Všeruby u Plzně 1212-2012*. [online]. Dostupné z URL:

<https://www.academia.edu/942907/Vseruby_u_Plzne_1212-2012._in_Czech_> [cit. 2020-01-20].

¹⁶³ VENCLOVÁ, Natalie. *Archeologie pravěkých Čech / 6. Doba halštatská*. Praha: Archeologický ústav AV, 2008, s. 40-51.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 147-149.

střetů a místní obyvatelé se tímto způsobem zpočátku chránili proti začínajícímu pohybu Keltů.¹⁶⁵

5.1.1. Sídlní areály

Základní podmínkou pro vybudování obytných i výrobních areálů byla dostupnost vodního zdroje, obvykle tekoucí řeky nebo potoka, a lesa, který zajišťoval dostatek dřeva. V úrodných nížinách s klimaticky příznivými podmínkami vznikala převážně zemědělská sídliště shlukového typu. Celý areál zaujímal na rovinném nebo mírně svažitém terénu neobvykle velkou rozlohu, často až několik hektarů. Součástí takových sídlišť byly nejen obytné budovy, ale i nadzemní kůlové a srubové stavby, které sloužily jako hospodářské budovy, seníky, špýchary k uskladnění obilí nebo řemeslné dílny.¹⁶⁶ Obytné domy o rozměrech 8 - 10 x 4 - 5 m měly většinou obdélníkový tvar. Vlastní obvodové stěny tvořila kůlová, tyčová nebo trámová konstrukce položená ve 2 nebo 3 řadách, někdy s otvory, které zajišťovaly přístup světla dovnitř domu. Celou stavbu kryla sedlová střecha ze slámy, rákosy nebo drnů. Vnitřní prostor domu byl obvykle rozdělen na 2 - 3 části a podle archeologických nálezů k jeho vybavení vždy náleželo ohniště obložené kameny nebo hliněná kupolovitá pec.¹⁶⁷ Hospodářské budovy měly obvykle čtvercový půdorys o rozměrech asi 3 x 3 m. Součástí celého areálu bývaly i zásobnice, hrnčířské vypalovací jámy a hliníky pro odběr hlíny na výrobu keramiky. V pozdní době halštatské došlo k výrazné změně v podobě obytných budov. Základní stavbou se stala polozemnice¹⁶⁸ obdélníkového půdorysu s vnitřní plochou asi 20 m², nadzemní kůlovou konstrukcí s otvory (okny) a sedlovou střechou. Vstup do obytného prostoru zajišťoval žebřík, k vnitřnímu vybavení domu, kromě ohniště nebo pece, patřily i vyvýšené kamenné lavice a vyhloubený sklípek.¹⁶⁹

Kromě nížinných sídlních areálů vznikala i výšinná sídliště nebo dvorce na vrcholech kopců, ostrožnách a vysokých terasách nad údolími řek nebo na okrajích horských pásem. Obyvatelé těchto areálů maximálně využívali přirozené ochranné prvky okolního terénu, zejména skalní srázy a stěny, a kombinovali je s umělým opevněním,

¹⁶⁵ VENCLOVÁ, Natalie. *Archeologie pravěkých Čech/ 6. Doba halštatská*. Praha: Archeologický ústav AV, 2008, s. 40-51.

¹⁶⁶ WALDHAUSER, Jiří. *Encyklopedie Keltů v Čechách*. Praha: Libri, 2001, s. 55-61.

¹⁶⁷ VENCLOVÁ, Natalie. *Archeologie pravěkých Čech/ 6. Doba halštatská*. Praha: Archeologický ústav AV, 2008, s. 66-69; *Rovinná sídliště* - informační panel a mapa osídlení, Pohledy do minulosti Plzeňského kraje – Archeologie, stálá expozice ZČM Plzeň.

¹⁶⁸ *Polozemnice* = zahloubená chata.

¹⁶⁹ WALDHAUSER, Jiří. *Encyklopedie Keltů v Čechách*. Praha: Libri, 2001, s. 55-56.

kteře tvořila řada příkopů a palisád.¹⁷⁰ Ohraničený prostor celého dvorce měl obvykle značnou rozlohu, a to několik set m² až několik desítek ha, a sídlila zde zpravidla nejvyšší vrstva tehdejší společnosti. Strategická poloha hradiště poskytovala svým obyvatelům široký výhled do okolní krajiny a často mívala širokou přístupovou partii, což přivedlo vědce k domněnce, že existovala možnost mobilní obrany areálu pomocí dvoukolových válečných vozů. Další zajímavostí byla i vyvýšená první hradební linie, která tak poskytovala určitou převahu pro využití lukostřelby a praků.¹⁷¹

5.1.2. Pohřební rítus

V době halštatské vznikala nejen mohylová, ale i plochá pohřebiště nebo hroby na úrovni terénu. Převládaly žárové pohřby, kostrové byly objeveny jen v ojedinělých případech, a to zejména ve velkých komorových (knižecích) hrobech.¹⁷² Pohřební areály se obvykle rozkládaly do vzdálenosti 500 m od areálu obytného. Na objevených mohylových pohřebištích archeologové mohli blíže prozkoumat nejen mohyly různých velikostí, ale i ploché hroby a někde i hroby na úrovni terénu. Nejlepší data poskytlo archeologům pohřebiště v Manětíně a v Nynicích, kde byly kromě různých typů hrobů blíže prozkoumány i nalezené kosterní a kremační pozůstatky. Antropologové tak mohli rozlišit i tělesnou stavbu pohřbených jedinců, a to od gracilních až po velmi robustní.¹⁷³

Velké mohyly ohraničené kruhovým nebo čtvercovým žlabem tvořil kamenný zával, který obvykle překrýval komorový hrob s vnitřní kamennou konstrukcí. Takové mohyly byly nejčastěji objeveny na okraji nebo přesně uprostřed nekropole a od ostatních hrobů se lišily zejména bohatou hrobovou výbavou, kterou kromě keramických nádob, zbraní a šperků často tvořily i součásti koňských postrojů nebo i čtyřkolový vůz.¹⁷⁴ Malé mohylky o průměru 3 – 4 m vymezovaly pouze navršené kameny nebo jen kamenný kruh. Ploché hroby o velikosti 50 – 100 cm tvořila malá středová jamka kruhového nebo oválného tvaru vyplněná uhlíky, popelem a zbytky kostí, někdy byly kremační pozůstatky uloženy v nádobě překryté miskou. Celý hrob překrýval hliněný násep nebo plochý kamenný kryt. Zvláštností byly nechráněné hroby na úrovni terénu, kdy byly kremační

¹⁷⁰ METLIČKA, Milan a kol. *Pravěk a raný středověk jihozápadních Čech* (Katalog expozice Pohledy do minulosti Plzeňského kraje). Západočeské muzeum v Plzni, 2015, s. 109-111.

¹⁷¹ ČTVERÁK, Vladimír, LUTOVSKÝ, Ivan, SLABINA, Miloslav, SMEJTEK, Lubor. *Encyklopedie hradišť v Čechách*. Praha: Libri, 2003, s. 8-9.

¹⁷² *Doba halštatská* – informační panel, Pohledy do minulosti Plzeňského kraje – Archeologie, stálá expozice ZČM Plzeň.

¹⁷³ *Gracilní* = útlý, štíhlý, slabý, *robustní* = statný, silný, podsaditý; VENCLOVÁ, Natalie. *Archeologie pravěkých Čech/ 6. Doba halštatská*. Praha: Archeologický ústav AV, 2008, s. 140-145.

¹⁷⁴ METLIČKA, Milan a kol. *Pravěk a raný středověk jihozápadních Čech* (Katalog expozice Pohledy do minulosti Plzeňského kraje). Západočeské muzeum v Plzni, 2015, s. 112-113.

pozůstatky volně rozloženy nebo rozptýleny v zásypu.¹⁷⁵ Hrobová výbava se lišila podle pohlaví zemřelého jedince a jeho postavení ve společnosti, obvykle ji tvořily různé keramické nádoby, zbraně (meč, kopí, nůž) a šperky (spony, náramky nákrčníky, opaskové zápony a korálky).

5.1.3. Keramika, nástroje a šperky

Archeologické artefakty nalezené na severním Plzeňsku svědčí o jedinečnosti tvarů, výzdoby a umění halštatské mohylové kultury. V tomto období docházelo k rozvoji řemeslné výroby, a to zejména v oblasti hrncířství (keramické nádoby), kovářství (nástroje a zbraně) a ve výrobě šperků. Vznikaly první specializované dílny, které zásobovaly svými výrobky menší regiony. Ve výšinných hradištích se řemeslníci specializovali zejména na výrobu předmětů na zakázku, jejich výrobky byly na vysoké umělecké úrovni. Rozvoj řemesel úzce souvisel s rozvojem místního i dálkového obchodu. Vznikaly nové obchodní trasy, které spojovaly západní Čechy s Bavorskem, Horním Rakouskem, Švýcarskem, Podunajím, Itálií, Balkánem a oblastí Středomoří a zajišťovaly tak nejen rychlou výměnu zboží, ale i stálý styk se sousedními zeměmi.¹⁷⁶

5.1.3.1. Keramika

V období halštatské mohylové kultury zmizely nádoby velkých rozměrů a začaly se objevovat spíše menší nádobky různorodých tvarů s typickou výzdobou. K nejzajímavějším z nich patřily zejména amfory s kuželovitým žlábkovaným hrdlem, amfory s výraznou výduť a výčnělky na spodní části nádoby a lahvovité amfory s baňatým tělem a zúženým hrdlem. Esovitě profilované mísy a teriny měly zatažený okraj a zalomenou stěnu. K nalezeným artefaktům se dále řadí různé koflíky, pohárky, žebrované misky, čočkovité láhve, talíře a vykuřovadla, která sloužila k rituálním účelům. K zajímavostem patří nízké tzv. „braubašské misky“ točené na kruhu, které měly oblou výduť, dovnitř vyduť dno a odsazený rozevřený okraj.¹⁷⁷ Vlastní výzdobu nádob tvořily ryté pásy z vlasových rýh, nejčastěji uspořádaných do tvaru trojúhelníků, kombinované s vtlačovanými důlky a rozetami. Na některých nádobách byla nalezena linie vytvořená ozubeným kolečkem, tuhovaná a vlešťovaná výzdoba, plastické horizontální lišty, žlábků nebo žebra, plastické pupíky a výčnělky.¹⁷⁸ Točená keramika vynikala kolkovanou

¹⁷⁵ VENCLOVÁ, Natalie. *Archeologie pravěkých Čech/ 6. Doba halštatská*. Praha: Archeologický ústav AV, 2008, s. 140-145.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 151.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 114-117.

¹⁷⁸ METLIČKA, Milan a kol. *Pravěk a raný středověk jihozápadních Čech* (Katalog expozice Pohledy do minulosti Plzeňského kraje). Západočeské muzeum v Plzni, 2015, s. 113-114.

výzdobou, v kompozici ve tvaru kruhu, girlandy, pásu nebo hvězdice, a rytou kružítkovou výzdobou ve tvaru kroužku, pŕlměsíce nebo esíčka. Objevovaly se i složitější rostlinné motivy – lístky, květy a palmetky. Zajímavostí byla existence výzdoby nejen z vnější, ale i z vnitřní strany nádob a barevný dekor, nejčastěji v kombinaci černé, červené nebo červené barvy na bílém základě. Některé nalezené nádoby byly opraveny svorkami z bronzu, upevněnými nýtky, nebo tyčinkovitými železnými sponkami.¹⁷⁹ Kromě typických nádob z období halštatské mohylové kultury archeologové našli v oblasti severního Plzeňska i importovanou keramiku, která pocházela většinou z oblastí Řecka, a lišila se zejména materiálem, vyhlazeným povrchem a barevným dekorem, v tomto případě černou nebo červenou barvou na světlém či tmavém podkladě.¹⁸⁰

5.1.3.2. Nástroje a zbraně

V době halštatské se výrazně rozvíjela specializovaná výroba, která zajišťovala nejen potřeby rodiny a celé komunity, ale vyrobené produkty se staly předmětem směny pro větší počet okolních spotřebitelů. Řemeslníci tak museli zvládnout nejen náročné výrobní techniky, ale i zajistit si zdroje surovin a odbyt hotových výrobků. V období halštatské mohylové kultury se rozvíjelo zejména kovářství a v některých lokalitách i hutnictví, přestože většina železných artefaktů byla do Čech nejspíše dovážena a v místních dílnách pouze upravována nebo překována.¹⁸¹ V pozůstatcích některých polozemnic archeologové objevili kamenné bloky, které sloužily jako kovadlina, a součásti kovářských výhni, dmýchacích zařízení nebo zbytky strusky¹⁸², což potvrzuje jejich domněnku, že místní kováři pouze zpracovávali vytavené železo nebo opravovali železné předměty. Artefakty, nalezené v některých sídelních areálech, jasně dokládaly existenci kovolictví a zpracování bronzu. V některých zahloubených objektech byly objeveny různé typy tyglíků, forem, kovotepeckých kladívek a pilníků.¹⁸³ Ve skupině železných nástrojů se, kromě plochých seker s křídélky nebo s tulejí, začaly nově objevovat různé typy pilníků, pilky, nože, kladívka, rydla, nebo železná šídla. Ve skupině zbraní nadále převládaly dlouhé těžké meče, kratší mečíky s čepelí zdobenou tepáním nebo rytím nebo masivní železné nože (sekáče) se zdobenou rukojetí. Mezi další artefakty vyráběné ze

¹⁷⁹ VENCLOVÁ, Natalie. *Archeologie pravěkých Čech/ 6. Doba halštatská*. Praha: Archeologický ústav AV, 2008, s. 114-117.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 118; METLIČKA, Milan a kol. *Pravěk a raný středověk jihozápadních Čech* (Katalog expozice Pohledy do minulosti Plzeňského kraje). Západočeské muzeum v Plzni, 2015, s. 127-129.

¹⁸¹ VENCLOVÁ, Natalie. *Archeologie pravěkých Čech/ 6. Doba halštatská*. Praha: Archeologický ústav AV, 2008, s. 41.

¹⁸² *Struska* = kovářský odpad.

¹⁸³ VENCLOVÁ, Natalie. *Archeologie pravěkých Čech/ 6. Doba halštatská*. Praha: Archeologický ústav AV, 2008, s. 41-44.

železa lze zařadit výzbroj válečníků, hroty kopí a šípů nebo štíty, některé druhy zbraní však byly stále vyráběny z bronzu.¹⁸⁴ Zvláštní skupinu tvořily různé typy vozů (válečné, ceremoniální, užitkové) nebo jejich součástí, zejména obruče kol, výztuha nápravy, součásti koňského postroje a uzdy.¹⁸⁵

5.1.3.3. Šperky

Kategorii šperků v období halštatské mohylové kultury obohatily opaskové zápony ze železa nebo z bronzu, zpočátku jednoduché podlouhlé nebo obdélníkovité s jedním nebo dvěma háčky, později trojúhelníkovité prolamované a bohatě zdobené rytím nebo vypichovaným ornamentem.¹⁸⁶ Ke spínání oděvu sloužily bronzové spony a spínadla lodkovitého, brýlovitého nebo páskového tvaru, obvykle zdobená jantarem nebo zlatem. Součástí oděvu byly i různé typy jehlic ze železa nebo z bronzu s labuťovitě prohnutým nebo rovným krčkem. Skupině bronzových šperků ale nadále dominovaly různé tvary tenkých nebo masivních zdobených náramků, vlasových ozdob a nákrčníků.¹⁸⁷ Velkou zvláštností byly nalezené ozdoby ze skla, nejčastěji žluté, modrobílé nebo modrozelené různě velké korálky s očky, které se navlékaly na kovové kruhy. Raritou pak byly korálky z černého materiálu, nejspíše ze sopečného skla, kterým byla přisuzována magická moc.¹⁸⁸

5.1.4. Lokality archeologických nálezů

Na území severního Plzeňska byly pozůstatky halštatské mohylové kultury objeveny v celé řadě dříve zmíněných a prozkoumaných lokalit, což svědčí o jisté kontinuitě osídlení celého regionu. K nejznámějším lokalitám patří již v mé práci výše uvedené vesnice Vochov, Bdeněves, Nynice, Dýšina, Kyšice, Luhov nebo město Stříbro. Zmíním tedy další dvě archeologicky prozkoumané lokality, a to Manětín – Hrádek a Ostrov u Bezdruzic.

5.1.4.1. Manětín – Hrádek

Na mírně vyvýšené plošině na poli u Manětína bylo již roku 1964 objeveno rozsáhlé pohřebiště lidu halštatské mohylové kultury. Postupně zde archeologové prozkoumali téměř 200 žárových hrobů, jejichž násypy byly výrazně poničeny zemědělskými pracemi a erozí půdy. Unikátní byl objev hrobu malého chlapce, kde

¹⁸⁴ METLIČKA, Milan a kol. *Pravěk a raný středověk jihozápadních Čech* (Katalog expozice Pohledy do minulosti Plzeňského kraje). Západočeské muzeum v Plzni, 2015, s. 115-116.

¹⁸⁵ VENCLOVÁ, Natalie. *Archeologie pravěkých Čech/ 6. Doba halštatská*. Praha: Archeologický ústav AV, 2008, s. 123-126.

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 125-129.

¹⁸⁷ METLIČKA, Milan a kol. *Pravěk a raný středověk jihozápadních Čech* (Katalog expozice Pohledy do minulosti Plzeňského kraje). Západočeské muzeum v Plzni, 2015, s. 116-117.

¹⁸⁸ VENCLOVÁ, Natalie. *Archeologie pravěkých Čech/ 6. Doba halštatská*. Praha: Archeologický ústav AV, 2008, s. 134-135.

hrobovou výbavu tvořily malý dvoukolový vůz, postroj a železná spona zdobená zlatem a jantarem.¹⁸⁹ Velké hroby tvořily obdélníkové jámy 40 – 150 cm dlouhé, vyplněné kamenným krytem, které byly uspořádány do řad. V některých z nich archeologové našli zbytky dřevěných uhlíků, což svědčí o původním dřevěném obložení hrobové komory nebo dna hrobu. Další výzkumy odkryly ploché hroby s drobnými předměty ze železa nebo bronzu, kde byly uprostřed hrobu uloženy kremační pozůstatky v amforovité nádobě (popelnici) překryté miskou.¹⁹⁰ Samostatnou skupinu tvořily ploché hroby, kde byl žárový pohřeb uložen do malé vyhloubené jamky. Kromě kosterních pozůstatků zde archeologové objevili bohatou hrobovou výbavu, bronzové terčíky s plastickou výzdobou, mísy a lahvovité nádoby. Unikátním nálezem ale byla maskovitá spona v podobě mužské postavy, zdobená důlky a vyložená jantarem. Archeologický výzkum zde odkryl i dlouhou pravidelnou řadu kamenů s pozůstatky zuhelnatělého dřevěného obložení, což navozuje domněnku o existenci dávné hřbitovní zdi.¹⁹¹

5.1.4.2. Ostrov u Bezdržic

Jihozápadním směrem od obce, na podlouhlé ostrožně nad soutokem Úterského a Blažimského potoka, archeologové objevili pozůstatky rozsáhlého hradiště z období halštatské mohylové kultury. Celá plocha sídelního areálu oválného půdorysu měla rozlohu asi 2 ha.¹⁹² Ostrožnu od okolního terénu oddělovalo sedlo a úzká šíje, vlastní hradiště chránily přirozené skalní útvary a mohutné opevnění, které bylo na jediném možném přístupovém místě zdvojeno. Vnější obloukovitý val dosahoval výšky až 4 metry. Obvodový val, který běží po hraně ostrožny dodnes vytváří dojem terasy. Pozůstatky opevnění svědčí o jeho vícenásobném využití a částečné rekonstrukci v průběhu dalších století.¹⁹³ Při podrobnějších průzkumech zde byly objeveny nejen zbytky keramických nádob, ale i pozůstatky mazanice, která svědčí o existenci obytných budov. Po zániku opevnění byla vnitřní plocha areálu téměř zničena erozí půdy a zemědělskými pracemi.¹⁹⁴

¹⁸⁹ WALDHAUSER, Jiří. *Encyklopedie Keltů v Čechách*. Praha: Libri, 2001, s. 325-326; SOUDSKÁ, Eva. *Hrob 196 z Manětína-Hrádku a další hroby s dvoukolovými vozíky v Čechách*. In: *Archeologické rozhledy* 28. Praha: Academia, 1976, s. 625-648.

¹⁹⁰ METLIČKA, Milan a kol. *Pravěk a raný středověk jihozápadních Čech* (Katalog expozice Pohledy do minulosti Plzeňského kraje). Západočeské muzeum v Plzni, 2015, s. 126-127.

¹⁹¹ *Manětín-Hrádek – pohřebiště*. [online]. Dostupné z URL:< <https://www.archeoparky.cz/keltove/7-lokality-nalezky-keltu/4227-manetin-hradek-pohrebiste>> [cit. 2020-02-20].

¹⁹² ČTVERÁK, Vladimír; LUTOVSKÝ, Michal; SLABINA, Miloslav; SMEJTEK, Lubor. *Encyklopedie hradišť v Čechách*. Praha: Libri, 2003, s. 229–230; BAŠTOVÁ, Dara. *Pravěké osídlení povodí Úterského potoka*. In: *Archeologické rozhledy* 38. Praha: Academia, 1986, s. 3-31.

¹⁹³ ČTVERÁK, Vladimír; LUTOVSKÝ, Michal; SLABINA, Miloslav; SMEJTEK, Lubor. *Encyklopedie hradišť v Čechách*. Praha: Libri, 2003, s. 229–230; BAŠTOVÁ, Dara. *Vývoj pravěkého osídlení v povodí Střely*. In: *Archeologické rozhledy* 36. Praha: Academia, 1984a, s. 156-172.

¹⁹⁴ WALDHAUSER, Jiří. *Encyklopedie Keltů v Čechách*. Praha: Libri, 2001, s. 376.

6. Doba laténská (550 – 30 př. n. l.)

Starší doba železná (halštatská) počátkem 6. století př. n. l. postupně přecházela do mladší doby železné (laténské), pojmenované podle lokality La Tène ve Švýcarsku. Toto historické období završovalo dobu železnou, projevovalo se zvláštní symbolikou laténského stylu a bylo úzce spojeno s migrací Keltů na území Čech. V době laténské tak oblasti severního Plzeňska, zejména v povodí velkých řek, obýval keltský kmen Bójů. Keltskou společnost je dodnes velmi těžké přesně charakterizovat, protože v průběhu doby laténské docházelo k jejímu rychlému rozvoji, k výrazným společenským změnám a k rozvoji různých jazyků a nářečí, např. keltiberština, galština, keltoligurština. Mezi kmenovou elitu patřili zejména náčelníci, vojenská družina a druidi.¹⁹⁵ K výrazným změnám docházelo i v hospodářské oblasti, kdy se rozvíjela zejména řemeslná výroba a nové technologie při zpracování železa a jiných kovů, v oblasti zemědělství pak dominovalo využití železné radlice pluhu a velkým přínosem se stal objev rotačního žernovu na mletí obilí.¹⁹⁶ Na území Čech byly poprvé raženy a následně využívány zlaté mince – keltské „duhovky“.¹⁹⁷

6.1. Sídlní areály

Obytné areály, které nově vznikaly v době laténské, byly opět závislé na dostupnosti vodního zdroje. Na březích řek a větších potoků vznikala rovinná sídliště, výšinné areály využívaly prameny, které vyvěraly uvnitř jejich prostoru nebo v jeho těsné blízkosti. Nehrazené rovinné areály, které tvořily malé osady, sídliště, ale i jednotlivé usedlosti, se rozkládaly obvykle na mírných svazích nebo návrších. Celý objekt, který většinou zahrnoval 1-2 polozemnice, síla, povrchové hospodářské stavby a výrobní areály, obývaly maximálně 3-4 rodiny. Některé větší rovinné areály (dvorce) byly ohrazeny lehkými dřevěnými ploty nebo ohradami které spíše sloužily jako ochrana lidí a dobytka před divokou zvěří.¹⁹⁸ Spojením těchto zemědělských osad vznikaly menší vesnice se specializovanou výrobní činností, distribucí výrobků a s provozováním obchodu. Kromě pěstování různých plodin a chovu dobytka se zde rozvíjelo kovářství, hrnčířství, výroba žernovů a tkaní látek.

¹⁹⁵ *Druidi* = keltští kněží.

¹⁹⁶ METLIČKA, Milan a kol. *Pravěk a raný středověk jihozápadních Čech* (Katalog expozice Pohledy do minulosti Plzeňského kraje). Západočeské muzeum v Plzni, 2015, s. 134.

¹⁹⁷ *Duhovky* – keltské zlaté mince, které dostaly název podle toho, že byly nalezeny obvykle na polích vyplavením po prudkém dešti, v místech, kde se „duha dotýkala země“.

¹⁹⁸ VENCLOVÁ, Natalie. *Archeologie pravěkých Čech / 7. Doba laténská*. Praha: Archeologický ústav AV, 2008, s. 30-33.

Hrazené výšinné areály různé velikosti byly většinou budovány na ostrožnách, skalních útvarech nebo na plošinách kopců, kde zaujímaly strategickou polohu se širokým výhledem do okolní krajiny. Vlastní sídelní areály měly velkou rozlohu, často i několik hektarů, a v době laténské se staly prvními primitivními městskými aglomeracemi s ustáleným řádem vnitřního života.¹⁹⁹ Tato oppida vynikala mohutným opevněním, které tvořily souvislé obvodové hradby s 2 – 4 branami. Kamennou hradbu zpevňovaly dřevěné trámy a sypaný val s dřevěnou palisádou obvykle doplňoval hluboký obranný příkop. Podle strategického významu hradiště býval celý systém fortifikace²⁰⁰ kombinován nebo zesílen. Maximální pozornost byla věnována vstupnímu prostoru, který se směrem dovnitř hradiště výrazně zužoval. Vlastní průchod zajišťovala mohutná brána, někdy se strážní věží, která nabízela možnost čelní obrany celého hradiště. Laténská oppida se na dlouhou dobu stala posledními výraznými fortifikačními stavbami vybudovanými v Čechách místním obyvatelstvem.²⁰¹ Vnitřní část areálu rozdělávaly dřevěné ploty, které vymezovaly prostor pro obytné a hospodářské budovy, sýpky, řemeslnické dílny a výrobní objekty. Hradiště se stala centrem specializované výroby a obchodu celého regionu, většinou se zde výrazně rozvíjelo kovářství, metalurgie, hrnčířství, zpracování skla, jantaru, zlata a stříbra. Tato skutečnost vzbuzuje u archeologů domněnku, že laténská oppida byla centrem politické moci a sídlem vládnoucí vrstvy.²⁰²

6.2. Pohřební ritus

Plochá pohřebiště doby laténské se rozkládala 200 – 300 m od sídliště a jejich vnitřní struktura vycházela ze společenských a příbuzenských vztahů komunity. V tomto období začaly znovu převažovat kostrové pohřby do obdélníkových hrobů, které byly někdy obloženy dřevem nebo kameny. U většiny z nich existuje, podle archeologických nálezů, předpoklad o prvním využití rakve ze dřeva a zabalení těla mrtvého do rubáše. Hrobovou výbavu tvořily zejména zbraně, šperky a podle nejnovějších výzkumů a přírodovědných analýz i květiny a větvičky stromů. Hrobová výbava se výrazně lišila podle postavení zemřelého jedince ve společnosti. Zajímavé jsou i výsledky antropologických analýz, které kromě základních údajů, jako je pohlaví jedince nebo výška

¹⁹⁹ VENCLOVÁ, Natalie. *Archeologie pravěkých Čech/ 7. Doba laténská*. Praha: Archeologický ústav AV, 2008, s. 38-46.

²⁰⁰ *Fortifikace* = opevnění, hradba.

²⁰¹ ČTVERÁK, Vladimír; LUTOVSKÝ, Michal; SLABINA, Miloslav; SMEJTEK, Lubor. *Encyklopedie hradišť v Čechách*. Praha: Libri, 2003, s. 30-50.

²⁰² VENCLOVÁ, Natalie. *Archeologie pravěkých Čech/ 7. Doba laténská*. Praha: Archeologický ústav AV, 2008, s. 38-46.

postavy, určily nejen průměrný věk zemřelých kolem 40 let, ale i určitý příbuzenský vztah pohřbených jedinců v rámci jednoho pohřebiště.²⁰³

6.3. Zemědělství a přidružená výroba

Základem obživy pro velkou část obyvatelstva bylo i nadále zemědělství a přidružená výroba, zejména zpracování získaných produktů. Lidé začali využívat novou techniku orby a dokázali zkvalitnit i méně úrodnou půdu hnojením. Ornou půdu střídal úhor, který využívali jako pastviny pro dobytek. Velkým přínosem pro polní práce byla železná radlice, nejprve úzká a masivní, později široká a plochá, která usnadňovala a zkvalitňovala orbu polí. Ze železa byly vyráběny i další zemědělské nástroje, zejména motyky, kopáče, lopaty, kosy a srpy. Mezi pěstovanými plodinami dominovalo obilí, a to převážně pšenice a ječmen, vikev a oves pro příkrmování dobytka a len nebo konopí k výrobě látek. Velký význam měl i chov dobytka, který přinášel nejen trvalý zdroj masa a mléka, ale poskytoval lidem i tažnou sílu nutnou při zemědělských činnostech. V době laténské lidé chovali zejména krávy, ovce, kozy a prasata, což vyžadovalo i zajištění dostatečného přísunu krmiva. V letních měsících tedy využívali přírodní pastviny, v zimě zvířata příkrmovali senem, řezankou nebo žaludy. Velká spotřeba sena byla hlavním důvodem k zakládání luk a pastvin.²⁰⁴

Zpracování získaných produktů probíhalo většinou pro vlastní potřebu rodin a jednotlivých komunit. Sklizené obilí lidé ukládali v sýpkách nebo zásobních jámách, zrní následně sušili, pražili a mleli na mouku, nejprve na ručních mlýncích – drtidlech, později na dvoudílných mlýncích s násypným otvorem nebo rotačních mlýncích – žernovech.²⁰⁵ Získanou mouku následně využívali k pečení placek a nekvašeného chleba v domácích píckách. Kromě obilí sloužilo lidem k obživě i maso, které zpracovávali vařením v kovových kotlích, pečením na železných vidlicích a rožních a nasolením k následnému uskladnění. Zajímavostí bylo vaření piva z ječmene a pšenice a příprava medoviny, určené ke společné konzumaci při picích slavnostech a rituálech. Pro tyto účely sloužily velké nádoby o objemu několika desítek litrů.²⁰⁶

²⁰³ VENCLOVÁ, Natalie. *Archeologie pravěkých Čech/ 7. Doba laténská*. Praha: Archeologický ústav AV, 2008, s. 83.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 53-58.

²⁰⁵ HOLODŇÁK, Petr. *Experiment s mletím obilnin na žernovech tzv. řeckého typu*. In: *Archeologické rozhledy* 53. Praha: Academia, 2001, s. 31-44.

²⁰⁶ VENCLOVÁ, Natalie. *Archeologie pravěkých Čech/ 7. Doba laténská*. Praha: Archeologický ústav AV, 2008, s. 53-58.

6.4. Specializovaná řemeslná výroba

V tomto historickém období postupně docházelo k výraznému rozvoji specializovaných řemesel, jejichž produkty již nesloužily pouze pro vlastní potřebu, ale prostřednictvím směnného obchodu také pro další spotřebitele. Základem tohoto rozvoje bylo zejména dokonalé zvládnutí získaných znalostí a techniky náročných prací, koncentrace výroby, vlastní organizace práce, zajištění potřebných surovin a odbytu hotových výrobků. Někteří vědci zastávají domněnku, že plně specializovaná řemeslná výroba existovala pouze v oppidech a její produkty byly primárně určeny jen pro elitu.²⁰⁷

6.4.1. Hutnictví, kovářství a mincovnictví

Velký význam získalo v době laténské zejména hutnictví železa, které se vyznačovalo velmi náročnými a složitými pracovními postupy. Lidé museli nejprve získat potřebné suroviny, proto bylo hutnictví vázáno na oblasti se zdrojem železné rudy, s dostatkem dřeva, hlíny a vody. Železnou rudu získávali povrchovým sběrem nebo ji dobývali z mělkých jam, následně ji třídili, drtili, propírali vodou a pražili v pražicích jamách, což usnadnilo její další zpracování. Z hlíny budovali výhňové pece, s přívodem vzduchu pomocí měchů, nebo kuželovité pece se zahloubenou nístějí, ve kterých pak upravenou rudu tavili. V pecích topili dřevem nebo dřevěným uhlím. Hutnické produkty, tzv. železná houba nebo lupa, byly použitelné k dalšímu zpracování v kovárnách, a proto se s nimi v této formě také obchodovalo.²⁰⁸ Další zpracování vytaveného železa a následnou výrobu konečných produktů zajišťovaly kovářské dílny. Kromě výroby a oprav běžných železných nástrojů se někteří kováři zdokonalovali a specializovali na umělecké řemeslo a dále vyráběli zejména šperky, osobní zbraně, nože a nástroje. Nejdůležitější součástí zařízení kovářny byla výheň, do které se vháněl vzduch pomocí měchů s hliněnými dyznami,²⁰⁹ železná nebo kamenná kovadlina a u specializovaných kovářů i malé kovadliny s trnem k zasazení do země nebo s podložkami, které sloužily k výrobě šperků. Další vybavení tvořily dlouhé kleště, různé typy kladiv, dláta, pilníky, průbojníky nebo nýtovačky. V některých specializovaných dílnách pracovali kováři souběžně i s bronzem, stříbrem nebo zlatem a vyráběli zde různé ozdoby a šperky, výzbroj,

²⁰⁷ VENCLOVÁ, Natalie. *Archeologie pravěkých Čech / 7. Doba laténská*. Praha: Archeologický ústav AV, 2008, s. 63.

²⁰⁸ Tamtéž, s. 64-71.

²⁰⁹ *Dyzna, výfučna* = cihla nebo část vyzdívkvy kovářské výhně s otvorem, kterým se dovnitř vháněl vzduch za účelem dosažení vyšší teploty.

součástí oděvů, ozdoby vozů a koňských postrojů.²¹⁰ Samostatným a vysoce specializovaným řemeslem doby laténské byla výroba střížků a ražba mincí. Střížky²¹¹ s důlkem uprostřed měly obvyklý rozměr 13x13 cm a sílu 6-18 mm. Do důlku výrobce mincí nasypal určité množství předem naváženého zlatého prachu, někdy s příměsí mědi, stříbra, bronzu nebo olova, vše překryl vrstvou žhavého dřevěného uhlí a zahřál v píccе. Po zahřátí a roztavení kovu následovala vlastní ražba pomocí železných razidel s bronzovou vložkou, kdy se úderem kladiva vyrazil obraz na obě strany mince.²¹² Zlaté keltské mince, statéry, měly obvykle mušlovitý tvar a jejich velikost a hodnota se lišila zejména podle váhy, která se pohybovala od 0,3 g do 8,6 g.²¹³

6.4.2. Výroba keramiky a šperků

Výroba keramických nádob a předmětů se v době laténské výrazně rozvíjela zejména díky využití hrnčířského kruhu. Hrnčíři hlínu nejprve upravovali plavením a jemným nebo hrubým ostřením pomocí písku a slídy. Zvláštní kategorii tvořila hlína doplněná určitým množstvím grafitu, kterou používali výrobě unikátní grafitové (tuhové) keramiky stříbřitého vzhledu. Tato keramika, jak potvrdily některé vědecké experimenty, je nejen méně propustná, ale i žáruvzdorná a lépe udržuje teplotu.²¹⁴ Lidé tak mohli grafitové nádoby využívat nejen k vaření, ale i k uchovávání tekutin a potravin. V technice výroby některých užitkových keramických nádob stále převládalo ruční hnětení a nalepování jednotlivých válečků a pásků hlíny na sebe, čímž vznikala tzv. hrubá keramika. Specializovanou a sériovou výrobou pomocí hrnčířského kruhu, jehož součástí býval kamenný disk, vznikala jemná a zdobená keramika, často určená k distribuci a obchodu. K tvarování jednotlivých nádob hrnčíři využívali různé šablony nebo hrnčířské čepele ze střeptů. Povrch vytvořené nádoby následně upravovali hlazením nebo drsněním pomocí špachtle a slámy. Unikátní byla i vlastní výzdoba hřebenovým rýhováním, rytím, vroubkováním nebo malováním.²¹⁵ K výzdobě používali nejčastěji kovová a kostěná rydla,

²¹⁰ VENCLOVÁ, Natalie. *Archeologie pravěkých Čech/ 7. Doba laténská*. Praha: Archeologický ústav AV, 2008, s. 71-73; NEÚSTUPNÝ, Evžen. *Úvaha o specializaci v pravěku*. In: *Archeologické rozhledy 47*. Praha: Academia, 1995, s. 641-650.

²¹¹ *Střížky* = malé čtverečky se zaoblenými rohy vyrobené z kovových plátů, slouží jako forma k výrobě mincí.

²¹² VENCLOVÁ, Natalie. *Archeologie pravěkých Čech/ 7. Doba laténská*. Praha: Archeologický ústav AV, 2008, s. 80.

²¹³ *Keltské statéry – duhovky*. [online]. Dostupné z URL: <<http://pokladypodnami.cz/keltske-stater-y-duhovky/>> [cit. 2020-03-07].

²¹⁴ KOUCKÁ, Andrea, NOVÁK, Marek. *Experimentální výroba laténské grafitové keramiky v Panské Lhotě*. [online]. Dostupné z URL: <<https://docplayer.cz/37374559-Experimentalni-vyroba-latenske-grafitove-keramiky-v-panske-lhote.html>> [cit. 2020-02-29].

²¹⁵ METLIČKA, Milan a kol. *Pravěk a raný středověk jihozápadních Čech* (Katalog expozice Pohledy do minulosti Plzeňského kraje). Západočeské muzeum v Plzni, 2015, s. 141-142.

kostěné a dřevěné hřebeny, razidla a štětce. Typickým dekorem laténských nádob byl plošný černý nebo bílý nátěr, případně jemný vícebarevný ornament. Černou barvu tvořila směs tuku, zvířecí krve, smůly, dehtu a grafitu. Vypalování hotové keramiky probíhalo v hrnčířské peci vertikálního typu se dvěma zahluobenými topnými komorami, hliněným roštem s průduchy a s vypalovací komorou pod hliněnou kupolí. Zajímavostí je, že již tehdy dokázali hrnčíři v takové peci docílit teploty 800 – 1000 °C.²¹⁶ Kromě nádob vznikala i tzv. technická keramika, což byly různé typy tyglíků, formy, pekáče, přesleny a závaží tkalcovských stavů. Zvláštní skupinu tvoří umělecká plastika, do které lze zařadit umělecké předměty zdobené rostlinnými motivy, sošky skutečných i fantastických zvířat a plastiky lidské tváře.²¹⁷ Laténská symbolika tak vyjadřuje vlastní představu o stromu života, o člověku jako pánu zvířat, o přítomnosti bohů, a proto mají použité ornamenty nejen dekorativní, ale i symbolickou a ochrannou úlohu.

Bronzové a železné šperky vynikaly zejména různorodostí tvarů a zajímavou výzdobou. U náramků, nákrčníků a nápažníků dominuje tvar kruhu, plastický dekor, výzdoba rytím a vybíjením, opasky tvořily různě dlouhé řetízky v kombinaci s kroužky. K oděvním doplňkům patřily tvarově odlišné typy jehlic, spon, spínadel a knoflíků. Samostatnou skupinu tvořily barevné skleněné korálky a náramky. Korálky bývaly jednoduché nebo dvojkónické s vrstvenými modrobílými očky nebo modré s bílou vlnovkou, někdy i modré žebrované, k jejich výrobě se využívala technika navíjení a spirálové výzdoby. Náramky vynikaly různými odstíny modré, zelené nebo žluté barvy a žebrovanou, síťovanou nebo perličkovou výzdobou.²¹⁸

6.5. Lokality archeologických nálezů

Oblast severního Plzeňska vyniká celou řadou zajímavých archeologických lokalit s nalezenými artefakty z doby laténské. K nejlépe prozkoumaným z nich patří již výše zmíněná naleziště, která byla původně osídlena jinými kulturami v průběhu staletí, jako jsou Vochov, Kozolupy, Nynice, Kyšice, Dýšina, Plasy, Stříbro a mnoho dalších lokalit v okolí Plzně. Pro doplnění tedy uvádím dvě jiná zajímavá místa, a to Kralovice a Úherce u Nýřan.²¹⁹

²¹⁶ VENCLOVÁ, Natalie. *Archeologie pravěkých Čech/ 7. Doba laténská*. Praha: Archeologický ústav AV, 2008, s. 58-59.

²¹⁷ METLIČKA, Milan a kol. *Pravěk a raný středověk jihozápadních Čech* (Katalog expozice Pohledy do minulosti Plzeňského kraje). Západočeské muzeum v Plzni, 2015, s. 141-142.

²¹⁸ VENCLOVÁ, Natalie. *Archeologie pravěkých Čech/ 7. Doba laténská*. Praha: Archeologický ústav AV, 2008, s. 106-107.

²¹⁹ *Doba laténská* - - informační panel a mapa osídlení, Pohledy do minulosti Plzeňského kraje - Archeologie, stálá expozice ZČM Plzeň.

6.5.1. Kralovice

Kralovice jsou malé město v severní části západních Čech, jehož okolí bylo osídleno již v období pravěku. Severozápadně od centra města objevili archeologové na úpatí Červené hory pohřebiště z doby halštatské a laténské, které tvořilo celkem 30 hrobů.²²⁰ Nekropole zahrnovala nejen mohyly z kamenité hlíny, ale i kamenné kruhy s mísovitými prohlubněmi, s nasypnými pozůstatky žárových pohřbů, které pocházely nejspíše z doby halštatské. Kromě nich zde archeologové objevili také přibližně 1 m hluboké hrobové jámy, které ukrývaly kostrové pohřby z doby laténské. Na území pohřebiště pak našli řadu artefaktů, milodary, z období obou těchto kultur. Jednalo se nejen o střepy keramických nádob s kolkovanou výzdobou, ale i o zbraně a šperky. Mezi nimi dominovaly bronzová spona s ptačí hlavičkou, železné sekáče a 89 cm dlouhý železný meč s vybíjenou výzdobou na čepeli.²²¹

6.5.2. Úherce

Malá vesnice na severním Plzeňsku nedaleko Nýřan byla osídlena již v pozdní době laténské až do počátků doby římské. Na západním okraji obce archeologové objevili pozůstatky laténské sídliště a několik zajímavých artefaktů, zejména bronzové ozdobné spony se spojenou konstrukcí a se zvířecí hlavičkou na lučíku a opaskové zápony. V areálu sídliště se archeologům podařilo odhalit pozůstatky polozemnice ve tvaru nepravidelného obdélníku se zaoblenými rohy o rozměrech cca 5 x 2,5 m. Nadzemní konstrukci této obytné zahloubené chaty nesla dvojice sloupů uprostřed kratších stran, což jasně dokázaly nálezy kůlových jam. V západní části domu se nacházela deska vyložená kameny, pozůstatky ohniště, a rohový zahloubený sklípek.²²²

Doba laténská svým způsobem završila kontinuální a trvalé osídlení celého severního Plzeňska v období pravěku. Následným pronikáním germánských kmenů ze severozápadních zemí došlo k postupnému vytlačení původního keltského obyvatelstva z území jihozápadních Čech. V celých Čechách se začal projevovat výrazný vliv Římské říše, přestože, z historického hlediska, české země v tomto období nebyly její přímou součástí.²²³ Centrem jihozápadních Čech se v době římské stala zejména Plzeň a její blízké okolí, širší oblasti severního Plzeňska tak zůstaly téměř neobydleny, což dokazují jen ojedinělé archeologické nálezy. Věřím, že díky neustálému rozvoji moderních

²²⁰ *Kralovice*. [online]. Dostupné z URL: <<https://cs.wikipedia.org/wiki/Kralovice>>[cit. 2020-03-07].

²²¹ WALDHAUSER, Jiří. *Encyklopedie Keltů v Čechách*. Praha: Libri, 2001, s. 277.

²²² METLIČKA, Milan a kol. *Pravěk a raný středověk jihozápadních Čech* (Katalog expozice Pohledy do minulosti Plzeňského kraje). Západočeské muzeum v Plzni, 2015, s. 138-139.

²²³ Tamtéž, s. 144-145.

archeologických postupů a metod s použitím nejnovější techniky, bude v nejbližší době doloženo trvalé osídlení severního Plzeňska od paleolitu až do příchodu prvních Slovanů.

7. Didaktická část

„Pravěk v učebnicích dějepisu pro základní školy a víceletá gymnázia (6. ročník)“

Výzkumné téma a zároveň jedno z podtémat mé diplomové práce je aplikace dosavadních poznatků o pravěku ve zkoumané lokalitě ve vyučování dějepisu na 2. stupni ZŠ a ve víceletých gymnáziích. Logicky jsem tedy zvolil výzkum a komparaci učebnic v ročnících, kde RVP tematiku pravěku doporučuje, tedy v 6. ročníku ZŠ a v primě gymnázia.²²⁴

7.1. Teoretická část

Dějepisnou učebnici můžeme definovat jako specifický typ historické literatury - didakticko-historický text, který je primárně určen konkrétnímu adresátovi, jímž je žák a student všech druhů a typů škol, na nichž je dějepis vyučován, a k užití v pedagogické komunikaci. Učebnice stále zůstává jedním ze základních edukačních médií. Autoři Beneš, Z., Gracová, B., Průcha, J. to zdůvodňují tak, že *„především díky její vysoké informační hodnotě, relativně snadnému využití v rámci pedagogické komunikace i v její snadné veřejné komunikaci.“*²²⁵ Podle zjištění Mikka, J. *„ze zahraničních výzkumů vyplývá, že učebnice jsou využívány jako prvořadý zdroj pro přípravu učitelů do výuky, pro domácí přípravu žáků, a dokonce i práce s učebnicemi pokrývá většinu času výuky.“*²²⁶ Průcha, J. učebnici nazývá *„základním edukačním konstruktem neboli výtvozem zkonstruovaným pro specifické účely edukace.“* Učebnice je podle něj tedy produktem, který slouží jako zdroj obsahu pro žáky. Průcha, J. dále říká, že *„učebnice je prostředkem vyučování a učení v knižní formě, ve kterém jsou určitá odborná témata a okruhy daného předmětu metodicky uspořádány a didakticky ztvárněny tak, že umožňuje učení.“*²²⁷

Školní učebnice, která má své specifické vlastnosti, musí být především vybavena aparátem pro řízení učení a přizpůsobena věkovým schopnostem žáků. Učebnici chápeme ve shodě s Maňákem, J. také jako kurikulární projekt, což lze vnímat jako jednu z důležitých funkcí učebnice, jež je na jedné straně didaktickým prostředkem pro učitele - tzn. slouží učitelům ke zprostředkování vzdělávacího obsahu žákům, na straně druhé je

²²⁴ Dostupné z URL: <<http://www.nuv.cz/trvp>>

²²⁵ BENEŠ, Zdeněk., GRACOVÁ, Blažena., PRŮCHA, Jan a kol.: *Sondy a analýzy Učebnice dějepisu – teorie a multikulturní aspekty edukačního média*. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání, 2009, s. 8.

²²⁶ MIKK, Jaan. *Učebnice: budoucnost národa*. In: MAŇÁK, Josef, KNECHT, Petr. *Hodnocení učebnic*. Brno: Paido, 2007, s. 11.

²²⁷ PRŮCHA, Jan. *Učebnice: Teorie a analýzy edukačního média*. Brno: Paido, 1998, s. 13.

přímým zdrojem obsahu vzdělávání pro žáky (zejména tehdy, když žák pracuje s učebnicí přímo).²²⁸

Zdeněk Beneš klasifikuje podle převládajících typů verbálních a ikonických textů a jejich vzájemného propojení dějepisné učebnice na tři typy:

- a) narativní učebnici, tzv. kvazisyntézu, představující historii jako „příběh“, kladoucí důraz na výkladový text a narativitu ikonických textů;
- b) pracovní učebnici, upřednostňující dovednosti, schopnost tvůrčím způsobem zacházet s informacemi, interpretovat je a kombinovat;
- c) analyticko-syntetickou učebnici – ta by měla spojovat kvazisyntézu s pracovní učebnicí, což by byl jakýsi „ideální typ“, k němuž by měl vývoj učebnic směřovat.

Autoři Beneš, Z., Gracová, B., Průcha, J. a kolektiv rozlišují dvě části kognitivní složky učebnice, a to složku racionální (zde je zahrnuta logická struktura verbálních a ikonických textů a jejich vzájemné uspořádání a také pojmová a terminologická rovina textů) a emocionálně hodnotovou (celková grafická a typografická úroveň učebnice, kvalita tisku a knihařského zpracování, stylistická kvalita jazyka).²²⁹

Již rok 2007 přinesl do českého školství zásadní změnu v podobě realizace Rámcového vzdělávacího programu na základních školách.²³⁰ Realizace RVP může v praxi posunout základní vzdělání žáků na vyšší úroveň. Ale o tom, zda tato reforma přináší žádaný účinek, rozhoduje mnoho činitelů. Jedním z nich je i úroveň vyučovacích prostředků. Na základě požadavků škol se tak postupně objevují stále nové učebnice, které nahrazují ty stávající a jsou označeny speciálním označením „podporuje RVP“. Stejně jako pro ostatní vyučovací předměty hledá tento program novou podobu i pro výuku dějepisu. Z prvních praktických zkušeností se zavedením RVP ve výuce dějepisu na pilotních školách vyplývá, že jednou z klíčových otázek zůstává zejména výběr funkčního učiva, jako prostředku k rozvíjení klíčových kompetencí. Učitel tak dostává určitou míru svobody a možnost pracovat s učivem na základě vlastní úvahy. Znamená to tedy, že každý učitel má při realizaci RVP možnost kromě učebnic využívat všechny dostupné zdroje informací a vybrat pro své žáky ty nejdůležitější a nejzajímavější informace a poznatky.

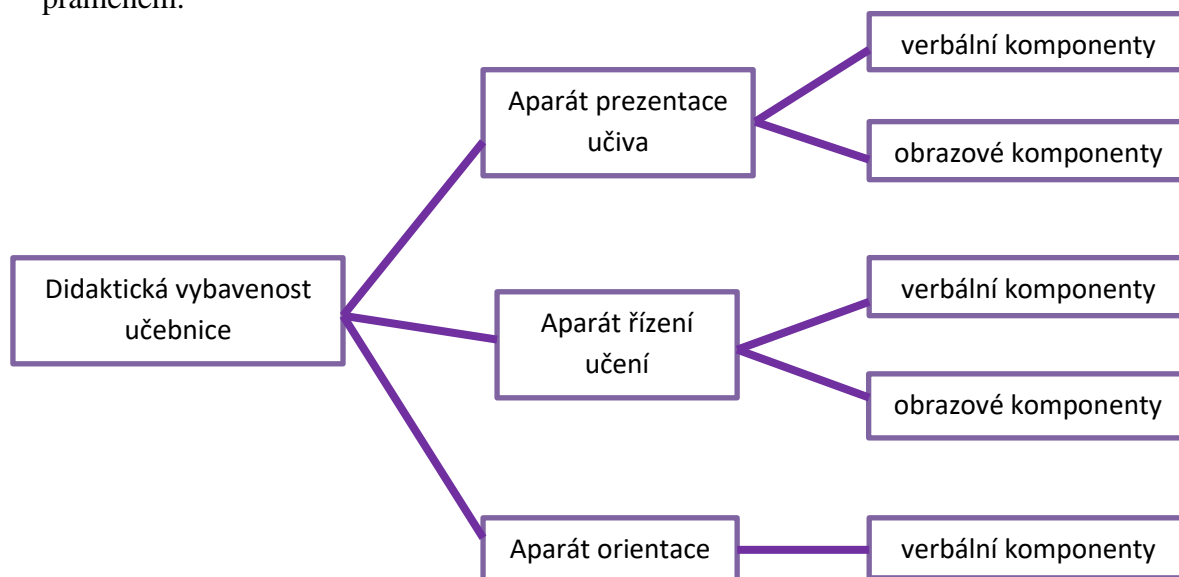
²²⁸ MAŇÁK, Josef, KNECHT, Petr. (eds.): *Hodnocení učebnic*. Brno: Paido, 2007.

²²⁹ BENEŠ, Zdeněk., GRACOVÁ, Blažena., PRŮCHA, Jan a kol.: *Sondy a analýzy Učebnice dějepisu – teorie a multikulturní aspekty edukačního média*. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání, 2009, s. 11.

²³⁰ Dostupné z URL: <<http://www.nuv.cz/t/rvp>>

7.2. Role a funkce dějepisné učebnice

Učebnice jako pedagogický text pomáhá dosáhnout edukačních cílů, které jsou ve vzdělávání klíčové. Gavora, P. uvádí trojí působení učebnice právě v kontextu edukačních cílů: „Prvním je vzdělávací (systém vědomostí), kdy učebnice nabízí žákovi systém poznatků, dále výchovný (má vliv na žákovy názory, postoje, hodnoty) a konečně regulativní (vliv na žákovu činnost ve vyučování).“²³¹ Průcha, J. shrnuje roli učebnic následovně: „Učebnice jsou pramenem, z něhož se žáci učí, tzn., osvojují si nejen určité poznatky, ale i jiné složky vzdělání (dovednosti, hodnoty, normy, postoje, aj.). Jsou i pramenem, s jehož využitím učitelé plánují obsah učiva, ale i přímou prezentaci tohoto obsahu ve výuce, hodnocení vzdělávacích výsledků žáků aj.“²³² Obsah dějepisné učebnice prezentuje hodnoty a postoje v daném historickém úseku společnosti a tím působí na osvojení či upevnění hodnotové orientace, na postoje a předsudky žáků. Souhrnně vzato lze říci, že učebnice umožňují pedagogům systematicky rozvíjet schopnost žáků porozumět různým typům textů, záznamů i obrazových materiálů. Jejich úkolem je tedy nejen předat konkrétní učivo, ale zároveň naučit děti pracovat s knihou jako s důležitým informačním pramenem.

Průcha, J. takto rozlišil ve struktuře učebnic celkem 36 strukturálních komponentů, jež sdružuje do tří kategorií.²³³

²³¹ GAVORA, Peter. *Žiak a text*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1992, s. 13.

²³² PRŮCHA, Jan. *Učebnice: Teorie a analýzy edukačního média*. Brno: Paido, 1998, s. 19.

²³³ Tamtéž, s. 141-142.

Strukturní komponenty učebnice

1. Aparát prezentace učiva

Verbální komponenty	výkladový text prostý	
	výkladový text zřehledněný	přehledová schémata, tabulky aj. k výkladu učiva
	shrnutí učiva k celému ročníku	
	shrnutí učiva k tématům	kapitolám, lekcím
	shrnutí učiva k předchozímu ročníku	
	doplňující texty	dokumentační materiál, citace z pramenů, statistické tabulky aj.
	poznámky a vysvětlivky	
	slovníčky pojmů, cizích slov aj	s vysvětlením
Obrazové komponenty	umělecké ilustrace	
	nauková ilustrace	schematické kresby, modely, aj.
	fotografie	
	mapy, plány, grafy, kartogramy, diagramy aj.	
	obrazová prezentace barevná	tj. použití nejméně jedné barvy odlišné od barvy běžného textu

2. Aparát řídicí učení

Verbální komponenty	Předmluva	úvod do předmětu, ročníku pro žáky
	Návod k práci s učebnicí	pro žáky a/ nebo učitele
	Stimulace celková	podněty k zamyšlení, otázky aj. před celkovým učivem ročníku
	Stimulace detailní	podněty k zamyšlení, otázky aj. před nebo v průběhu lekcí, témat
	Odlišení úrovní učiva	základní – rozšiřující, povinné – nepovinné apod
	Otázky a úkoly za témata, lekcemi	
	Otázky a úkoly k celému ročníku	opakování
	Otázky a úkoly k předchozímu ročníku	opakování
	Instrukce k úkolům komplexnější povahy	návody k pokusům, laboratorním pracím, pozorováním, aj.
	Náměty pro mimoškolní činnosti s využitím učiva	návody k pokusům, laboratorním pracím, pozorováním, aj.
	Náměty pro mimoškolní činnosti s využitím učiva	aplikace
	Explicitní vyjádření cílů učení pro žáky	
	Prostředky a/nebo instrukce k sebehodnocení pro žáky	testy a jiné způsoby hodnocení výsledků učení
	Výsledky úkolů a cvičení	správná řešení, správné odpovědi apod.

	Odkazy a jiné zdroje informací	bibliografie, doporučená literatura aj.
Obrazové komponenty	Grafické symboly vyznačující určité části textu	poučky, pravidla, úkoly, cvičení aj.
	Užití zvláštní barvy pro určité části verbálního textu	
	Užití zvláštního písma (tučné písmo, kurzíva aj.) pro určité části verbálního textu	
	Využití přední nebo zadní obálky (předsádky) pro schémata, tabulky aj.	

3. Aparát orientační

Verbální komponenty	Obsah učebnice	
	Členění učebnice na tematické bloky, kapitoly, lekce aj.	
	Marginálie, živá záhlaví aj.	
	Rejstřík	věcný, jmenný, smíšený

Pro vlastní analýzu vybraných učebnic dějepisu jsem se rozhodl zohlednit všech 36 komponentů²³⁴, a to vzhledem k tomu, že přinášejí nejen celou řadu důležitých poznatků, ale zároveň vytvářejí komplexní kritéria pro správné posouzení a výběr té nejvhodnější učebnice pro žáky i pro potřeby pedagoga. Přestože podle mých dosavadních zkušeností z pozice studenta učebnice postupně ztrácejí své výsadní postavení dominantního zdroje informací pro žáka, myslím si, že vzhledem k povaze cílů dějepisného vzdělávání na základních školách jsou ve výuce nenahraditelné. Pro mě, jako pro budoucího učitele, tak nastává velký problém, a to kterou učebnici vybrat pro své žáky tak, aby pro ně byla co nejpřínosnější a zároveň kompatibilní s konkrétním RVP.²³⁵

²³⁴ PRŮCHA, Jan. *Učebnice: Teorie a analýzy edukačního média*. Brno: Paido, 1998, s. 141-142.

²³⁵ Většinou je ale třeba zvážit při výběru i další důležitá kritéria. Učitel často vybírá, někdy ne zcela správně, vhodnou učebnici na základě doporučení svých zkušenějších kolegů. Občas ale nemá na vybranou a bere učebnici toho nakladatelství, které zásobuje danou školu. Někteří, zejména mladší učitelé, pak vybírají podle svých vlastních pocitů.; Dostupné z URL: <<http://www.nuv.cz/t/rvp>>

7.3. Analýza vybraných učebnic - téma „Pravěk“

Rozvíjení klíčových kompetencí v dějepise je téměř nerealizovatelné bez použití některého z titulů vybraných učebnic. Postupným porovnáním aparátu prezentace učiva (např. výkladový text, slovníček, fotografie,...), aparátu řídicího učení (např. návod k práci, otázky a úkoly, grafické symboly,...), aparátu orientačního (např. obsah učebnice, rejstřík...), míry využití verbálních komponentů a míry využití obrazových komponentů jsem dospěl k názoru, že úroveň zastoupení didaktických komponentů je ve všech třech porovnávaných učebnicích přibližně na stejné úrovni. Přesto se přikláním k názoru, že neexistuje zcela dokonalá učebnice, která by plošně pokryla požadavky MŠMT, učitelů i žáků.

Při vlastní analýze daných titulů jsem se zaměřil zejména na obtížnost výkladového textu vybraných učebnic, tedy na hustotu historických pojmů, kvantitativních údajů, vlastních jmen a odborných pojmů, což je jedním ze základních předpokladů pro úspěšnou realizaci RVP. To, jak má učebnice obtížný výkladový text, může být hlavním vodítkem pro její využití při výběru učiva v rámci RVP. Další neméně důležitou informací je didaktická vybavenost titulu, protože rozvíjení klíčových kompetencí ve vzdělávacím oboru dějepis je přímo spjato s realizací výstupů a využitím efektivních výchovně vzdělávacích strategií. V tomto případě připadají v úvahu zejména aktivity s různými typy pramenů, učebnici lze tedy využít jako jeden ze zdrojů pro další práci s písemným pramenem, uměleckou reprodukcí, fotografií, plakátem,...

Vlastní zastoupení těchto komponentů, tedy zejména didaktická efektivnost, je dalším z určujících hledisek při hledání optimální učebnice, která tak při výuce dává přednost nejen aktivizačním metodám, ale i samostatné práci žáků. Vlastní kvalitu učebnice neurčuje pouhá přítomnost otázek a úkolů, ale především jejich vhodnost. Dostatek motivačních otázek, námětů pro samostatnou práci, problémových dotazů atd., vytváří podmínky pro rozvoj klíčových kompetencí. Zároveň je třeba zdůraznit, že je nutné, aby didaktický materiál byl kompatibilní s obsahem výkladového textu, aby rozvoj konkrétní klíčové kompetence měl v učebnici oporu. Dle mého názoru by měl při výběru a práci s učebnicí učitel zohlednit i skutečnost, že učebnice není tím jediným zdrojem poznatků, který by měl žáka ovlivňovat při získávání znalostí a rozvoji historického myšlení. Už proto, že samotná učebnice není mezi žáky jako zdroj informací příliš oblíbená a její postavení na pomyslný vrchol dějepisného vzdělávání z ní dělá spíše strašáka nežli pomocníka.

7.3.1. FRAUS

Učebnice od nakladatelství FRAUS²³⁶ se tématem pravěku zabývá celkem na 24 stranách, ve 12 kapitolách a následném závěrečném shrnutí učiva. Celková koncepce učebnice si klade za cíl správné pochopení učiva, jako prostředku k dosažení klíčových kompetencí, dovedností potřebných pro praktický život a další celoživotní vzdělávání. Na začátku každé kapitoly je stručné uvedení do tématu, které má hlavně motivační charakter s cílem upoutat pozornost a získat zájem žáků. Časová osa, umístěná do úvodu lekce, nemá vnutit žákovi množství dat, nýbrž spíše posloužit jako orientační pomůcka. Autoři tak kladou hlavní důraz zejména na poznání podstatných historických souvislostí. Psaný text je velmi srozumitelný, čtivý a po obsahové stránce dostačující a je vhodně proložen ikonickým textem, důležité pojmy jsou v textu zvýrazněny tučným písmem. Po bočních okrajích každé strany jsou doplňující texty a ikonický text, které přináší jednak různé zajímavosti, jednak slouží jako doplňující otázky a úkoly k zamyšlení. Údaje na listách tak umožňují žákům porovnat historické jevy v našich zemích s procesy v evropském a celosvětovém měřítku. Zde bych proto vyzdvihl vysokou míru mezipředmětového propojení těchto doplňujících textů, které umožňují žákům aplikovat jejich dosavadní poznatky z jiných oborů a dávat je do souvislosti s dějepisným učivem. Jako velmi přínosné považuji i odkazy na slovníček pojmů, který je, dle mého názoru, velmi kvalitně zpracován a nachází se v zadní části učebnice. Na konci každé kapitoly je graficky oddělen odstavec „shrnutí“, který kladně hodnotím jako doplňující informaci, a dále otázky a úkoly k probranému učivu. Učebnice tak svým pojetím umožňuje systematicky rozvíjet schopnost žáků porozumět různým typům textů a obrazových materiálů, vede je k přemýšlení o získaných informacích a podněcuje je k tvořivému myšlení, logickému uvažování i řešení problémů.

Co se týče obrazových komponentů, tak použitého obrazového materiálu je dostatečné množství, jediným nedostatkem je poměrně malá velikost obrázků a map a uvítal bych více charakteristickou obrazovou dokumentaci (např. jeskyně s pravěkými malbami,...). Autorům vytýkám také málo výrazné barevné odlišení textu (téměř celá učebnice je v odstínu hnědé barvy). Naopak velmi zajímavé jsou grafické symboly, které mají žákům usnadnit orientaci v textu. Na konci celého tematického celku je dvoustránková systematizace učiva, která formou otázek, na něž žáci hledají odpovědi, slouží k fixaci probrané látky. Žáci i učitelé si zde prostřednictvím daných úkolů mohou

²³⁶ Viz. Příloha I.

ověřit úspěšnost společné práce a tím získat potřebnou reflexi pro koncipování dalších postupů výuky.

7.3.2. SPN

Učebnice od pedagogického nakladatelství SPN²³⁷ se tématem pravěku zabývá na 18 stranách, v 15 krátkých kapitolách doplněných vždy závěrečným shrnutím a slovníčkem použitých pojmů. Nová řada SPN se vyznačuje vyrovnaností zastoupení didaktických prvků a rozsahu výkladového textu. Psaný text je sice srozumitelný a čtivý, ale myslím si, že po obsahové stránce je poměrně obecný. Učivo je výrazně graficky rozděleno na základní a rozšiřující, důležité informace jsou v textu zvýrazněny tučným písmem, přesto některá souvětí působí nepřehledně, což by mohlo mít negativní dopad na pochopení daných informací.

Vyzdvihl bych zajímavě řešený ikonický text, který doprovází samotný výklad učiva. Boční lišty stránek v učebnici doplňují různé zajímavosti, informace, motivační otázky a odkazy na mezipředmětové vztahy (dějepis – zeměpis: mapy a práce s nimi, zemědělství; dějepis – občanská výchova: postavení muže x ženy,...). Zajímavá je i originálně zpracovaná časová osa v barevné liště na horním okraji stránek učebnice. Každá kapitola obsahuje krátkou předmluvu, celý text provází dílčí úkoly a návody k činnostem a za jednotlivými oddíly jsou otázky k danému tématu, které slouží k fixaci a shrnutí probraného učiva a vše je doplněno ikonickým textem. Celkový obsah obrazových komponentů hodnotím velice kladně. Nakladatelství bych vytkl snad jen absenci rejstříku a bibliografie.

7.3.3. NOVÁ ŠKOLA

Učebnice nakladatelství Nová škola²³⁸ se tématem pravěku zabývá na 16 stranách, ve 3 hlavních kapitolách a 3 podkapitolách, vše je zakončeno závěrečným dvoustránkovým opakováním. Nová škola klade veliký důraz na interaktivní metody, permanentně motivuje žáky a text je v ní systematicky a přehledně členěn po velmi krátkých úsecích do tematických kapitol. Učebnice se snaží přiblížit žákům nejstarší dějiny srozumitelnou formou, neklade důraz na jména a letopočty, ale na hledání příčin a souvislostí historických událostí i na každodenní život (jak lidé bydleli, jedli, jak se oblékali, jak se bavili). Psaný text působí velmi přehledným dojmem, důležité informace jsou zvýrazněny tučným písmem, obsahová stránka jednotlivých kapitol je poměrně dostačující. Velice

²³⁷ Viz. Příloha II.

²³⁸ Viz. Příloha III.

kladně hodnotím doplnění textu přehlednou mapou, která žákům přibližuje danou oblast, podrobnou časovou osou a vhodně zvoleným ikonickým textem.

Velkým přínosem jsou náměty na skupinovou práci v hodině, tzn., že je zařazen činnostní styl výuky, dále odkazy na korespondující učivo ostatních předmětů, návrhy celodenních projektů. Pod čarou jsou uvedeny odkazy na konkrétní strany s mezipředmětovými vazbami z ostatních učebnic, překlady klíčových slov do angličtiny a němčiny, což slouží jako poučná zajímavost pro žáky. Přínosem pro žáky jsou bezesporu také přehledné ikony na okraji každé stránky, jejichž přesné vysvětlení obsahuje úvodní strana učebnice. Oceňuji velké množství vhodně zvolených obrazových dokumentů. Závěrečné opakování, podané žákům hravou a zajímavou formou, slouží k fixaci probíraného učiva. Vše je doplněno přehledným klíčem ke cvičení, rejstříkem pojmů a vlastních jmen a přehlednou časovou osou znázorňující celé období pravěku. Velkou výhodou pro žáky i učitele přináší zpracování celé učebnice ve formě multimediální interaktivní učebnice+, kterou lze využít na interaktivních tabulích a tabletech.

7.4. Komparace a shrnutí

Při analýze uvedených titulů jsem vyznamenal dvě, možná i tři zcela odlišná pojetí podoby učebnice. Fraus a Nová škola jsou tituly, které kladou veliký důraz na interaktivní metody, zatímco nová řada učebnic SPN (Válková,V.) se vyznačuje spíše vyrovnaností zastoupení didaktických prvků a rozsahu výkladového textu.

Fraus a Nová škola tak de facto permanentně motivují žáky, podporují jejich schopnost učit se a mít také do učení chuť, podporují dovednosti žáků k řešení problémů a učí je pozorovat, hledat souvislosti mezi minulostí a současností, komunikovat a vyvozovat závěry. Proto je v nich text členěn po velmi krátkých úsecích, důležité informace jsou zvýrazněny a doplněny ikonickým textem, doplňujícími a motivačními otázkami a odkazy na mezipředmětové vazby. Učebnice FRAUS sice nabízí zajímavé a interaktivní členění, ale kladu si otázku, zda to není na úkor účelnosti. Učebnice je čtivá, srozumitelná, ale má některé nedostatky v dataci²³⁹ a ve velikosti použitého ikonického textu na rozdíl od učebnice Nová škola, kde je vše přehledně zpracováno. Ze stejného důvodu vnímám jako negativum velmi omezenou škálu použitých barev napříč celou učebnicí FRAUS. Naopak velmi kladně hodnotím větší množství zajímavých otázek a úkolů, které vedou žáky k zamyšlení nad získanými poznatky, umožňuje jim porovnávat

²³⁹ V učebnici je poměrně jednostranně zpracováno nejstarší období lidských dějin - doba kamenná. Výklad učiva je zaměřen spíše na vývoj člověka a rozvoj zemědělství, než na jednotlivé etapy doby kamenné. Stejným stylem autoři zpracovali i dobu železnou, kde se zaměřili zejména na způsob zpracování železa a jeho využití.

historické jevy, hledat souvislost mezi minulostí a současností, učí je zaujmout vlastní stanovisko a samostatně získávat informace z dalších zdrojů. Učebnice tak umožňuje systematicky rozvíjet schopnosti žáků porozumět různým typům textu, motivuje je k tvořivému myšlení, logickému uvažování a řešení problémů.

U učebnice Nová škola, která se snaží nejen předložit žákům nové poznatky, ale také docílit toho, aby žáci získali základy tvořivého myšlení, dovedli logicky uvažovat a řešit problémy, velice kladně hodnotím zejména mezipředmětové vazby, skupinové úkoly a průřezová témata. Také celková přehlednost symbolů a vysvětlivek pro žáky je na vyšší úrovni než u učebnic SPN a FRAUS, učebnice tak klade důraz zejména na moderní trendy výuky dějepisu, názornost a srozumitelnost.

Další doplnění poznatků v porovnání těchto tří učebnic bych rád získal až při vykonávání pedagogického povolání, kdy budu moci se žáky prakticky vyzkoušet, s kterou učebnicí se bude pracovat nejlépe. Proto zatím považuji za nejprínosnější učebnici od nakladatelství Nová škola. Učebnice, jako zdroj informací, zůstává v českém školství stále na prvním místě. Proto je i výuka dějepisu prozatím do značné míry postavena zejména na výkladu učitele, a to na frontálním způsobu prezentace, kdy učitel pracuje s celou třídou najednou formou přednášky, vysvětlování a rozhovoru se žáky, kteří jsou v tomto případě více či méně pasivní. Přesto právě tato organizační forma výuky umožňuje učitelům systematicky začlenit regionální problematiku jako konkretizaci a ilustraci národních nebo obecných dějin. Regionální tematika může být i zajímavým námětem pro samostatnou práci žáků, referáty, projekty a skupinové práce. Moderní a efektivní výuka dějepisu více využívá i různé aktivizační metody, které podporují logické, produktivní a kritické myšlení žáků a jejich aktivní přístup k vyučovacímu procesu. Pro žáky se tak může prezentace školní výuky dějepisu stát určitým dobrodružstvím a hledáním příběhů, které nejsou uzavřené, ale naopak přináší stále nová zjištění a konfrontaci s dobovými fakty, jevy a procesy. Historická fakta tak získávají zcela jiný rozměr.

Učitel dějepisu může při výuce využívat také metody práce s přímými historickými dokumenty, což mohou být i mediální materiály (obrazy, písemné archivní materiály, filmy, fotografie,...), ale i další moderní trendy výuky a komunikace, což v tomto případě představuje užívání elektronických komunikačních technologií, zejména internetu. Možnost vyhledávání informací podle klíčových slov na webových stránkách nebo využití již stávajících rejstříků, adresářů a digitalizovaných archivů, nabízí prostor k určité změně budoucí podoby výuky dějepisu. Učitel může částečně převést iniciativu také na žáky, zejména formou skupinového a kooperativního vyučování. Ze svého pohledu považuji za

velmi přínosné doplnit výuku dějepisu nejen zadáváním různých projektů, didaktických a pracovních listů, ale i exkurzí do Západočeského muzea v Plzni a do Archeoparku v plzeňské ZOO.

7.5. Didaktické a pracovní listy

Při přípravě a sestavování didaktických a pracovních listů jsem měl na zřeteli metodiku obsahu RVP pro ZŠ.²⁴⁰ Hlavní důraz jsem kladl na rozvoj všech klíčových kompetencí v rámci RVP.

Kompetence k učení

Žák uplatňuje různé způsoby práce s textem a jinými zdroji informací, při zpracování a třídění historických informací dokáže rozlišit podstatné od nepodstatného, diskutuje o vzniklých problémech a navrhuje řešení. Orientuje se v historických faktech, rozlišuje mýty a skutečnosti, poznává podstatu historických dějů, jevů a změn a promýšlí jejich souvislost.

Kompetence k řešení problémů

Žák porozumí zadanému úkolu, navrhuje různé varianty řešení při zkoumání historických jevů a událostí a dokáže zvolit prostředky vhodné ke splnění jednotlivých aktivit. Dokáže logicky a kriticky uvažovat, vysvětlit a obhájit svůj názor.

Kompetence komunikativní

Žák souvisle a srozumitelně formuluje své myšlenky, používá správné historické termíny, aktivně se zúčastňuje diskuse, komunikuje se spolužáky i s učitelem. Dokáže se vyjadřovat spisovně a v souladu se zásadami kultury projevu a chování.

Kompetence personální a sociální

Žák přijímá a odpovědně plní zadané úkoly, dokáže pracovat v týmu (ve skupině) a podílí se na realizaci společných činností. Komunikuje se spolužáky, dokáže vyjádřit a obhájit svůj názor, ale i přijímat názory, rady a pomoc druhých, čímž přispívá k vytváření vstřícných mezilidských vztahů.

Kompetence občanská

Žák oceňuje a chrání naše tradice a kulturní dědictví, dokáže pochopit jeho minulost i současnost v evropském a světovém kontextu a rozvíjí tak svůj pozitivní postoj k uměleckým dílům a kultuře nejen vlastního národa, ale i jiných národů a etnik.

²⁴⁰Dostupné z URL: <<http://www.nuv.cz/t/rvp>>

Kompetence pracovní

Žák dodržuje vymezená pravidla, zodpovědně plní své povinnosti a závazky, dokáže se adaptovat na různé pracovní podmínky a v zájmu vlastního rozvoje využívá znalosti a zkušenosti získané v jiných vzdělávacích oblastech.

Archeoskanzen – ZOO Plzeň

1) Vyjmenujte všechny čtyři vývojové stupně člověka

.....

.....

.....

.....

2) Vysvětlete pojem HOMINIZACE

.....

.....

3) Prostudujte si pozorně informační panely a správně doplňte tabulku

<i>Období</i>	<i>Datace</i>	<i>Artefakt</i>	<i>Místo nálezu</i>
	5600 – 4400 př.n.l.		Vochov
Eneolit		Keramika Schussenriedské kultury	
	2200 - 800 př.n.l.		
Doba Halštatská			

4) Jaké 3 plodiny lidé v pravěku pěstovali?

.....

.....

.....

5) Pravěké kultury se lišily různým zdobením keramických nádob. Nakreslete 3 z nich a přiřadte je ke správné kultuře.

6) *Na jakém vývojovém stupni člověk už uměl používat oheň? Jak mohl tento člověk oheň získat a k čemu mu byl užitečný?*

.....

7) *Pokud jste si pozorně přečetli informační panely, jistě správně napíšete, jaká zvířata pravěký člověk choval a jaký z nich měl užitek,*

.....

8) *Luštěte osmisměrku. Zbývá písmena vytvoří pojem. Vysvětlete ho.*

OBILNICE	D	O	N	E	O	L	I	T	VLK
PAZOUREK	M	A	Z	A	N	I	C	E	BRONZ
OHNIŠTĚ	M	Ě	T	Š	I	N	H	O	PES
VENUŠE	O	B	I	L	N	I	C	E	NEOLIT
MAZANICE	E	S	T	K	L	V	I	K	
	P	A	Z	O	U	R	E	K	
	E	A	E	Š	U	N	E	V	
	S	C	E	Z	N	O	R	B	

je

.....

Zariskuj si v pravěku

Ročník: 6.

Časová dotace: 1 vyučovací hodina

Cíle:

- fixace učiva „Pravěk“
- ověření znalostí elementárních historických pojmů

Metody a formy práce:

metoda názorně-demonstrační, diskuse, skupinová práce

Klíčové kompetence:

Kompetence k učení, kompetence komunikativní, kompetence občanské, kompetence k řešení problémů, kompetence sociální a personální, kompetence pracovní²⁴¹

Průběh hodiny:

Úvod a motivace

Vysvětlení pravidel didaktické hry, rozdělení žáků do skupin

Aktivizace žáků ve skupinách pomocí didaktické hry (vědomostní otázky) – „Riskuj“

Vyhlášení nejlepší skupiny, ocenění práce celé třídy + hodnocení, sebereflexe, závěrečné shrnutí

Evaluaace: Učitel vyhlásí a odmění nejlepší skupinu, ocení práci celé třídy, žáci zhodnotí svou práci ve skupině a znalosti a práci ostatních skupin.

²⁴¹ Viz. s. 65.

Zvolte si otázku

NEOLIT	200	400	600	800	1000
ENEOLIT	200	400	600	800	1000
Doba Bronzová	200	400	600	800	1000
Doba Halštatská	200	400	600	800	1000
Doba Laténská	200	400	600	800	1000

Příklad otázky:

Některé otázky jsou položeny formou: Co je na obrázku? (v programu powerpoint se ukáže obrázek a žáci ve skupině určí co je to)

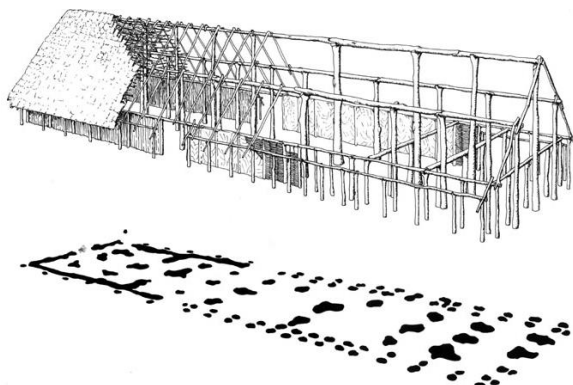
Např.

NEOLIT 400

Co je na obrázku?

odpověď: **Dlouhý dům**

Archeologické puzzle

Časová dotace: 1 vyučovací hodina

Cíle:

- definice různých pravěkých kultur
- určit historické období

Metody a formy práce:

metoda názorně-demonstrační, diskuse, práce ve dvojicích

Klíčové kompetence:

kompetence k učení, kompetence komunikativní, kompetence občanské, kompetence k řešení problémů, kompetence sociální a personální, kompetence pracovní²⁴²

Průběh hodiny:

Úvod a motivace

Vysvětlení zadaného úkolu

Aktivizace žáků ve dvojicích, kooperace a diskuse

Vyhlášení nejlepší práce, ocenění celé třídy + hodnocení, sebereflexe, závěrečné shrnutí

Evaluace:

Žáci budou navzájem hodnotit kvalitu své práce a posoudí správnost historických údajů. Učitel slovně zhodnotí jednotlivé práce, doplní nejasnosti a další informace k zadanému úkolu. Ocení práci všech žáků, vyhlásí nejlepší práce.

²⁴² Viz. s. 65.

Archeologické puzzle

Roztržitý archeolog v muzeu omylem pomíchal nalezené střepy několika keramických nádob z různých kultur. Pomozte mu je znovu roztrždit, jednotlivé nádoby slepit a správně chronologicky určit, do jakého pravěkého období a ke které kultuře patří.

Řešení:

**Kultura s lineární
keramikou**

Neolit

5600 – 5000 př.n.l

**Kultura s vypíchanou
keramikou**

Neolit

5000 – 4400 př.n.l

**Kultura se šňůrovou
keramikou**

Eneolit

2800 – 2300 př.n.l

**Lengyelská kultura /
Moravská malovaná
keramika**

Neolit / Eneolit

4400 – 4200 př.n.l

„Cesta do pravěku“

Návštěva Západočeského muzea v Plzni

1) Z některé informační tabule v muzeu se vytratily důležité informace. Najděte je a doplňte.

Již v období neolitu zakládalo obyvatelstvo na našem území první stálé osady, které tvořilo vždy několik tzv. _____ domů. Tyto velké stavby měly obvykle _____ tvar, byly široké _____ metrů a jejich délka často přesahovala 30 metrů. Stěny dosahovaly výše 2 metrů a skládaly ze sloupů, které byly vypleteny _____ a omazány hlínou smíchanou s plevami a rozdrcenou slámou tzv. _____. Střecha domu byla nejčastěji z _____, ale mohla být i ze _____ nebo _____ stromů. Vnitřní část domu byla obvykle rozdělena na _____ části. Přední část sloužila jako skladovací prostor, ve střední části byla umístěna _____ a obytný prostor a zadní část domu byla ponechána nejspíše pro přechodné ustájení _____. Dům obývalo vždy několik příbuzensky _____ spřízněných _____ rodin. V domě tak mohlo žít až _____ lidí.

2) Co je na obrázku?

Název: _____

Naleziště: _____

Období: _____

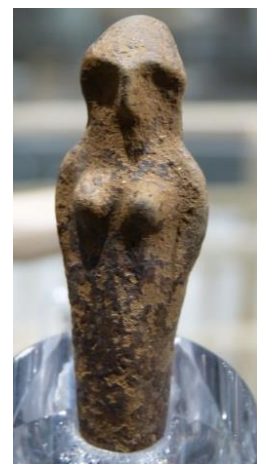
Stáří: _____

Název: _____

Naleziště: _____

Období: _____

Stáří: _____

Název: _____

Naleziště: _____

Období: _____

Stáří: _____

Název: _____

Naleziště: _____

Období: _____

Stáří: _____

Název: _____

Naleziště: _____

Období: _____

Stáří: _____

3) Doplníte myšlenkovou mapu. Vyberte nejdůležitější údaje. Jako nápověda vám poslouží informační tabule.

4) Ve větách jsou ukryta slova spojená s pravěkem, najděte je a vyznačte.

Vybuduji nový hrad, i štěpanický baron mi bude závidět.	
Pan Langer má nivelační tyč.	
Vědma mu to už kdysi předpověděla.	
Snad bys nechtěla té nehody využít.	
Kamila včera navštívila svého bratra.	
Jdi ven, ušetři mě svých řečí.	
Dnes mě navštívila Pavla, daří se jí nebývale dobře.	

5) Vypište 6 předmětů, které byly nalezeny v hrobě germánského bojovníka. Jako nápověda vám poslouží informační tabule.

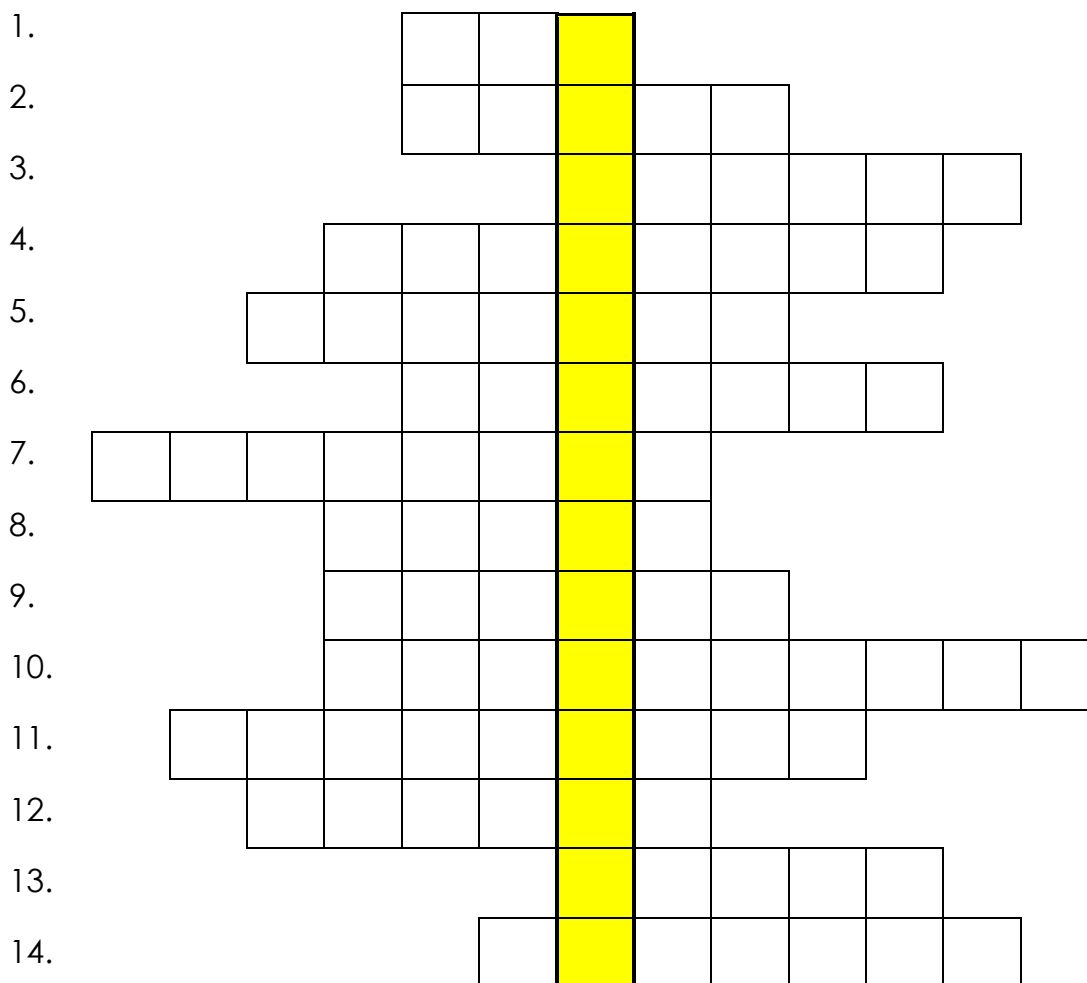
1. _____ 2. _____

3. _____ 4. _____

5. _____ 6. _____

6) Doplníte do křížovky odpovědi na otázky. V tajence je název jednoho z nejvýznamnějších exponátů Západočeského muzea.

1.	Základní způsob obživy pravěkého člověka
2.	Slitina mědi a cínu
3.	Kultura z období eneolitu
4.	Druh kamene vhodného k výrobě pravěkých nástrojů
5.	Keltské mince
6.	Obydlí pračlověka v době ledové
7.	Rozlišovací znak kultur pravěku
8.	Řemeslník, který pracuje se železem
9.	Nejstarší období lidských dějin
10.	Věda, která zkoumá hmotné artefakty
11.	Nádoba typická pro žárové hroby
12.	Místo, kde jsou uloženy sbírky (hmotné prameny)
13.	Jméno jeskyně na Moravě, kde žili neandertálci
14.	Kdo stavěl oppida

Závěr

Výsledná dlouhodobá práce na tématu prehistorie severního Plzeňska potvrdila mou původní domněnku, že tento region nabízí celou řadu zajímavých a neopomenutelných lokalit využitelných právě pro výuku na základní škole. Vybraná místa, která jsem zvolil i didaktické metody, které navrhuji, žákům umožní správně pochopit postupné osídlování prehistorické krajiny a následný rozvoj jednotlivých kultur nejen v jihozápadních Čechách, ale i v dalších oblastech celé České republiky. Severní Plzeňsko stále zůstává z hlediska popularizace pravěku, ale i následných historických období, do určité míry opomíjenou oblastí, zpracováním nejstarších regionálních dějin jsem proto zamýšlel přinést ucelený pohled na osídlení zdejší krajiny a na kultury, které se zde v průběhu několika tisíciletí pravěkého života vystřídalaly.

Příznivé přírodní podmínky, mírné klimatické pásmo, rozlehlá síť vodních toků, lesní porosty, které poskytovaly dostatek dřeva a lovné zvěře, a v neposlední řadě i zdroje nerostných surovin vytvořily vhodný základ pro postupné osídlování regionu. Znamky prvotního osídlení archeologové datují již do období paleolitu, přestože se jednalo převážně o ojedinělé nálezy v různých lokalitách severního Plzeňska. Dokladem je Újezd nade Mží s nejstarším bohatým nalezištěm kamenných artefaktů.

Trvalé sídelní areály zde ale začaly vznikat až v období neolitu, kdy zejména v oblastech kolem vodních toků lidé zakládali první rovinné, převážně zemědělské, osady. V průběhu dalších tisíciletí následně dochází ke kontinuálnímu rozvoji osad a střídání různých společenství a kultur. Mladší doba kamenná je výrazně ovlivněna neolitickou revolucí, kdy došlo k přechodu od kořistnického způsobu života k produktivnímu, což se vyznačuje zejména rozvojem zemědělství. Celému období dominuje kultura s lineární a později s vypíchanou keramikou. Zajímavé archeologické nálezy z tohoto období se dochovaly téměř na celém území regionu. K nejvýznamnějším neolitickým artefaktům patří hliněná soška venuše a pozůstatky dvou rondelů v lokalitě Vochoy.

V období eneolitu postupně dochází k rozvoji nových kultur, mezi nimiž dominují kultury schussenriedská, michelsberská a zejména chamská. Lidé většinou osídlovali oblasti s úrodnou půdou a pastvinami, které jim poskytovaly snadnou a bezpečnou obživu. Později převažovala opevněná výšinná sídliště na svazích nebo vysokých skalnatých ostrožnách nad říčními toky. Nejvýraznějším rysem eneolitu jsou první mohylové pohřební areály a přílohové zemědělství s využitím oradla a tažné síly dobytka.

Doba bronzová přinesla novou vlnu osídlení celé oblasti severního Plzeňska. Objev bronzu umožňoval výrobu kvalitnějších a dokonalejších zbraní, nástrojů a šperků, což vedlo k nebyvalému rozvoji v oblasti hospodářství, ekonomiky společnosti, obchodu a řemeslné výroby. Ve sledovaném regionu se postupně vystřídaly staromohylová a mohylová kultura, milavečská skupina knovízské kultury a kultura nynická. Podle archeologických nálezů spojují tyto kulturní skupiny některé společné znaky, mezi nimiž dominují mohylová pohřebiště a bohatá hrobová výbava. Podoba sídelních areálů v době bronzové byla značně rozdílná. Zatímco opevněná výšinná sídliště zaujímal strategickou polohu na kopcích nebo ostrožnách a nejspíše byla ekonomicko-správním střediskem daného území, zemědělci budovali v blízkosti vodních toků dlouhodobě obydlená sídliště a pastevci osídlovali méně úrodné oblasti bez větších stálých sídel. K nejlépe prozkoumaným lokalitám tohoto historického období patří Nynice, které daly název jedné z nejznámějších kultur doby bronzové.

Doba železná, která plynule navázala na předcházející historické osídlení, s sebou přinesla objev železné rudy a s ním i dynamický, hospodářský, kulturní, ekonomický a obchodní vývoj společnosti. S rozvojem nových řemesel a ovládnutím technologií ve zpracování železa, díky kterému rostl i kontakt s okolním světem, se měnila i lidská společnost a vznikají první privilegované vrstvy. Na území severního Plzeňska převládala halštatská mohylová kultura, kterou pozvolna nahradila kultura laténská. Sousednost kultur dokládá pohřební ritus. Zpočátku lidé doby železné pohřbívali své zemřelé pod mohylami, ale později začaly převažovat ploché hroby. Podobný vývoj zaznamenala i struktura sídlištních areálů. Až v době laténské se rozvíjela opevněná výšinná sídliště, oppida, která se stala prvními primitivními městskými aglomeracemi s ustáleným řádem vnitřního života. Velký význam získalo v době laténské zejména kovářství a hutnictví železa, které se vyznačovalo velmi náročnými a složitými pracovními postupy. Zajímavým a důležitým objevem se stal žernov, nový typ mlecího zařízení na zpracování obilí, a hrnčířský kruh, který posloužil k výrobě jemné keramiky. Doba laténská svým způsobem završila kontinuální a trvalé osídlení celého regionu severního Plzeňska v období pravěku. Germánské kmeny ze severozápadních zemí postupně vytlačily původní keltské obyvatelstvo a na území jihozápadních Čech se začal projevovat výrazný vliv Římské říše.

Shromážděné informace o osídlení a rozvoji jednotlivých kultur v regionu severního Plzeňska je možné využít jako doplnění a oživení výuky dějepisu pro 6. ročník základních škol a primu víceletých gymnázií. S poznatky z regionálních dějin může žáky blíže seznámit také exkurze do archeoskansenu v plzeňské ZOO a návštěva stálé expozice

Západočeského muzea v Plzni. Proto součástí mé diplomové práce tvoří pracovní listy, které lze využít nejen v hodinách dějepisu ve škole, ale i při plánovaných exkurzích. Hlavním záměrem takto prezentované historie je pochopení zákonitostí vývoje naší společnosti na základě sociálních, ekonomických a geografických odlišností jednotlivých oblastí České republiky. Zejména na příkladu ze známého místa nebo z blízkého okolí můžeme žákům lépe přiblížit určitou globální problematiku, protože právě regionální dějiny mají ve vyučování důležitou motivační funkci. Tento způsob výuky je sám o sobě motivační, v žácích probouzí zájem o studium konkrétní a známé oblasti nebo daného místa a tím se u nich rozvíjí i celkové historické povědomí. Regionální historie také poskytuje učitelům široké spektrum možností k doplnění a objasnění probíraného učiva, kdy učitel může využít různé zajímavosti, archeologické nálezy a kulturní památky z minulosti kraje nebo určitého místa či města. Na základě konkrétních příkladů tak žákům názorně dokazuje, jak může být, v průběhu času, historie proměnlivá a jak výrazný vliv na rozvoj lidské společnosti mají kulturní, ekonomické a politické proměny. Právě rozmanitost regionálních dějin může žáky dovést ke správnému pochopení celkového rozvoje lidské společnosti, kultury a hospodářství nejen v evropském, ale i světovém kontextu.

Při vytváření pracovních listů jsem se snažil zaměřit zejména na rozvoj všech klíčových kompetencí, mezipředmětové vazby a průřezová témata. Při samostatné nebo skupinové práci s pracovními listy si tedy žáci mohou zopakovat a motivačním způsobem fixovat učivo týkající se nejen dějepisu a pravěkého vývoje regionu severního Plzeňska, ale i znalosti z oblasti zeměpisu, přírodopisu, českého jazyka, matematiky, občanské výchovy nebo se zdokonalovat ve výtvarné výchově. Vypracováním, řešením a realizací zadaných úkolů rozvíjí žáci nejen své vědomosti, dovednosti a schopnosti, ale i svůj charakter, postoje a hodnotové systémy. Regionální tematika může být i zajímavým námětem pro samostatnou práci žáků, referáty, projekty a skupinové práce.

Moderní a efektivní výuka dějepisu více využívá i různé aktivizační metody, které podporují logické, produktivní a kritické myšlení žáků, a především jejich aktivní přístup k vyučovacímu procesu. Přesto zůstává učebnice coby zdroj informací v českém školství stále na prvním místě. Při vlastní analýze tří různých učebnic, a to FRAUS, SPN a Nová škola, jsem vyzoroval, že učebnice se snaží klást důraz zejména na moderní trendy výuky dějepisu, názornost a srozumitelnost, přestože z jejich hlubší analýzy jasně vyplývá převažující frontální způsob prezentace. Přesto právě tato organizační forma výuky umožňuje učitelům systematicky začlenit regionální problematiku jako konkretizaci a ilustraci národních nebo obecných dějin.

Summary

This diploma thesis focuses on the prehistoric settlement of the northern Pilsen region, especially on the prehistoric cultures that took turns in the region during decades.

The northern Pilsen region offers a variety of interesting archaeological locations but from a historical perspective this region remains a neglected area. Therefore I intended to bring a comprehensive view on prehistoric development in this area which I could use to teach in the elementary school.

Favourable climatic and natural conditions and a far-reaching network of watercourses created a suitable foundation for the settlement of the region already in prehistoric times. The permanent settlement areas were founded here during Neolithic era and over the decades these settlements have been constantly developed. At the same time, different human communities and cultures alternated. In addition to agriculture, craft production, economics and trade also developed significantly.

I would like to use collected information on the settlement and development of individual cultures in the Northern Pilsen region as a supplement and variegation of history teaching for the 6th grade of elementary school or first grade of multi-year grammar schools. Other possibilities of supplementing teaching are excursion to “archeoskanzen” in Pilsen Zoo or visit of the West Bohemian Museum in Pilsen which offers a permanent exhibition of prehistoric times.

The important parts of my diploma thesis are worksheets that are focused on regional themes. Examples from familiar and close surroundings help pupils or students to better understand the overall issue of human development in the European and world context.

In the Czech education system textbooks, as a source of information, remain on the first place. In my own analysis of three textbooks – FRAUS, SPN a Nová škola I came to the conclusion that it is the new editions of textbooks that emphasize modern trends in teaching history. This allows the teacher to systematically include regional issues in teaching.

Seznam literatury

- BAŠTA, Jaroslav, BAŠTOVÁ, Dara. *Nová staromohylová sídliště v západních Čechách*. In: *Archeologické rozhledy* 41. Praha: Academia, 1989, s. 258-281.
- BAŠTA, Jaroslav, BAŠTOVÁ, Dara, METLIČKA, Milan. *Osídlení mikroregionu Čemínského potoka v době bronzové*. In: *Archeologické rozhledy* 42. Praha: Academia, 1990, s. 147-157.
- BAŠTOVÁ, Dara. *Pravěké osídlení povodí Úterského potoka*. In: *Archeologické rozhledy* 38. Praha: Academia, 1986, s. 3-31.
- BAŠTOVÁ, Dara. *Vývoj pravěkého osídlení v povodí Střely*. In: *Archeologické rozhledy* 36. Praha: Academia, 1984a, s. 156-172.
- BEDNAŘÍKOVÁ, Jarmila - KYSUČAN, Lubor – FEJFUŠOVÁ, Marie. *Dějepis pravěk a starověk*. Brno, Nová škola 2015, ISBN 978-80-7289-701-8.
- BENEŠ, Zdeněk., GRACOVÁ, Blažena., PRŮCHA, Jan a kol.: *Sondy a analýzy Učebnice dějepisu – teorie a multikulturní aspekty edukačního média*. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání, 2009.
- BÖHM, Jaroslav. *Neolitický ženský idol z Vochova u Plzně*. *Obzor prehistorický* XIV, sv. 2, Praha, s. 329–332.
- BŘICHÁČEK, Pavel. *Újezd nade Mží*. In: *Výzkumy v Čechách 1996-1997*. Praha, 1998, s. 233-234.
- BUKAČOVÁ, Irena, FÁK, Jiří. *Paměť krajiny VII. Soupis drobných památek Touškovska a Úněšovska*. Muzeum a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici, 2011.
- BUKAČOVÁ, Irena, FÁK, Jiří, FOUČEK, Karel. *Severní Plzeňsko I*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2001
- ČTRNÁCT, Václav. *Jáma s volutovou keramikou u Vochova na Plzeňsku*. In: *Archeologické rozhledy*. Praha: Academia, 1953, str. 443–447.
- ČTVERÁK, Vladimír, LUTOVSKÝ, Ivan, SLABINA, Miloslav, SMEJTEK, Lubor. *Encyklopedie hradišť v Čechách*. Praha: Libri, 2003.
- ČUJANOVÁ-JÍLKOVÁ, Eva. *Žárové hroby na sídlištích z rozhraní starší a střední doby bronzové v česko-bavorské oblasti*. In: *Archeologické rozhledy* 23. Praha: Academia, 1971, s. 683-699.
- DOBEŠ, Miroslav, METLIČKA, Milan. *Archeologie západních Čech, Supplementum 1. Raný eneolit v jihozápadních Čechách*. Západočeské muzeum v Plzni, 2014.
- DRDA, Petr, RYBOVÁ, Alena. *Keltové a Čechy*. Praha: Academia, 1998, s. 104-108.
- DVOŘÁKOVÁ, Markéta a kol. *Základní učebnice pedagogiky*. Praha: Grada, 2014.

- FRANC, František Xaver. *Štáhlauer Ausgrabungen 1890. Díl 1., Přehled nalezišť v oblasti Mže, Radbuzy, Úhlavy a Klabavy 1906*. Praha: Archeologický ústav ČSAV, 1988.
- FRANC, František Xaver. *Štáhlauer Ausgrabungen 1890. Díl 2., Přehled nalezišť v oblasti Mže, Radbuzy, Úhlavy a Klabavy 1906*. Praha: Archeologický ústav ČSAV, 1988.
- GAVORA, Peter. *Žiak a text*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1992.
- HOLODŇÁK, Petr. *Experiment s mletím obilnin na žernovech tzv. řeckého typu*. In: *Archeologické rozhledy 53*. Praha: Academia, 2001, s. 31-44.
- CHYTRÁČEK, Milan, METLIČKA, Milan. *Die Höhensiedlungen der Hallstatt- und Laténezeit in Westböhmen*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2004.
- JIRÁŇ, Luboš. *Archeologie pravěkých Čech/ 5. Doba bronzová*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008.
- JIRÁŇ, Luboš. *Doba bronzová v Čechách [elektronický zdroj]*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2012.
- JOHN, Jan. *Výšinné lokality středního eneolitu v západních Čechách*. In: *Opomíjená archeologie*, sv. 1. Plzeň: Západočeská univerzita, 2010.
- KASPER, Tomáš. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Grada, 2008.
- Kolektiv autorů: *Dějepis 6*, Plzeň, Fraus 2013 (2. vydání), ISBN 978-80-7238-545-4.
- KRÁLOVÁ, A. *Rekonstrukce pravěkých komunikací*. In: *Archeologie nenalézaného*. Sborník přátel, kolegů a žáků k životnímu jubileu Slavomila Vencla. Plzeň-Praha, 2008, s. 101-107.
- MAŇÁK, Josef, KNECHT, Petr. (eds.): *Hodnocení učebnic*. Brno: Paido, 2007.
- METLIČKA, Milan. *Nálezy skupiny Oberlauterbach v západních Čechách*. In: *Otázky neolitu a eneolitu našich krajín*, 2001. Nitra, AÚ SAV, 2002.
- METLIČKA, Milan. *Nově objevený rondel u Vochova, okr. Plzeň-sever*. Archeologické výzkumy v Čechách 2004, Zprávy ČAS. Praha, 2005.
- METLIČKA, Milan. *Otázky neolitu a eneolitu našich zemí - 2000 (sborník příspěvků)*. Západočeské muzeum v Plzni, 2001.
- METLIČKA, Milan a kol. *Pravěk a raný středověk jihozápadních Čech (Katalog expozice Pohledy do minulosti Plzeňského kraje)*. Západočeské muzeum v Plzni, 2015.
- MIKK, Jaan. *Učebnice: budoucnost národa*. In: MAŇÁK, Josef, KNECHT, Petr. *Hodnocení učebnic*. Brno: Paido, 2007.
- NEÚSTUPNÝ, Evžen. *Archeologie pravěkých Čech / 4 Eneolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008.

- NEÚSTUPNÝ, Evžen. *Úvaha o specializaci v pravěku*. In: *Archeologické rozhledy* 47. Praha: Academia, 1995, s. 641-650.
- NOVÁČEK, Karel. *Příklad interpretace historického vývoje mikroreliefu Bdeněves u Plzně*. In: *Archeologické rozhledy*, ročník 49, sešit 3. Praha, 1997, s. 495.
- PAVLŮ, Ivan. *Archeologie pravěkých Čech/ 3. Neolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2007.
- PAVLŮ, Ivan, METLIČKA, Milan. *Neolitický sídelní areál ve Vochově*. Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i. a Západočeské muzeum Plzeň, 2013.
- PLESLOVÁ-ŠTIKOVÁ, Emilie. *Nová eneolitická výšinná sídliště v západních a jižních Čechách*. In: *Archeologické rozhledy*, ročník 21. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 1969.
- PRŮCHA, Jan. *Pedagogická encyklopedie 1*. Praha: Portál, 2009.
- PRŮCHA, Jan. *Přehled pedagogiky*. Praha: Portál, 2015.
- PRŮCHA, Jan. *Učebnice: Teorie a analýzy edukačního média*. Brno: Paido, 1998.
- PRŮCHA, Jan. *Učebnice: Teorie, výzkum a potřeby praxe*. In MAŇÁK, Josef; KLAPKO, Dušan. *Učebnice pod lupou*. Brno: Paido, 2006.
- SALAČ, Vladimír. *Archeologie pravěkých Čech/ 8. Doba římská a stěhování národů*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008.
- SALAČ, Vladimír. *O obchodu v pravěku a době laténské především*. In: *Archeologické rozhledy*, ročník 58, sešit 1. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2006.
- SIKOROVÁ, Zuzana. *Návrh seznamu hodnotících kritérií pro učebnice základních a středních škol*. In MAŇÁK, Josef; KNECHT, Petr. *Hodnocení učebnic*. Brno: Paido, 2007.
- SKLENÁŘ, Karel. *Archeologické nálezy v Čechách do roku 1870*. Praha: Národní muzeum, 1992.
- SKLENÁŘ, Karel a kol. *Archeologické památky, Čechy, Morava, Slezsko*. Opava: Optys, 1993.
- SKLENÁŘ, Karel, SKLENÁŘOVÁ, Zuzana, SLABINA, Miloslav. *Encyklopedie pravěku v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Libri, 2002.
- SMEJTEK, Lubor, LUTOVSKÝ, Michal, MILITKÝ, Jiří. *Encyklopedie pravěkých pokladů v Čechách*. Praha: Libri, 2013.
- SOUDSKÁ, Eva. *Hrob s maskovitou sponou z Manětína-Hrádku*. In: *Archeologické rozhledy*. Praha: Academia, 1968, s. 451-467.

- SOUDESKÁ, Eva. *Hrob 196 z Manětína-Hrádku a další hroby s dvoukolovými vozíky v Čechách*. In: *Archeologické rozhledy* 28. Praha: Academia, 1976, s. 625-648.
- SOUKUPOVÁ, Dara. *Nová eneolitická výšinná sídliště v okrese Plzeň-sever*. In: *Archeologické rozhledy*. Praha: Academia, 1983, s. 149-152.
- STOCKÝ, Albín. *Čechy v době bronzové*. Praha: Jan Štenc, 1928.
- ŠALDOVÁ, Věra. *Drobné nálezy z pozdní doby bronzové v západních Čechách*. In: *Archeologické rozhledy* 7. Praha: Academia, 1955, s. 681-683.
- ŠALDOVÁ, Věra. *Konfrontace antropologického rozboru žárového pohřebiště v Nynicích se závěry archeologickými*. In: *Archeologické rozhledy* 21. Praha: Academia, 1969, s. 642-653.
- ŠALDOVÁ, Věra. *K počátkům milavečské kultury*. In: *Archeologické rozhledy* 13. Praha: Academia, 1961, s. 694-712.
- ŠALDOVÁ, Věra. *Pohřebiště a sídliště v Nynicích, záchranná akce 1983*. In: *Archeologické rozhledy* 43. Praha: Academia, 1991, s. 411-422.
- ŠALDOVÁ, Věra. *Príspevek k problematice mohylovo-milavečského období na Stříbrsku*. In: *Archeologické rozhledy* 28. Praha: Academia, 1976, s. 481-491.
- ŠALDOVÁ, Věra. *Žárové pohřebiště z konce doby bronzové v Nynicích*. In: *Archeologické rozhledy* 6. Praha: Academia, 1954, s. 442-456.
- TRNKA, Michal. *Pravěk Touškovska a expozice regionálních muzeí*. Plzeň, 2018. Bakalářská práce. Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta pedagogická, katedra historie.
- VALIŠOVÁ, Alena a kol. *Pedagogika pro učitele*. Praha: Grada, 2011.
- VÁLKOVÁ, Veronika. *Pravěk a starověk pro základní školy*. Praha, SPN 2006, 2015, ISBN 978-80-7235-565-5.
- VELÍMSKÝ, Tomáš a kol. *Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1973-1982*. Praha: Archeologický ústav ČSAV, 1986.
- VENCL, Slavomil. *Archeologie pravěkých Čech / 2 Paleolit a mezolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2007.
- VENCLOVÁ, Natalie. *Archeologie pravěkých Čech/ 6. Doba halštatská*. Praha: Archeologický ústav AV, 2008.
- VENCLOVÁ, Natalie. *Archeologie pravěkých Čech/ 7. Doba laténská*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2008.
- VENCLOVÁ, Natalie. *Specializovaná výroba: teorie a modely*. In: *Archeologické rozhledy* 47. Praha: Academia, 1995, s. 541-564.

VÝCHODSKÁ, Helena.: *Dějepis hrou. Metodické inspirace a didaktické hry.* Plzeň, 2008.

WALDHAUSER, Jiří. *Encyklopedie Keltů v Čechách.* Praha: Libri, 2001.

WALDHAUSER, Jiří. *Encyklopedie Keltů v Čechách (dodatky).* Praha: Libri, 2007.

Seznam internetových zdrojů

Archeologický výzkum v Bdeněvsi ukončen. [online] Dostupné z URL:

<<https://21stoleti.cz/2006/09/20/archeologicky-vyzkum-v-bdenevsi-ukoncen/>>[cit. 2019-12-06].

Archeologové našli na Plzeňsku osm tisíc let starou vodní nádrž. [online] Dostupné z URL:

<https://www.tyden.cz/rubriky/veda/clovek/archeologove-nasli-na-plzensku-osm-tisic-let-starou-vodni-nadrz_312608.htm> [cit. 2019-11-01].

Archeologové při průzkumu na Stříbrsku našli unikátní bronzovou konvici. [online].

Dostupné z URL:<https://www.idnes.cz/plzen/zpravy/archeologicky-pruzkum-ostrov-konvice-mec-archeologove.A140307_085451_plzen-zpravy_pp>[cit. 2020-01-09].

ČECHURA, Martin. *Všeruby u Plzně 1212-2012.* [online]. Dostupné z URL:

<https://www.academia.edu/942907/Vseruby_u_Plzne_1212-2012._in_Czech>[cit. 2020-01-03].

Historie Města Touškov. [online]. Dostupné z URL:

<<http://www.touskov.cz/mesto/historie-mesta/>>[cit. 2019-11-27].

Historie obce Kozolupy [online]. Dostupné z URL: <<http://www.obeckozolupy.cz/historie/>>[cit. 2019-10-23].

Historie obce Vochov [online]. Dostupné z URL: <<https://www.obec-vochov.cz/historie-vochova>>[cit. 2019-10-30].

Jak poznáte starou stezku? [online]. Dostupné z URL:

<<https://www.advojka.cz/archiv/2011/6/jak-poznate-starou-stezku>>[cit. 2020-04-10].

K současnému stavu a ochraně archeologických nemovitých kulturních památek [online].

Dostupné z URL: <<http://old.npu.cz/pp/dokum/ppclanky/ppcl05/ppcl021221/&tisk=1>> [cit. 2019-12-27].

Keltské statéry – duhovky. [online]. Dostupné z URL: <<http://pokladypodnami.cz/keltske-statery-duhovky/>>[cit. 2020-03-07].

KOUCKÁ, Andrea, NOVÁK, Marek. *Experimentální výroba laténské grafitové keramiky*

v Panské Lhotě. [online]. Dostupné z URL: <<https://docplayer.cz/37374559-Experimentalni-vyroba-latenske-grafitove-keramiky-v-panske-lhote.html>>[cit. 2020-02-29].

Kralovice. [online]. Dostupné z URL: <<https://cs.wikipedia.org/wiki/Kralovice>>[cit. 2020-03-07].

Luhov (hradiště). [online]. Dostupné z URL:

<[https://cs.wikipedia.org/wiki/Luhov_\(hradi%C5%A1t%C4%9B\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/Luhov_(hradi%C5%A1t%C4%9B))>[cit. 2020-01-19].

Manětín-Hrádek – pohřebiště. [online]. Dostupné z URL:<
<https://www.archeoparky.cz/keltove/7-lokality-nalezky-keltu/4227-manetin-hradek-pohrebiste>>[cit. 2020-02-20].

Městské muzeum ve Stříbře [online]. Dostupné z URL: <<http://www.muzeum-strebro.cz/uvod/>>[cit. 2018-02-25].

Mladší doba kamenná (neolit) [online]. Dostupné z URL:
<http://uprav.ff.cuni.cz/?q=system/files/3_Neolit.pdf>[cit. 2019-11-02].

Nejstarší historie západočeského regionu [online]. Dostupné z URL:
<<http://natura.baf.cz/natura/1995/11/9511-5.html>>[cit. 2019-10-26].

Nynická skupina. [online]. Dostupné z URL:
<https://cs.wikipedia.org/wiki/Nynick%C3%A1_skupina>[cit. 2020-01-09].

Osada z doby železné. [online]. Dostupné z URL: <<https://www.zooplzen.cz/expozice-a-zvirata/evropa/osada-z-doby-zelezne/osada-z-doby-zelezne.aspx>>[cit. 2020-03-15].

Památky a občanská vybavenost Plzeňského kraje [online]. Dostupné z URL: <<http://plzensky-kraj.cz/cs/relics.asp?lngPamatka=946770>>[cit. 2019-10-01].

Plzeňsko. [online]. Dostupné z URL:<<http://knihy.cyklotoulky.cz/regiony/region-plzensko.php>>[cit. 2020-03-15].

Přírodní podmínky severního Plzeňska. [online]. Dostupné z URL:
<https://cs.wikipedia.org/wiki/Okres_Plze%C5%88-sever>[cit. 2020-03-15].

Rondely – možné doklady nejstarších hřišť [online]. Dostupné z URL:
<<http://www.arup.cas.cz/?p=382>>[cit. 2019-10-29].

RVP pro ZŠ. Dostupné z URL: <<http://www.nuv.cz/t/rvp>>

SUTROVÁ, Barbora. *Dějiny archeologie na území okresu Plzeň-sever.* Plzeň, 2016. Bakalářská práce. Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta filozofická. [online]. Dostupné z URL:<<https://docplayer.cz/104811747-Dejiny-archeologie-na-uzemi-okresu-plzen-sever.html>>[cit. 2020-01-03].

U Plzně se našla pravěká vodní nádrž, může být stará až 8000 let [online]. Dostupné z URL: <https://www.idnes.cz/plzen/zpravy/kysice-vodni-nadrz-archeologicky-nalez.A140711_134931_plzen-zpravy_pp>[cit. 2019-11-01].

U Stříbra odkryli unikátní naleziště. [online] Dostupné z URL:
<<http://www.regionplzen.cz/zpravodajstvi/u-stibra-odkryli-unikatni-naleziste-z-doby-zelezne>>[cit. 2020-01-09].

VÝCHODSKÁ, Helena. *Vlastivěda česko–bavorského pohraničí*. Didaktická příručka. Plzeň, 2015. [online]. Dostupné z URL: <https://fpe.zcu.cz/export/sites/fpe/khi/Publikace/Text-didak_prirucka.pdf>[cit. 2020-04-09].

Zámecký statek Újezd nade Mží. [online]. Dostupné z URL: <http://zamekujezd.cz/page_id=246>[cit. 2019-10-23].

Další zdroje

Expozice obecního muzea Kozolupy, 2019

Informační panel - *Doba bronzová – Milavečská skupina knovízské kultury*, ZČM Plzeň, 2019

Informační panel - *Doba bronzová – Mohylová kultura*, ZČM Plzeň, 2019

Informační panel – *Doba halštatská*, ZČM Plzeň, 2019

Informační panel – *Doba kamenná*, Městské muzeum ve Stříbře, 2019

Informační panel – *Doba laténská*, Městské muzeum ve Stříbře, 2019

Informační panel – *Doba laténská*, ZČM Plzeň, 2019

Informační panel – *Období paleolitu*, ZČM Plzeň, 2019

Informační panel – *Pozdní doba bronzová – Nynická kultura*, ZČM Plzeň, 2019

Informační panel – *Pozdní doba kamenná – eneolit*, ZČM Plzeň, 2019

Informační panel – *Rondely*, ZČM Plzeň, 2019

Informační panel – *Rovinná sídliště*, ZČM Plzeň, 2019

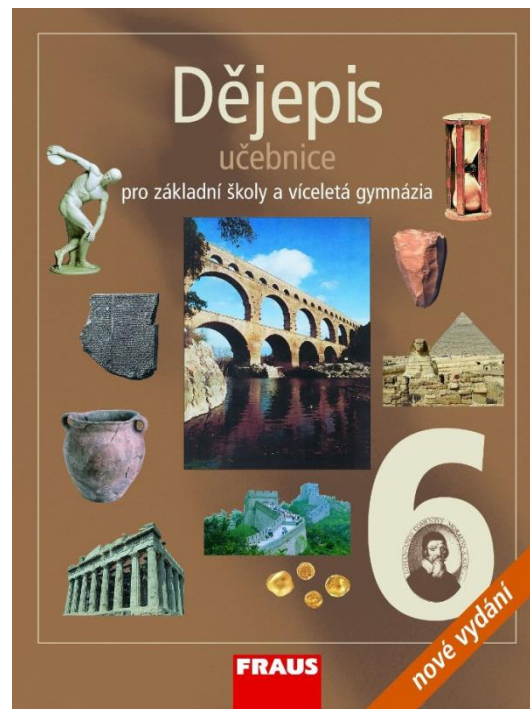
Informační panel – *Výroba keramických nádob*, ZČM Plzeň, 2019

Stálá expozice - Městské muzeum ve Stříbře, 2019

Seznam příloh

Příloha č. 1	II
Příloha č. 2	III
Příloha č. 3	IV

Příloha č. 1

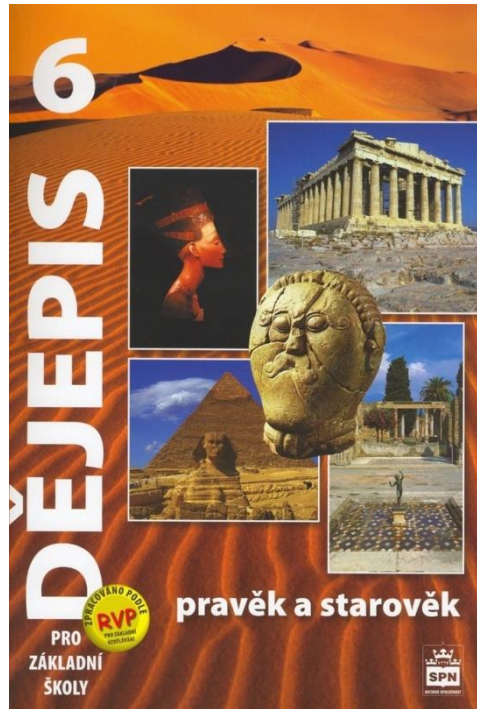

obr. č. 1 - učebnice FRAUS, foto autor (2020)

obr. č. 2 - učebnice FRAUS, foto autor (2020)

Příloha č. 2

obr. č. 3 - učebnice SPN, foto autor (2020)

obr. č. 4 - učebnice SPN, foto autor (2020)

